

BUTLLETÍ
DE LA
SOCIETAT CATALANA
D'ESTUDIS HISTÒRICS

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

III-IV 1954-1955

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA

SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS

(Art i Arqueologia • Llengua i Literatura • Història)

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Adherida a la Federació Internacional d'Associacions d'Estudis Clàssics,
a l'Associació Internacional d'Estudis Bizantins, a l'Associació Espanyola
de Ciències Històriques, a la Federació Internacional d'Associacions
d'Estudis Romànics i a la Societat Internacional Arturiana

BUTLLETÍ
DE LA
SOCIETAT CATALANA
D'ESTUDIS HISTÒRICS

Filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

III-IV: 1954-1955

BARCELONA
INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Dipòsit legal B. 10772-1963

és propietat de la SOCIETAT CATALANA D'ESTUDIS HISTÒRICS
filial de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

MESA DE LA S. C. E. H. PER ALS ANYS 1954 I 1955

Presidents honoraris:

POMPEU FABRA †, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
J. PUIG I CADAFALECH, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

President:

R. ARAMON I SERRA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Vice-Presidents:

JOAN AINAUD, Director dels Museus d'Art de Barcelona (1955).
A. M. BADIA I MARGARIT, Professor ordinari de la Universitat de Barcelona.
J. DE C. SERRA I RÀFOLS, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans (1954).
FERRAN SOLDEVILA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

Secretari:

R. ALBERT I LLAURÓ, Llicenciat en Ciències Històriques.

Vice-Secretaris:

JOAN AINAUD, Director dels Museus d'Art de Barcelona (1954).
CARME BOYÉ, Llicenciada en Filologia Clàssica.
R. GUBERN I DOMÈNECH, Llicenciat en Ciències Històriques.
PERE VEGUÉ, Llicenciat en Ciències Històriques (1955).

Conservadors:

RAMON SUNYER, Mestre argenter.
E. HERNÁNDEZ I ROIG, Llicenciat en Filologia Romànica.

Vocals:

JOAN-F. CABESTANY, Llicenciat en Ciències Històriques.
F. DURAN I CAÑAMERAS, Doctor en Ciències Històriques.
JOAQUIM MOLAS, Llicenciat en Filologia Romànica.

MEMBRES HONORARIS DE LA S. C. E. H.

Mn. SALVADOR GARMÉS †, Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans.
Abat Dom ANSELM M. ALBAREDA, Prefecte de la Biblioteca Apostòlica Vaticana.
P. BOSCH I GIMPERA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
A. DURAN I SANPERE, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
LL. NICOLAU D'OLWER, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.
CARLES RIBA, Membre de l'Institut d'Estudis Catalans.

DELEGAT DE L'INSTITUT

R. ARAMON I SERRA

LA CATALUNYA I L'ESPANYA SETCENTISTES

VISTES DES DE FORA *

En aquest treball em proposo de parlar de la Catalunya i de l'Espanya del segle XVIII, segons les impressions dels viatgers que visitaren la Península durant la segona meitat del segle. És un fet curiós que durant la primera meitat d'aquell segle no hi hagi cap llibre de viatges important, i que només a partir del 1755 apareguin descripcions d'Espanya.

El segle XVIII ocupa indubtablement un lloc molt especial en la història d'Espanya, que no em pertoca — ni hi sóc competent — de descriure sinó en les línies més generals. Al seu començament, Catalunya encara disposava dels seus destins: lluità com a aliada d'Anglaterra i de Prússia, i, abandonada per aquestes — «traïdorament», diuen alguns dels visitants anglesos —, continuà la guerra tota sola. Després del 1714 quedà com una província espanyola sotmesa per la força. La política d'incorporació violenta fou seguida, durant els regnats de Ferran VI i sobretot de Carles III, en començar la indústria catalana el seu ràpid creixement, per la tàctica més intel·ligent d'assimilació econòmica, oferint a Catalunya — primera i única vegada en la història peninsular moderna — un real incentiu d'integrar-se voluntàriament en una unitat hispànica que representés quelcom més que una negativa dominació castellana. És per aquella època que la major partida dels viatgers estrangers visitaren el país. Per altra part, l'intent no passà més enllà del regnat de Carles III, car la política frívola de Carles IV i de Godoy, cap al final del segle, anà esvaint aquest esforç, que havia d'esfondrar-se del tot amb la guerra de la Independència. Els millors esforços catalans, basats en els sòlids fonaments econòmics establerts sota Carles III, seran dedicats, durant el segle XIX, a projectes catalans no relacionats, en general, amb la resta de la Península. De tota manera, l'època del Rei Il·lustrat és fonamental, si no decisiva, en la història catalana moderna.

Quina vàlua tenen, però, aquestes impressions dels viatgers estrangers? Molt poca, sembla opinar Jean Sarrailh, il·lustre hispanista en tantes esferes; en la seva obra recent, força important, sobre *L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIe siècle*, no en fa gaire cas, tot relegant aquells a un paper molt secundari amb la frase «des voyageurs étrangers, dédaigneux ou railleurs, presque toujours superficiels». ¹ És cert que n'hi ha molts que no valen res; com el mateix Sarrailh ha demostrat en el seu article *Voyageurs*

* Comunicació llegida a la S.C.E.H. el dia 18 de juny de 1955. Una nova versió d'aquest treball ha aparegut sota el títol *Viatgers estrangers a Catalunya i València al segle XVIII*, a «Vida Nova», núm. 8 (1956), 42-49.

1. JEAN SARRAILH, *L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIe siècle* (Paris 1954), V.

français au XVIIIe siècle,² tota una colla de viatgers francesos plagien les descripcions de la comtessa d'Aulnoy, la qual, com havia assenyalat Foulché-Delbosc,³ probablement no anà mai a Espanya. És un fet trist que els francesos que més fama assoliren — Colmenar, Vayrac, *Figaro* — eren els dolents, i foren els qui aconseguiren d'imposar a França llur versió de la història d'Espanya, versió que havia de culminar en la famosa pregunta de Masson dins l'*Encyclopédie*: «Que doit-on à l'Espagne?», que tant de soroll suscità a Espanya. Però no tots els viatgers francesos són dolents, i homes com Peyron, Bourgoing i Laborde — dels quals haurem de parlar — són escrupolosos i intelligents.

A Anglaterra, on, més que no pas a França, els viatges a l'estranger havien esdevingut en aquella centúria una veritable institució, tot i que la ruta convencional del *Grand Tour* no passava per Espanya, no mancaren tampoc homes de bona família o de gran curiositat que completaren llur educació fent una llarga trajectòria per la Península.

Els anglesos són, doncs, els viatgers més nombrosos; s'adreçaven a un públic interessat, i hi havia entre ells, de més a més, una viva rivalitat que contribuïa a depurar d'errors llurs relacions. Així posseïm unes vint descripcions de pes d'Espanya fetes per anglesos entre el 1760 i el 1790, de les quals n'hi ha deu que s'ocupen del Principat de Catalunya i del País Valencià. No n'hi ha cap, que jo sàpiga, que sigui el fruit de viatges de gabinet o de butaca, com els dels enginyosos francesos. La raó n'és potser la falta d'imaginació dels anglesos, defecte que també duu, sens dubte, el concepte de la superioritat insular i els marcats prejudicis que s'hi troben de vegades. Si ells desfiguren el que veuen, però, és sempre a base de la realitat existent.

Els viatgers que trobem d'altres nacions són menys nombrosos: dos italians — un d'ells el pare Caimo (1755), el primer de tota aquesta sèrie setcentista —, que deixen admirables narracions, i algun altre, com el danès Moldenhawer, que fa una interessant contribució de tipus diplomàtic. Les millors d'aquestes descripcions ofereixen unes impressions versemblants d'Espanya i aporten, així mateix, una poderosa confirmació a les descripcions dels viatgers espanyols contemporanis — Ponz, Cavanilles, Jovellanos, etc. — i àdhuc hi afegeixen, com veurem, algun detall. No són pas menyspreables, doncs, com a fonts històriques, i de vegades poden ampliar les conclusions d'historiadors moderns com Sarrailh o Soldevila.

En un llibret meu,⁴ he resumit les impressions dels viatgers anglesos a Catalunya, i n'he seleccionat els fragments més interessants. Ara, tot fent servir part de la matèria d'aquell assaig, vull ampliar la base del tema parlant més extensament d'Espanya, tot afegint-hi unes impressions dels altres viatgers estrangers, francesos i italians, de qui acabo de parlar, per a completar la imatge de l'època. També en un altre estudi,⁵ m'he referit al

2. JEAN SARRAILH, *Voyageurs français au XVIIIe siècle. De l'abbé de Vayrac à l'abbé Delaporte*, «Bulletin Hispanique», XXXVI (1934), 68-70.

3. R. FOULCHÉ-DELBOSC, *Madame d'Aulnoy et l'Espagne*, «Revue Hispanique», LXVII (1926), 90.

4. GEOFFREY RIBBANS, *Catalunya i València vistes pels viatgers anglesos del segle XVIII* (Barcelona 1955).

5. GEOFFREY RIBBANS, *Antonio Ponz y los viajeros extranjeros de su tiempo*, «Revista Valenciana de Filología», V (1955-58) 63-89.

mateix tema des d'un altre punt de vista: el d'un espanyol — Antonio Ponz — alhora patriota i reformador.

Vegem ara les impressions dels viatgers: en primer lloc, les referents a la situació política i administrativa. Com és natural, tots es fixen molt en el rei Carles III. Els anglesos, poc tolerants en general amb la forma de govern absolutista i, així mateix, amb la política econòmica proteccionista del rei, són un xic severs en llurs judicis. Senten també, però, la necessitat d'explicar a llurs compatriotes que es tracta d'un rei que mereix respecte, en contrast amb la generalitat de la seva família. Una descripció típica n'és la que segueix, feta per un diplomàtic — James Harris — instal·lat a Madrid:

«Té un cap molt clar, comprèn amb gran celeritat i respon amb una exactitud inigualable. També el seu cor és excellent: és el millor dels pares i dels senyors, i, bé que despòtic, no és mai un tirà. Ha triat bé els seus ministres, i no pas d'entre els seus favorits, i cada dia a hores determinades consulta amb ells. Troben molt sovint que té una opinió pròpia que no poden fer-li canviar, i molt sovint també fa com si estigués d'acord amb ells per saber millor llurs pensaments. Tals són les seves bones qualitats. Els seus defectes són: una idea falsa de la glòria de la seva monarquia; un geni que, una vegada irritat, és indomable; una cega submissió a tot el que succeeix, a ell mateix o a un altre, que ell anomena la voluntat de la providència, i una inclinació tan exagerada a la caça, la seva diversió predilecta, que el fa dèbil i negligent en les seves responsabilitats més importants.»⁶

Hom pot observar en aquesta citació el fatalisme de l'espanyol i l'empirisme de l'anglès. Coincideix en general amb aquesta opinió el danès Moldenhawer, també diplomàtic, el qual afegeix que hom ha inventat a la Cort un nou proverbi: «Con todos guerra y paz con Inglaterra». És, segons sembla, la primera referència a aquesta dita, esmentada també per Townsend.

El fet potser més significatiu que ressalta d'aquests llibres és l'enorme despoblament de tot el centre i el sud de la Península — cosa naturalment ben sabuda, però que ens torna a colpir en la viva llum de descripcions coetànies. El despoblament consta en el *Viaje de España* de Ponz, però una mica obliquament, mentre que els viatgers estrangers, que no tenen la missió patriòtica d'aquest, parlen més clar. Prenguem tan sols dos exemples típics. De primer, Toledo. Ponz, bé que descriu aquesta ciutat amb estudiada fredor, la defensa contra les censures del pare Caimo, que, trobant-hi a faltar tot atractiu modern i una notable absència de veïns, restava força decebut amb l'antiga capital de l'Espanya imperial, i la compara amb qualsevol ciutat petita de la Romanya. Així mateix, Townsend, el més compendiós dels viatgers, parla en aquests termes de Toledo:

«Aquesta famosa ciutat, antigament la capital de l'imperi, on florien les arts i les ciències, el comerç i les manufactures, enguany ha caigut en ruïnes i segueix existint només gràcies a l'església. Aquesta ciutat, que tenia dues-centes mil ànimes, ara en té només vint-i-cinc mil. Els veïns n'han fugit; hi romanen només els monjos. Ací trobem vint-i-sis esglésies parroquials, trenta-vuit convents, disset hospitals, quatre collegis, dotze capelles i dinou ermites, monuments tots de l'antiga opulència. Cada carrer reté algun testimoni que recorda als habitants

6. JAMES HARRIS (1st Earl of Malmesbury), *Diaries and Correspondences*. Edited by his Grandson, I (London 1844), 50-51.

la glòria que tenia llur ciutat. S'hi veuen escampades a tot arreu mil columnes, gravada cada una amb *sic transit*...

La mateixa desolació s'ha estès als pobles del voltant que no solament han quedat disminuïts en nombre de cinc-cents cinquanta-un a tres-cents quaranta-nou, pèrdua de més de dos-cents pobles dins una sola comarca, sinó que els restants són reduïts a menys d'una quarta part de llur antiga població, i la devastació s'estén tan lluny, que resten sense conreu algunes terres de les més fèrtils.»⁷

I per a l'altre exemple prenguem la descripció que Swinburne fa de Granada, el qual, especialitzat en les antiguitats aràbigues, fa notar l'enorme contrast entre la seva prosperitat sota els àrabs i la penúria del seu temps:

«Les glòries de Granada s'han esvaït amb els antics habitants; els carrers són ofegats amb brutícies; els aqüeductes, esllavissats; els boscs, destruïts; el comerç, perdut; tot el territori, despoblat: en un mot, tot menys l'església i el dret en una situació realment lamentable.»⁸

D'altra banda, cal esmentar els esforços de Carles III per a repoblar els terrenys erms, i en especial la seva empresa més important, l'establiment de les colònies agrònomes a la Sierra Morena de la Carolina, la Luisiana i la Carlota. D'aquests esforços, en parlen força viatgers, amb gran aprovació pel que fa referència al projecte, amb bastant menys entusiasme quant a la realització. Ens informen que els primers colons tenien una vida duríssima, i que els espanyols duts allà, catalans en llur major partida, es defensaren molt millor que els alemanys trasplantats que formaven la majoria de la població. Uns deu anys després de la fundació, les trobem en estat no gaire pròsper, en part per la caiguda del fundador Olavide, en part per factors econòmics, tals com la manca de comunicacions i de sortida per a les manufactures. L'èxit del conreu, però, era notable; vet ací un tros de la descripció, ben justa, deguda a Swinburne, de la Carolina:

«La Carolina és construïda sobre una terra gairebé plana on fa vuit anys no hi havia una sola casa... Els carrers són drets i amples, i les cases, boniques, si bé baixes i petites. Hom ha fet uns passeigs i dues o tres places per a l'ús públic, així com un palau per al governador i una església; d'un llarg pla davant el poble, se n'ha fet un jardí. Les carreteres s'estenen en línia recta a tot arreu. La vila és poblada principalment per espanyols i fabricants catalans de teixits. Els estrangers viuen a distàncies més o menys regulars arreu de la colònia, en casetes fetes a mida de l'extensió de llurs terrenys; però en general són construïdes sense cura. Han deixat en peu les alzines a tots els indrets on n'hi havia de suficient altura; aquestes, afegides a la prodigiosa extensió de blat verd, ofereixen una vista encisadora... No pot haver-hi un prospecte més agradable a la humanitat que aquesta nova creació d'indústria i de població.»⁹

Sarrailh, en el seu llibre esmentat, parla de certes regions com a relativament millors pel que concerneix l'agricultura: són Astúries, el País Basc,

7. JOSEPH TOWNSEND, *A Journey through Spain in 1786 and 1787; with particular attention to the Agriculture, Manufactures, Commerce, Population, Taxes and Revenue of that Country; and Remarks in passing through a Part of France*. 2.ª ed., I, 313-14.

8. HENRY SWINBURNE, *Travels through Spain, in the years 1775 and 1776. In which several monuments of Roman and Moorish architecture are illustrated by accurate drawings on the spot*. 2.ª ed., I (London 1777), pàg. 168.

9. SWINBURNE, *The Courts of Europe at the Close of the Last Century*, I (London 1841), 98-99.

Catalunya i parts del reialme valencià i de la Rioja. Els viatgers en donen una poderosa confirmació. Astúries, terra de dos dels homes més il·lustres del segle, Campomanes i Jovellanos, és visitada només per Townsend, que hi troba la vida bastant pròspera. Descripcions del País Basc, en canvi, són molt freqüents, i invariablement molt favorables, tant pel que respecta a la vida del camp, com per la creixent indústria de Bilbao. Els anglesos, en especial, simpatitzen força amb el tradicionalisme progressista dels bascs, i sovint relacionen llur prosperitat amb la llibertat i la independència que, únicament entre els espanyols, seguien gaudint. Així Alexander Jardine, que més tard serà un corresponsal de Jovellanos, els compara — lloança extrema — amb els mateixos anglesos:

«Els habitants d'aquestes tres o quatre províncies del nord d'Espanya són, a parer meu, una raça més coratjosa, fornida i sana que els altres. Mengem més carn que la major part dels altres, com els anglesos [antigament!], amb qui s'assemblen també pel temperament noble, franc i generós que tenen. Una persona que viu a Espanya sap distingir en caràcter, cos i cara entre aquests i els d'altres províncies, però els estrangers no ho fan tan fàcilment i els consideren tots *espanyols*: un basc o un català, però, s'ofèn amb aquest nom [...]. Aquestes tres províncies *bascongadas*, Guipúscoa, Àlava i Biscaia, junt amb Navarra, són els únics refugis de la llibertat que romanen a la Península; i els seus efectes encara es manifesten en llur caràcter, indústria i població, amb benefici evident de governats i governants.»¹⁰

El mateix Jardine, entre d'altres pocs viatges, va a Galícia. Nota el sistema de petites propietats i la considerable població, però no és gaire entusiasta: els gallecs treballen força, però resten escarrassats per manca d'iniciativa.

Tornem ara a les terres catalanes. Pel que fa referència al País Valencià, és interessant de remarcar el contrast entre les impressions de l'abat Cavanilles, en les seves *Observaciones*, i les dels viatgers estrangers. Hom remarca en les descripcions de Cavanilles un net contrast entre el nord del regne, especialment la regió de l'arròs, miserable i farcida d'epidèmies, i les fèrtils i pròsperes hortes del sud. Els viatgers no en veuen sinó la bona part, i molt sovint es posen lírics en llurs elogis de la fecunditat de la terra valenciana. Sir John Talbot Dillon, que va traduir el llibre d'història natural de Bowles, declama, després de detallar les «quantitats increïbles» de fruites que s'hi produeixen:

«Per a exaltar encara més aquesta fecunditat il·limitada, els espais d'entremig dels arbres són plens de llegums, i tots ells regats amb corrents d'aigua copiosos i constants que dins un regne beneït amb una eterna primavera i on es desconeix la trista glaçada, sembla reunir totes les qualitats que els poetes atribueixen a l'Edat d'Or.»¹¹

Molts altres visitants són igualment entusiastes, però es fixen també gairebé exclusivament en les magnífiques hortes.

10. [Colonel ALEXANDER JARDINE] An English Officer, *Letters from Barbary, France, Spain, Portugal...*, II (London 1787), pàg. 12-14.

11. Sir JOHN TALBOT DILLON, *Travels through Spain, with a view to illustrate the Natural History and Physical Geography of that Kingdom, in a series of letters. Including the most interesting subjects contained in the Memoirs of Don Guillermo Bowles and other Spanish writers* (Dublin 1781), 400.

Del Principat, com lamenta Sarrailh amb molta raó, no hi ha cap descripció acurada del segle XVIII, corresponent a la de Cavanilles de València o a la de Jovellanos del Nord; Capmany, com és sabut, s'ocupà principalment de qüestions marítimes. Les descripcions que estudiem ací, doncs, tenen una especial importància en allò que es refereix a Catalunya.

El fet que sobresurt és l'enorme creixement de Barcelona — del qual parlarem tot seguit — i de les viles marítimes. Tots els viatgers resten colpits per la gran activitat que veuen en tots els pobles i en totes les carreteres del Principat:

«Quan ens acostem», diu Townsend, «a Barcelona, tot s'anima, i la carretera s'atapeïx de cavalls, mules, carros i gent que van en tropell cap al mercat amb llurs gèneres. No es veu una tal activitat ni una tal vida mercantil en cap de les altres províncies.»¹²

És interessant de comparar la descripció de Townsend d'una de les viles més florents — Mataró — amb la que en dona Ponz en el seu *Viaje*. Les dades que donen coincideixen estretament, però les dades de l'anglès, contra el que podríem esperar, són sempre més detallades: Ponz diu que la població «se calcula en más de nueve mil personas»; Townsend escriu una xifra exacta: nou mil sis-centes setanta-nou ànimes. Hi ha, segons ells dos, tres convents d'homes, dos de dones i un hospital general; però Ponz parla d'un «gran número de fábricas»; Townsend dóna més detalls: dinou telers corrents i setze de punt. Aquesta comparació constitueix, crec jo, un gran tribut a la cura i al mètode del viatger anglès.

Si la indústria floreix per la costa, no manquen senyals de misèria a l'interior. Swinburne remarca que Tarragona és bruta i despoblada, mentre que Reus creix en habitants dia rera dia; i afegeix:

«Aquí tot té l'aspecte d'activitat [*business*] però és a expenses dels pobles de l'interior, molts dels quals es van quedant gairebé sense veïns.»¹³

La veu més autoritzada, però, sobre la situació agrària és la d'Arthur Young, el famós fisiòcrata que inclogué en el seu *Viatge de França* una breu relació sobre Catalunya. De la seva descripció, molt dura — recordeu que el seu punt de comparació era França, no pas Castella, com els altres observadors —, vet ací un fragment:

«La primera característica important és l'enorme quantitat de muntanya i d'altres erms que hom hi troba arreu. Vam viatjar unes 340 milles per la província, i podem concloure, del que hem vist, sense cap perill d'enganyar-nos, que ni una quartera de cada cent no té cap mena de conreu [...] Quan es relaciona aquest fet amb la fama que aquesta província té d'ésser, després de València, la millor conreada, i la més industriosa sense excepció d'Espanya, el lector hauria de treure unes conclusions força desfavorables quant a l'estat i a la política d'aquesta monarquia [...]. Tot i que aquests erms sense fi ofenen la vista a cada topant, no podríem, enlloc de Catalunya, condemnar la gent per manca d'energia; al contrari, els catalans semblen merèixer tota la fama que en aquest aspecte han guanyat, i l'activitat que s'observa a tots els pobles de la costa,

12. TOWNSEND, *op. cit.*, III, 317.

13. SWINBURNE, *op. cit.*, 78.

que són molts i molt populosos, difícilment podria ésser més gran [...]. Adhuc a l'interior vam veure arreu senyals de molta activitat, i, enmig d'una misèria que feria els nostres sentits, vam trobar quelcom que ens convencé que no era per culpa d'aquesta pobra gent que no s'hi produïa més.»¹⁴

Young segueix explicant que el conreu s'estén només gràcies als esforços dels petits terratinents, que compren llurs terres de les parròquies i treballen de valent per fer-se la vida.

Si girem ara la nostra atenció cap a Barcelona, trobarem aquesta descripció feta pel pare Caimo el 1755, al començ de l'època que estudiem:

«[...] ella è assai bella, ricca, grande e popolosa. È posta in una amena pianura, adorna di molte fabbriche, le quali tutte insieme fanno un' oggetto all' occhio non disgradevole. Spaziose e diritte sono le strade e lastricate di larghe pietre, le Chiese magnifiche, le piazze ampie e particolarmente quella di S. Michele, e quella del mare, servendo a loro ornamento e a comodo del pubblico limpidissime fonti. I giardini con qualche simmetria disposti allato ai Pelagi e a' Conventi, sono sempre verdeggianti e per gli allori e per gli aranci, che in copia vi crescono; e gli orti posti in giro della Città, non sono men fertili di erbaggi e di frutta saporitissime. Qui non si veggono le immondezze che dicesi regnare perpetuamente in molte Città della Spagna: nè v'ha luogo la spagnuola infingardaggine, avendo io scorto un numero grande d'ingegnosi e infaticabili artefici, e in ispezie nelle manufatture di acciaio e d'argento; comechè manchi in questa una certa finezza, che l'occhio appaghi de' compratori. Ogni cosa vi è a buon mercato, e principalmente lo sono i viveri a cagione della fertilità e della abbondanza che regna. Ho ritrovato persone piene di liberalità e di gentili maniere, nè quelle soltanto, alle quali sono stato raccomandato, ma molte altre ancora; di maniera che non m'è riuscito sin ad ora di poter iscoprire quella scostumatezza, la quale attribuisce il mondo a' Catalani.»¹⁵

Trenta anys més tard, el 1785, Townsend parla de la prosperitat que la capital proporciona a tota la comarca:

«La riquesa que entra a Barcelona», diu, «no quèda dins les seves muralles, ans contribueix a augmentar la població de tots els pobles dels voltants —dins un radi de cinc llegües són cent cinc—, tots ells subjectes a la seva jurisdicció i participants de la tranquil·litat i de l'energia engendrades per un govern fonamentat.»¹⁶

Després de retre l'acostumat tribut a la industriositat catalana, Townsend dona uns interessants detalls sobre l'economia de la ciutat:

«Les manufactures han augmentat amb una tal rapidesa, que, dins i fora de la ciutat, els sous de tota mena d'artesans han pujat a dues pessetes per una jornada de només set hores. El peó corrent guanya catorze penics (dos-cents maravedisos) a l'hivern, i vint penics (dos-cents noranta maravedisos) al temps de la sega. Aquests guanys, però, estan equilibrats amb el cost dels queviures, que és controlat pel magistrat públic.»¹⁷

14. ARTHUR YOUNG, *Travels during the Years 1787, 1788 & 1789, undertaken more particularly with a view of ascertaining the cultivation, wealth, resources and natural prosperity of the kingdom of France*, I (Bury St. Edmunds 1792), 317.

15. P. NORBERTO CAIMO, *Lettere d'un Vago italiano ad un suo amico*, I (1759-67), 56-57.

16. TOWNSEND, *op. cit.*, I, 138.

17. TOWNSEND, *op. cit.*, I, 143-44.

Aquest fragment constitueix una valuosa contribució a l'estudi dels preus en la Barcelona setcentista que efectua Pierre Vilar, de qui esperem amb viu interès l'estudi definitiu. Vilar demostra en el seu article *Dans Barcelone, au XVIIIe siècle*¹⁸ que els sous eren iguals a Madrid i a Barcelona fins al 1774, però que, a partir d'aquella data, comencen a divergir fins que la diferència esdevé considerable. Així, Vilar arriba a la conclusió que «la Catalogne se replace dans la situation économiquement dominante perdue par elle depuis le xve siècle», i que Barcelona torna a esdevenir «un centre de direction économique et de production». Hi ha dos altres punts que cal fer ressaltar: primer, la jornada excepcionalment curta de set hores, que vol dir que hi havia la possibilitat, i podríem estar segurs que els catalans se n'aprofitaven, d'augmentar els sous mitjançant hores de treball suplementàries; i segon, sembla deduir-se dels estudis de J. Earl Hamilton¹⁹ que els preus dels articles de primera necessitat augmentaven a mesura que augmentaven els sous. Els alts salaris feien, però, que Catalunya oferís, com notaven alguns viatgers, un incentiu als francesos d'implantar-s'hi.

Molts viatgers, especialment Townsend i Bourgoing, parlen de les indústries que s'anaven imposant a Barcelona; a part les tèxtils, de cotó i de llana, indubtablement les més importants, hi havia una gran producció de paper, d'armaments i de sabates. Les activitats marítimes recobraven llur antiga puixança, i Young dona aquesta impressió del port:

«El que Barcelona té de més remarcable, i crec que és sense parió amb altres ciutats, és el seu moll. El pla, la realització, tot hi és admirable. És llarg d'una mitja milla. Una baixa plataforma de pedra s'aixeca una mica per damunt del nivell de l'aigua, dins el port; fins aquí vénen a abordar els vaixells, i és prou llarga per a rebre-hi totes les mercaderies que arriben o les que s'han d'embarcar. Sobre aquesta plataforma s'obre una renglera de magatzems amb sostre de volta, damunt els quals s'estén la part superior del moll, formant una continuació dels altres carrers de la ciutat. N'hi ha que fan escales, o baixada suau que permet el pas de vianants i de carruatges. Tot és de pedra de talla i és construït amb luxe. La carretera que vam seguir durant unes quantes milles, el gran pont [de Molins de Rei] que vam passar, i aquest port són títols sòlids de glòria per al monarca regnant. Actualment hi ha cent quaranta vaixells al port, i sovint aquesta xifra és sobrepassada.»²⁰

En general, els viatgers troben les carreteres i els hostalatges força dolents, bé que alguns són millors que a l'interior i molt millors que a Portugal. Young compara les carreteres de les terres igualment catalanes del Rosselló i de l'Empordà per demostrar la superioritat de l'administració francesa. Per altra banda, el famós viatger Laborde, els darrers anys del segle, remarca una considerable millora de totes les comunicacions.

Madrid no rep pas, ni de molt, les lloances que hem vist fetes a Barcelona. Es trobava aleshores en plena construcció com a metròpolis moderna, però els viatgers no en poden veure els resultats complets, i es limiten en

18. PIERRE VILAR, *Dans Barcelone, au XVIIIe siècle. Transformations économiques, élan urbain et mouvement des salaires dans le bâtiment*, «Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos», II (1950), 7-51.

19. J. EARL HAMILTON, *War of Prices in Spain* (Harvard 1947), 218-20.

20. YOUNG, *Voyages en Italie et en Espagne pendant les années 1787 et 1788*, trad. de M. LE SAGE (Paris 1860), 364.

general a aplaudir la neteja de la ciutat i l'acabament del Palau Reial. Aquest edifici i els propers llocs reials de San Ildefonso i Aranjuez, de gust molt setcentista, agraden molt a gairebé tots els visitants. L'Escorial, per altra part, els deixa entre admirats i atordits, i no saben ben bé si aprovar o condemnar.

Pel que fa referència a les altres ciutats d'Espanya, Sevilla encara sembla bastant pròspera, bé que Cadis s'havia apoderat del monopoli de les Índies; aquesta darrera ciutat, sota el govern civil d'O'Reilly, era neta, agradable i progressiva. Swinburne, però, nota que, en comparació de Barcelona, era perillós d'aventurar-se de nit pels carrers i calia sempre portar armes. València, així mateix, té un corresponent feix de lloances, però la ciutat que obté el lloc més destacat és indubtablement Bilbao. Heus ací el que en diu Dillon, extasiat:

«La ciutat de Bilbao, a la vora del riu Ibaizabal, es troba situada a dues llegües del mar, i conté vuit-centes cases i una gran plaça a la vora de l'aigua, ben ombrejada amb uns passeigs molt agradables [...]. Les cases són sòlides i altes; els carrers, ben empedrats i plans; es porta aigua als carrers, que poden netejar-se a voluntat, cosa que fa de Bilbao una de les viles més pulcres d'Europa. No s'hi usen carruatges, de fàisó que no es percep tant la desigualtat de riquesa i s'evita la pompa externa; el pobre camina al costat del ric amb igual naturalitat i satisfacció [...]. La ciutat és molt sana, i els seus veïns frueixen en un grau notable de les tres benediccions principals de la vida: salut perfecta, fortalesa física i un esperit alegre, unit a la longevitat.»²¹

En conjunt, la impressió que hom treu dels viatgers estrangers és que el País Basc i les terres catalanes estan molt per damunt de la resta de la Península; i quant al Principat i a València, en tenim un excellent testimoniatge en la relació de Joseph Marshall, que només visità el Principat i València i una part d'Aragó, i el qual arriba a la següent conclusió:

«És cert que [la que he vist] és la millor part d'Espanya, però el que m'interessa de subratllar és el caràcter de la gent. Evidentment, en el temperament espanyol no hi haurà res que no s'oposi a l'activitat i al treball, un cop hom posi els habitants en el bon camí donant-los els estímuls necessaris [...]. Veig clar que en aquelles terres on es pogués dur aigua els habitants farien una millora semblant, si se'ls ofería exemple i encoratjament.»²²

O, dit en altres paraules, si tots els espanyols fossin com els catalans, no hi hauria problema espanyol. El llibre de Marshall és, és clar, un immens tribut inconscient als catalans.

Una bona part de l'energia reformadora dels espanyols il·lustrats del segle XVIII es dedicava a la instrucció i l'ensenyament, sobretot el de tipus pràctic i utilitari. Un dels mètodes més interessants que adoptaren era l'establiment de «sociedades económicas de amigos del país». Com és sabut, la iniciativa primària provenia del País Basc, i aleshores es convertia en la política oficial del govern de Carles III sota el patrocini de Campomanes. Aquestes societats, establertes cap als anys 1774 - 78 a totes les grans ciutats

21. DILLON, *op. cit.*, 182-83.

22. JOSEPH MARSHALL, *Travels through other European countries*, vol. IV: *Travels through France and Spain in the Years 1770 and 1771* (London 1776), 371.

del reialme, representaven un enorme progrés en la vida agrícola espanyola. És interessant de recordar, però, la divergència de criteri que existia entre el poder central i els barcelonins, que s'oposaven resolutament a la rígida uniformitat de les societats i volien seguir estenent i ampliant les forces ja existents, com la Junta de Comerç i els gremis d'artesans, no decadents al Principat com ho eren fora. Era precisament la Junta de Comerç que mantenia la secció nàutica de la importantíssima Acadèmia de Belles Arts, que, malgrat la seva tendència castellanitzant, inevitable i àdhuc progressista al seu temps, contribuïa tant a preparar la florida artística i literària de la pròxima centúria. Vet ací una part de l'entusiasta descripció de l'Acadèmia feta per Townsend:

«A l'Acadèmia, que és gratuïta i oberta a tothom, hi va molta gent; una nit vaig comptar-hi cinc-cents joves, molts dels quals estaven acabant dibuixos que acreditaven una aplicació per damunt la corrent, i a vegades un geni superior. No és pas que tots aquests joves hagin d'ésser pintors: no fou aquest el propòsit del Govern, ni, menys encara, el de Campomanes, que proposà la institució. La majoria d'aquests joves, si no tots, són aprenents d'un gremi; és que hom considera, i amb raó, que tots els oficis es poden beneficiar de l'art del dibuix, el qual desenvolupa i afina el sentit d'imitació, i que a Anglaterra fa molta falta [...].

Una de les set sales és equipada com una escola nàutica i conté tot allò que és necessari per a ensenyar l'art de navegar. Els alumnes, que actualment només són trenta-sis, es reuneixen els matins de 8 a 10 i de 3 a 5 de la tarda. D'ençà que aquesta classe tan útil fou establerta, n'han sortit més de cinc-cents pilots, habilitats per a dirigir un vaixell a qualsevol indret de la terra.

Fornida i dirigida tan admirablement com l'anterior és l'Acadèmia Militar, que consisteix en tres magnífiques seccions en què els alumnes poden seguir llurs estudis des dels primers elements de les matemàtiques fins a les branques més altes de llur professió.»²³

Una altra iniciativa educativa particular era el Gabinet d'Història Natural, format per Jaume Salvador i continuat pels seus fills Joan i Josep. Segons les paraules d'Antonio Ponz,

«[...] puede muy bien llamarse este gabinete el Fénix de España y aun contarse entre los primeros de Europa, después que estas ciencias se cultiven en ella con el empeño que hemos visto.»²⁴

Entre els viatgers, en parla el pare Caimo, el 1755, amb gran entusiasme, així com Peyron el 1780; però cal consignar també l'opinió més desfavorable — i més autoritzada — de Townsend de l'any 1785:

«Pel que em digueren d'aquesta collecció, jo n'havia concebut grans esperances, però haig de confessar-me'n decebut. Fa trenta o quaranta anys potser hauria estat digna d'atenció; darrerament, però, aquestes ciències i els gabinets de mostres han progressat tant, que les colleccions dignes d'admiració en una altra època, avui s'han de contemplar amb freda indiferència.»²⁵

L'infatigable Townsend descriu també les biblioteques barcelonines del

23. TOWNSEND, *op. cit.*, 116-18.

24. ANTONIO PONZ, *Viaje de España*, ed. CASTO MARÍA DEL RIVERO, vol. XIV (Madrid 1947), Carta II, pàg. 1246.

25. TOWNSEND, *op. cit.*, 119.

collegi del Bisbe, dels Carmelites i dels Dominics, i troba aquesta darrera molt bona per la quantitat de llibres moderns que conté.

Pel que fa referència als estudis universitaris, gairebé tots els visitants troben a faltar una universitat a Barcelona i en condemnen el trasllat forçat a Cervera, així com les altres mesures repressives consegüents a la guerra de Successió. Giuseppe Baretti, un dels pocs que passen per Cervera, ens en diu molt poca cosa, perquè els estudiants el van rebre d'una manera no gaire cordial traient-lo de l'edifici a pedrades i cridant que no els agradaven els forasters. L'ensenyament superior del Principat, en aquella època com en diverses altres de la seva història, es refugiava en institucions extraoficials del tipus que acabo d'esmentar. La universitat de València, en canvi, tothom la troba florent. Townsend detalla llargament, com és el seu costum, les reformes de les carreres, que les fan, diu, superiors a les d'Edimburg. Tots diuen que la biblioteca és excellent, gràcies al constant ajut i als generosos donatius del director de la Biblioteca Reial, Francesc Pérez i Bayer, que era valencià. I l'ensenyament no anava endarrera: comptava amb una figura de la categoria de Gregori Mayans, a part Pérez i Bayer, de qui el danès Moldenhawer parla en els seus apunts:

«A l'université de Valence», ens diu també, «il règne le meilleur goût dans l'étude et dans l'exposition des sciences préparatoires; on va y créer une chaire d'hébreu.»²⁶

Podríem notar de pas una observació de Moldenhawer sobre la Biblioteca Reial:

«La plupart des manuscrits sont venus de Catalogne; comme on regardait les Catalans comme des séditieux et que l'on détruisait et pillait les palais des nobles, on envoya les livres et les manuscrits à Madrid.»²⁷

Què diuen aquests estrangers del caràcter espanyol? En general caracteritzen els espanyols d'una manera bastant convencional, però no injusta. Tots estan d'acord a trobar-los orgullosos i valents; sovint afirmen que són mandrosos; bé que uns quants, més aguts, veuen que a Espanya no existia gaire estimul per a la indústria. També els anomenen generosos i apassionats, i en subratllen el caràcter noble. Bon exemple, i molt afalagador, és aquesta caracterització del francès Peyron, que tant agradava al bon patriota Ponz:

«On ne voit point dans l'Espagnol l'air étourdi, les éclats bruyants, si communs en France; ni l'air original, ricaner et caustique des Anglois, ni le ton humble, faux et flatteur de l'Italien. L'Espagnol est sérieux; sa politesse est fière mais décente: ses démonstrations ne sont pas toujours vives; mais elles sont souvent affectueuses.»²⁸

En total, no és veritat que la generalitat dels viatgers participin de la

26. Cito per l'edició d'EMILE GIGAS, *Un voyageur allemand-danois en Espagne sous le règne de Charles III*, «Revue Hispanique», LXIX (1927), 482.

27. HOLDENHAWER, *ed. cit.*, 486.

28. JFAN FRANÇOIS PEYRON, *Nouveau voyage en Espagne fait en 1777 et 1778* (Paris 1782), 144.

Llegenda negra; salvats determinats casos, tracten els espanyols — excloc les institucions, és clar, que de vegades ells critiquen durament — amb consideració i àdhuc amb admiració.

També els estrangers s'adonen de les marcades diferències regionals, i unànimement exceptuen els bascs i els catalans de llurs generalitzacions d'indolència espanyola. Pel que afecta els catalans, solen ésser més favorables a ells que no als de qualsevol altra contrada tret dels bascs, per l'empenta de progrés i de treball que representen, i en això concorden amb els espanyols, tals com Cadalso i Ponz, de l'època. Només un, però, Henry Swinburne, té un clar sentit del caràcter especial dels catalans: els considera com el seu ideal d'uns intransigents amants de la llibertat, i explica la Guerra de Successió en termes d'una gran admiració, com «la lluita més aferrissada que els catalans mai sostingueren per trencar llurs cadenes i esdevenir una nació lliure». I en deixar Catalunya, afirma:

«Si un foraster vol conèixer Espanya, la mena i la disposició dels seus habitants, ha d'anar més endins; perquè aquesta província té tan poca semblança amb la resta del reialme, que viatjar-hi no podrà proporcionar-li un veritable coneixement d'aquest. És molt freqüent de sentir parlar els catalans d'un viatge a Espanya com ho farien d'un a França, i llur llengua no és entesa pels espanyols.»²⁹

Per altra banda, Swinburne menysprea cordialment els valencians, sense donar-ne cap raó convincent: és el defecte més evident que s'observa en la seva narració.

La nostra conclusió no pot oferir cap sorpresa: trobem, com havíem de trobar, que les terres catalanes, ensems amb el País Basc, es destaquen en aquestes obres com la millor contrada d'un país endarrerit. L'actitud dels viatgers a Espanya és generalment severa, però poques vegades hi intervé el menyspreu o la superioritat. Així, llurs censurens són fetes de bona fe, i encara, quan no són justes, no són pas insults especialment triats per a ofendre la nació espanyola, com en aquella centúria Ponz semblava creure, o com sosté, modernament, Julián Juderías. Espero que amb aquestes pàgines hauré provat plenament la injustícia del següent resum del valor dels viatgers, tret de *La Leyenda negra* de Juderías:

«Los que quieran ver nuestros defectos abultados, exagerados nuestros errores políticos y económicos y profetizada nuestra ruina, no tienen más que leer estos libros, en los cuales, siguiendo el gusto de la época, se filosofa a todo trapo, se escriben bellos párrafos a propósito de los hechos más insignificantes y se tiene sentido común muy pocas veces.»³⁰

Per altra banda, Ponz, que vacilla entre un ressentiment patriòtic contra els escriptors estrangers i un interès per a remeiar els defectes que ells critiquen, prefereix aquesta opinió sobre Barcelona i els viatgers:

«Es, pues, Barcelona la ciudad de España que más desmiente las imputaciones de algunos escritores extranjeros, empeñados en divulgar nuestra desidia,

29. SWINBURNE, *op. cit.*, 69.

30. JULIÁN JUDERÍAS, *La Leyenda negra*. 4.ª ed. (Barcelona, s. d.), 224-25.

abandono, pereza, falta de industria y otras gracias con que nos favorecen; y lo mismo puede decirse de la mayor parte del Principado.»³¹.

És un interessant tribut d'un home que considera la Península com a essencialment uniforme. No és exacte, però, puix que gairebé tots marquen el contrast entre les terres mediterrànies i l'interior; així mateix, és molt dubtós si el fet d'existir a Barcelona vida i progrés pot fer-ho perdonar tot a la resta de la Península. De tota manera, sigui que cal considerar Catalunya com el nunci i el capítol d'una Espanya vigorosa, moderna, avançada, que un bon dia haurà de sorgir, o sigui que els progressos aconseguits depenen del seu criteri independent, de la seva catalanitat, el fet és indubtable: i ho confirmen uns mots massa oblidats de Cadalso (i trio deliberadament una citació espanyola per a acabar):

«Tal [es] la utilidad de este Principado, que por un par de provincias semejantes pudiera el Rey de los cristianos trocar sus dos Américas. Más provecho redunda a su corona de la industria de estos pueblos que de la pobreza de tantos millones de indios.»³²

Els observadors en són la prova més decisiva.

GEOFFREY RIBBANS

Universitat de Sheffield.

31. PONZ, *op. cit.*, vol. XIV, carta 1, pàg. 122r.

32. JOSÉ DE CADALSO, *Cartas marruecas*, ed. J. TAMAYO Y RUBIO (Madrid 1935), carta XLV, pàg. 178.

LA DATA DE LA MORT DEL COMTE BORRELL II *

Segons el *Necrologi de Ripoll*, esmentat per Bofarull, el comte Borrell II de Barcelona i Urgell morí un dia 30 de setembre.¹

Baluze, en l'apèndix documental de la *Marca Hispanica*, publicà el testament d'aquest comte, segons la còpia continguda en el *Cartulari* de la Catedral d'Urgell. La data d'aquest document consignada en el dit cartulari és del 8 de les calendes d'octubre de l'any setè del regnat d'Hug Capet; i Baluze la reduí a l'any 993 (25 setembre).²

Però, com que a l'Arxiu de Ripoll (entre els documents de la pabordia de Berga) hi havia, segons el mateix Bofarull, l'exemplar original de la donació de l'alou de Codonyet i església de Sant Cugat feta a favor del dit monestir pel bisbe urgellenc Salla i altres marmessors de Borrell II, en compliment del que disposà aquest comte en el seu testament, el dia 2 de les calendes de març de l'any sisè del regnat d'Hug (28 febrer 993), resulta evident que la data assignada per Baluze al sobredit testament no és prou exacta.³

El pare Caresmar i Pròsper de Bofarull s'adonaren ja de la contradicció de les dates dels documents esmentats, i tots dos, bé que per procediments diferents, la resolgueren situant a l'any 992 la mort del comte Borrell II.⁴

Un document conservat en original a l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁵ podria de moment fer dubtar si calia avançar encara un any més el traspàs d'aquest comte, si no fos que diverses raons arriben a esvaïr aquesta suposició. Aquest document fou atorgat a 2 idus de febrer de l'any cinquè del regnat d'Hug Capet (12 febrer 992) pels comtes Ramon Borrell de Barcelona i Ermengol I d'Urgell, fills de Borrell II, els quals vengueren a Ennec Bonfill, per cent peces d'argent, el castell de Cervelló (situat al comtat de Barcelona, prop del riu Llobregat), amb els seus termes, esglésies i delmes, segons els els havia donats llur pare. Entre els béns deixats per Borrell II en el seu testament hi ha uns alous de Cervelló, però en les clàusules d'aquest no es fa esment del castell, la qual cosa indueix a creure que Borrell l'havia donat als seus fills en vida.

* [Han arribat a la S. C. E. H. les galeres d'un article de Ferran Valls i Taberner, preparat ja per a la impressió, però que romangué inèdit (almenys no consta en la bibliografia de l'illustre erudit inclosa en el primer volum de les seves "Obras" editades pel C. S. I. C.). La S. C. E. H. creu prestar un servei als estudiosos de la nostra història recollint aquest article en les pàgines del seu "Butlletí". El text del document que en constitueix la base ha estat revisat pel Sr. Joan-F. Cabestany.]

1. P. DE BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados* (Barcelona 1836), I, 156.

2. *Marca Hispanica*, ap. CXLI.

3. BOFARULL, *Condes*, I, 156.

4. *Ibid.*, 157 ss.

5. Pergamí 64 de Borrell II. Hi ha, a més, al mateix Arxiu, una còpia antiga, en pergami, d'aquest document.

El text de l'escriptura de venda del castell de Cervelló és com segueix:

[In nomine] Domini ego Reimundo et Ermengaude gracia Dei comites vinditores sumus tibi Ennego que vocant Bonefilio entor filii Sendedredi condam per hac scriptura vindicionis nostre vindimus tibi castro nostro que dicunt Cervilione cum suis terminos earum cum ecclesias [et suas de]cimas vel parrochias qui in eius fines vel termines sunt cum turres et rochas cum domos et curtes cum terras et vineas et omnibus aulodibus qui ibidem sunt cum silvis et garricis cum montes et colles cum pratis et paschuis cum rios et fontes cum ortis et pommif[eris] cum cannitis vel aquis cum molinos et regos cum eremum et cultum cum omnes arbores et pommiferis et cum omnia agecencia qui in eius termines vel fines sunt. Et est ipso castro Cervilione cum suis terminos que nos tibi vindimus in comitatum Barchinona iusta alveo Lubrigado et advenit nobis ipso castro Cervilione cum suis terminos que nos tibi vindimus per genitori nostro vel per genitrice sive per donacione que feci nobis genitori nostro sive per aliasque voces et afrontat ipso castro Cervilione cum suis terminos que nos tibi vindimus de parte orientis in flumine Lubrigado et de meridie iniungit in termine de Erampruniano vel in termine de ipso Lauro et pergit iusta ipsa turre de Eles et pervenit usque in flumine Lubrigado de occiduo vero afrontat in terminio de Olerdula de parte vero circi iniungit in terminio de Olerdula vel in terminio de Subiratus sive in terminio de Gellita et pergit per termine Corbaria et pervenit usque in flumine Lubrigado quantum infra istas afrontaciones includunt omnia hoc nos tibi vindimus sicut superius resonat ipsum castrum Cervilione cum fines et termines cum ecclesias et decimas vel cum omnia agecencias qui ibidem sunt et cum exios vel regresios earum a proprio in precium pessas .c. de argento mero placibile exceptus ipsos aulodes qui sunt de Sancti Cucufati zenobii vel de Sancti Michaelis cuius basilica sita est in Barchinona vel de Sancti Petri zenobii qui est iusta Barchinona quod abebant ibi ipso anno quando Barchinona interiit et exceptus ipsas .xv. parliatas de terra et modiatas .xxx. de vineas et ipsos ortos quod hodie Borrellus comes ad suum opus tenebat ad suum domenicum quod tu entor hec precium nobis dedisti et nos vinditores manibus nostris recepimus et nichil aput te emtor non remansit et est manifestum quem vero predicta hec omnia que nos tibi vindimus sicut superius resonat de nostro iuro in tuo tradimus domino et potestatem ut quiquit exinde facere vel iudicare volueris libera in Dei nomine plenam abeas potestatem cum exios vel regresios earum a proprio quod si nos vinditores aut quemlibet omo qui contra hanc vindicione ad inrumpendum venerit non hoc valeat vindicare set componat aut nos componamus tibi hec omnia que nos tibi vindimus quod superius resonat in duplo cum omnem suam immelioracionem et hanc vindicio firma permaneat modo vel omnique tempore facta vindicione .ii. idus februarii anno .v. regnante Ugo rege.

✠ Reimundo, (*signe*) Ermengandus comes, (*signe*) Nos sismulque in unum qui ista carta vinditione fecimus et testes firmare rogavimus, Miron (*signe*), (*signe*) Arnulfus archidiaconus gracia Dei et aba (*signe*), Sendedredus.

(*Signe*) Lobatone hac si indignus sacer qui ista carta vindicione scripsi et (*signe*) die et anno quod supra.

La lectura d'aquest document podria produir, de moment, la impressió que el comte Borrell II era ja difunt, i en aquest cas el seu testament i la seva mort haurien hagut de correspondre al mes de setembre de l'any 991. El copista que escriví el *Cartulari d'Urgell*⁶ s'hauria equivocat, doncs, no pas d'un any, com creia Bofarull, sinó de dos anys, en consignar la data del dit testament.

Però el que sembla més probable és que el comte Borrell II, encara vivent, havia fet cessió de part del seu patrimoni als seus fills, els quals

6. Cf. *Marca Hispanica*, ap. CXLII.

començaren a actuar com a comtes abans de la mort de llur pare. Així, si la defunció del comte hagués ocorregut el 992, com proposaven el pare Caresmar i Bofarull, l'execució del testament, en allò que es referia a l'alou de Codonyet, hauria estat feta dins els sis mesos prescrits per la llei visigòtica; i això és d'una absoluta probabilitat.

Per altra part, si hi havia equivocació de còpia en la data del testament, aquesta equivocació es repetiria també, en el mateix cartulari, en la transcripció de la declaració sacramental de la part d'aquella última voluntat, relativa a tot el que es referia al comtat urgellenc, feta pels marmessors corresponents a l'església de Santa Maria de la Seu d'Urgell: «Late conditionis .III. idus octobris anno .VII. regnante Ugone rege.»⁷ I aquesta doble equivocació seria, realment, massa desorientadora.

Això fa pensar que el pare Caresmar tingué raó quan, per tal de reduir a l'any 992 l'any sisè d'Hug Capet (mes de setembre), recorregué a la suposició que el càlcul dels anys del regnat havia estat fet pel notari redactor del testament (que és el mateix de l'acta de la declaració sacramental esmentada) prenent solament com a primer any d'Hug Capet el temps comprès entre el dia 4 de juliol de 987, començament del regnat d'aquest monarca, i final de desembre d'aquell any; cosa que, d'altra banda, no fou pas rara en aquell temps, segons indica Giry.⁸

Hem volgut plantejar els problemes relatius a la data de la mort de Borrell II exposant la diversitat de raonaments i de punts de vista. En definitiva, ens inclinem a acceptar en tots els seus extrems l'opinió del pare Caresmar.

FERRAN VALLS I TABERNER †

7. *Cartulari de la Catedral d'Urgell*, f. 71, doc. 195.

8. *Manuel de Diplomatique*, 86.

SOBRE LA DATA DE L'ANOMENAT PRIMER CENS DE CATALUNYA

No cal pas posar en relleu les característiques del fogatge que fins al present es troba conegut sota la denominació de Primer Cens de Catalunya, després que Pròsper de Bofarull el publicà dins la «Colección de Documentos Inéditos del Archivo Real de la Corona de Aragón». ¹ La seva data resulta fàcilment de la introducció que l'encapçala: «Nombrement dels fochs de Cathalunya segons les Corts de Cervera, les quals se celebraren en l'any .M.CCC.LIX. per lo S. Rey en Pere Terç». Aquesta datació fa el susdit fogatge el més reculat de tots, i, per tant, hom l'ha pres en moltes d'ocasions com a punt de partida per a l'estudi estadístic del moviment de població de diverses localitats del nostre país i àdhuc del global de tot Catalunya.

En consultar-lo nosaltres per a una monografia que ens trobem redactant sobre la ciutat de Mataró, hi observàrem una evident anomalia si per endavant donàvem per bona la data de 1359. Aquesta irregularitat no és altra que la de contenir-s'hi la següent anotació: «Castell de Matero: dels hereus de P. de Margens, 173 fochs». ² Doncs bé: l'any 1359 no tan sols Pere de Màrgens encara no havia mort, sinó que ni tampoc havia adquirit encara el castell mataroní. El comprà l'any 1366, ³ i morí probablement al final de 1374.

Moguts per l'estranyesa d'una semblant anomalia, hi férem a l'atzar algunes comprovacions més: el resultat fou de trobar-hi noves irregularitats si l'haviem de suposar pertanyent al 1359 o lleugerament posterior. En els dits temps, per exemple, els castells de Bar i d'Aramont no podien ésser del vescomte de Castellbò, com figura en el cens, per no haver-los adquirits fins l'any 1366. ⁴ Tampoc no havia estat cedida encara al mateix vescomte la part superior de Vic, com hom llegeix al fogatge. Uns altres castells, el de Subirats, que veiem a nom de Ramon Alemany de Cervelló, el susdit noble no l'obtingué fins l'any 1377; ⁵ el de Lluçà, de Ramon de Peguera, no fou comprat per ell fins l'any 1376; ⁶ el de Joc, Ramon de Perellós no l'adquirí fins l'any 1365; ⁷ i el de Ceret no fou venut a Pere Blan fins el 1369. ⁸ D'altra banda, són diversos els castells que apareixen a nom del comte de

1. Vol. XII (Barcelona 1856), 5-135.

2. *Ibid.*, 9. Corregim l'edició, que erròniament posa "P. de Marques".

3. A. C. A., reg. 996, fols. 113r-118v.

4. A. C. A., reg. 996, fols. 86v-89v.

5. A. C. A., reg. 999, fols. 19v-23r.

6. A. C. A., reg. 1800, fols. 13v-14r.

7. A. C. A., reg. 996, fols. 44v-47r.

8. A. C. A., reg. 1677, fols. 193r-193v.

Cardona, quan ja és sabut que aquest comtat no havia d'ésser creat fins l'any 1375.⁹

Podriem afegir més exemples, però els anteriors són suficients per a provar que el fogatge exhumat per Bofarull degué ésser forçosament redactat després de l'any 1377 com a mínim. ¿Quina relació podria tenir, doncs, amb el donatiu acordat per les Corts de Cervera l'any 1359? ¿Es trobaria encara vigent molts anys després i en fóra aquest registre una mena de còpia *posada al dia*? Però, llavors, ¿no es trobaria també *al dia* el nombre dels focs?

Un altre detall important que cal tenir en compte és que la datació d'aquest fogatge no resulta coetània de la seva elaboració. L'examen del text original posa ben fàcilment de manifest una diferència notable entre la lletra pròpiament del cos del registre i l'emprada per a redactar l'encapçalament que l'atribueix a les Corts de Cervera. De fet, aquest encapçalament li fou afegit amb posterioritat en un dels angles superiors del primer foli, i la seva calligrafia respon a la lletra curial del segle xv, la qual cosa passa, naturalment, desapercibuda en l'edició impresa, que és la que correntment hom acostuma a manejar.

Però el nostre intent, amb aquestes breus ratlles, no és pas d'arribar a conclusions definitives respecte a la cronologia autèntica del repetit registre. Caldria veure, encara, la relació que pot tenir amb els altres censos del darrer terç de la catorzena centúria, cosa que requereix un estudi més extens i aprofundit. De moment, el nostre propòsit no és altre que posar de manifest les referides circumstàncies i, amb elles, plantejar el problema de la datació correcta d'aquest fogatge, tot advertint alhora la precaució amb què cal emprar-lo.

JOAQUIM LLOVET

Mataró.

9. A. C. A., reg. 928, fols. 40v-44v.

L'ESCUT DE LA CIUTAT DE BARCELONA

És evident que en concebre l'escut de la ciutat de Barcelona hom posà cura a manifestar la seva doble i alta condició de cap del Principat i de seu de la Casa comtal, posant en lloc preferent la creu vermella sobre camp d'argent, armes heràldiques de la ciutat i del comtat de Barcelona —i, per tal com aquest era capdavanter de tots els comtats catalans, representant

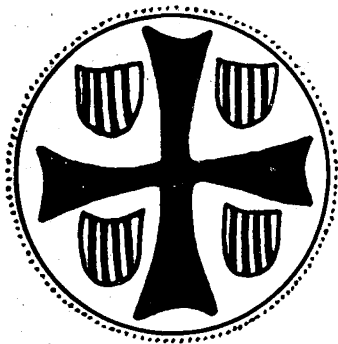

Fig. 1

també de tot el Principat —, i al seu costat els quatre pals vermells sobre camp d'or, ensenya dels comtes de la casa de Barcelona, que un dia, ultra senyorejar Catalunya, per casament de Ramon Berenguer IV amb Pernel·la d'Aragó i mitjançant pacte amb Ramir *el Monjo*, passaven, per dret de baró, a substituir els de la casa de Sobrarb en la representació i el regiment del regne d'Aragó.

Des del primer segell que hom coneix de la ciutat, de l'any 1289, queda clara aquesta concepció de la representació sigillar i heràldica de Barcelona (fig. 1).

Però en determinats moments apareix una nova modalitat, que, si bé històricament diu el mateix i no cridaria l'atenció en un segell o en un document de l'Edat mitjana, al nostre temps no deixa d'ésser una mala interpretació que es presta a equívocs i a assentar precedents de dubtosa solvència: es tracta de quan hom fa l'escut posant les armes de la casa de Barcelona amb solament dos pals (fig. 2).

Hom ha volgut donar moltes raons per a justificar la validesa d'aquesta forma interpretativa: una d'elles és que l'escut del Principat —la creu—

es posa sobre el camp de la casa de Barcelona, que ha estat prèviament quarterat, i que, per tant, solament es veuen els quatre pals en els dos quaters oposats que queden descarregats; la qual cosa produeix certament una visual de dos pals en cadascun d'ells (fig. 3).

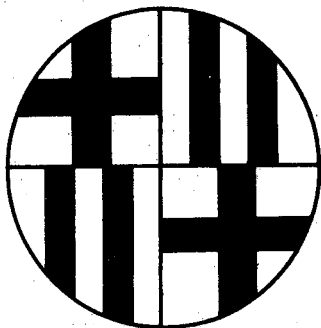

Fig. 2

Però aquesta explicació queda invalidada pel fet que un carregament que tapa part d'unes armes és sempre una vexació o, més ben dit, deixa les armes tapades en part, en un pla d'inferioritat, cosa que no sabem que mai s'hagi pretès de fer en l'escut de la ciutat de Barcelona.

D'altres opinen que amb dos pals a cada quarter està bé pel fet que antigament no era fix el nombre de pals que feien les armes de la casa de

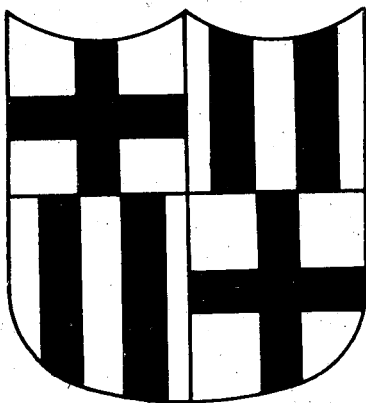

Fig. 3

Barcelona i que a l'Edat mitjana, i fins més tard i tot, no era precisat aquest detall del nombre de pals. I, efectivament, tenen raó tractant-se d'un document sigillar o heràldic anterior al segle XII. Però des d'aleshores, que per manifestació oral i escrita dels nostres comtes i per pintures murals a la llar mateixa del monarca — pintures del Tinell — sabem que són quatre

els pals que cal posar-hi, ja no hi ha cap dubte que tots els segells que no estan així són mal interpretats. I encara que inicialment (segle IX) les armes de la casa de Barcelona eren d'or amb quatre pals vermells, la falta de precisió sobre l'abast d'una cosa que naixia féu que més tard, quan ja fou de general estimació que aquests senyals distingien les cases a què pertanyia el qui les usava, i quan ja gairebé tots els senyors en portaven, aparegué la iniciativa de no portar-los el senyor d'una manera visible, sinó l'escuder i en general, més tard, potser al segle XII o XIII, el servei masculí de la casa.

Això consolidà l'ús de l'uniforme i hi afegí aquesta particularitat heràldica, que esdevingué de ritual a les grans cases, i féu que hom acostumés a confeccionar les vestes i sobrevestes dels guerrers i patges amb les armes de llurs senyors, en colors.

Als segles XI i XII, doncs, la casa de Barcelona portava un camp de barres roges, així com la casa de França portava un camp de flors de lliri. Després a França l'escut quedà amb tres flors de lliri, i a Barcelona, amb els quatre pals.

Això es produí, tanmateix, a mesura que anava modelant-se el concepte de l'heràldica i el paper que feia dins la vida social i política dels personatges, i el major o més evolutiu desenrotllament de la formació nacional de cada país.

Per això al començ d'utilitzar l'heràldica com a demostració de la jerarquia estatal o nacional del Cap del nostre país, el 1147,¹ el concepte general definidor de les armes de la casa de Barcelona era que eren «d'or, barrat de vermell», sense precisar el nombre de barres o pals que havia d'haver-hi, perquè ningú no s'havia parat a puntualitzar-ho, per tal com hom no en sentia la necessitat, i perquè així, amb un nombre imprecís de pals, hom veia que ho portaven els patges i escuders de la mateixa Casa comtal i els gallardets i les banderes dels vaixells i les gualdrapes dels cavalls dels mateixos senyors.

Aquesta falta de precisió es manifesta també en documents oficials.

En el Parlament de Barcelona tingut el 1396 per la reina Maria de Luna, muller i lloctinent del rei Martí, sobre ambaixada del malaurat rei de Sicília del mateix nom, primogènit de Catalunya-Aragó, s'ordenà «que les galeas no porten vanderes, cendals, ne panys de senyal alcú sinó del comtat de Barcelona, ço és, barres grogues e vermelles solament».² Hom parla, doncs, del *senyal* del comtat de Barcelona com a format per *barres*, sense, però, dir quantes.

Aquesta falta de precisió queda demostrada a bastament obrint qualsevol llibre de numismàtica i sigillografia i fixant-se concretament en aquest detall.

No cal sinó fullejar un catàleg de numismàtica; per exemple, el segon volum de la *Descripción general de las monedas hispano-cristianas*, d'Aloïss Heiss, i a la làmina setanta-tres comença una secció dels reis de Catalunya-Aragó on poden veure's monedes amb tres, quatre, cinc, sis i set pals, de Joan II, Pere de Portugal i Renat d'Anjou, i a la làmina següent, de

1. *Primers segells de Ramon Berenguer IV*, dins FERRAN DE SAGARRA, *Sigillografia Catalana*, vol. I, segell 1.

2. Arxiu Històric de la Ciutat, *Llibre de Bàndols*, 1394-99.

Ferran II, amb cinc i sis pals, de Joana i Carles, amb sis i amb vuit, i així successivament.

A la *Sigillografia Catalana* de Ferran de Sagarra, vol. II, trobarem anomalies d'aquestes en innombrables làmines; per tal d'ésser breus, però, citarem solament la làmina CXVIII, on hi ha un segell de la Vegueria de Cervera amb quatre pals i un altre amb vuit; a la làmina CXIX hi ha dos segells de la Vegueria de Lleida amb vuit pals, i a la següent, una de la Vegueria de Vic, amb sis.

La revisió detallada faria aquest treball inacabable; però la simple consulta de les dues obres esmentades fa arribar a la conclusió que no eren precisades les barres o pals que calia posar a les armes de la Casa comtal barcelonina, desorientació escampada als segles IX-XII i mai no rectificada.

No rectificada per qui? No ho creiem pas feina del poble ni dels pocs que sabien d'escriure en aquells primers temps i quan els mateixos comtes-reis ho toleraven. I més tard ja hi havia massa mals antecedents per a atrevir-se a esmenar-ho.

Amb tot, diversos reis i prínceps precisaren que eren quatre els pals que feien les armes de llur casa. Tanmateix, en algun d'aquests documents que ho precisen, l'escrivà reial, en intentar després dibuixar l'escut, ho fa malament. Vegeu els documents que publica Sagarra en la *Sigillografia Catalana*, vol. I, lám. 1. Jaume II hi signa un manament sobre la forma de fer els segells, i dels tres dibuixos que illustren l'escrit del pergamí, no n'hi ha cap que tingui un dibuix correcte dels quatre pals, bé que de tots tres es desprèn que aquest era el desig del qui feia el dibuix.

De tot això es dedueix clarament que l'escut dels comtes de Barcelona, si un temps podia passar amb un nombre indeterminat de pals, no és ben interpretat des del moment que de segles ençà tots sabem que aquell escut ha d'interpretar-se, per fer-ho correctament, amb quatre pals.

I en la confecció de l'escut de la ciutat de Barcelona, així com en el de diverses poblacions catalanes, on es comet el mateix equívoc, hom ha de posar quatre pals al lloc on l'escut vol dir — com, per exemple, en el de Badalona — que és del comtat de Barcelona, i els quatre pals han d'alternar amb les armes dels Gualbes, que són els qui senyorejaven la població en sentir la necessitat d'un escut sigillar local, o com en el de Granollers, on han d'alternar les quatre barres amb els corbs que testifiquen que fou en temps del senyoriu dels Corberes quan cristallitzà el seu escut representatiu.

Tots, aquests i els altres, amb quatre pals a cada quarter i no amb dos com, per emulació a Barcelona, alguns fan en diferents moments, no pas sempre, ja que a totes aquestes poblacions es fa bé un temps i després es torna a caure en l'equívoc.

La prova de la forma correcta de fer-ho és la manera com ho han interpretat en llurs obres els heraldistes.

F. X. de Garma i Duran,³ F. Piferrer,⁴ J. J. Vilar Psayla,⁵ que s'han

3. *Adarga Catalana*.

4. *Nobiliario de los Reinos y Señoríos de España*.

5. *Líñajes Nobles de España*.

ocupat d'aquesta qüestió, així com els manuscrits que, conservats a la Biblioteca de Catalunya, a l'Arxiu de la Ciutat i d'altres, l'interpreten amb quatre pals. Pere Costa, en el seu *Nobiliari del segle XVIII* (manuscrit de la Biblioteca de Catalunya); P. M. Rigal i Fargas, en el *Tratado de Nobleza* (manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat), vol. VII, fol. 45; un bell *Llibre d'Armes* de la Casa de Pinós, del 1751 (manuscrit de l'Arxiu Històric de la Ciutat); Ll. Domènech i Montaner, en el seu *Armorial* (manuscrit també de l'Arxiu Històric de la Ciutat), tots interpreten l'escut de Barcelona amb

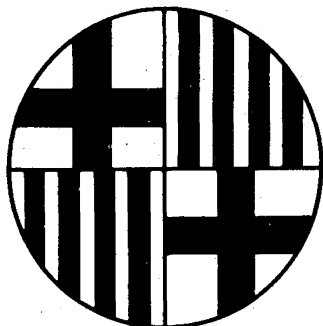

Fig. 4

quatre pals. En canvi, uns funcionaris municipals porten actualment la magnífica placa en colors sobre el pit amb dos pals, i els botons de llur uniforme, amb quatre; d'altres, al revés, els botons de l'uniforme, amb dos, i la placa de la gorra o del casc, amb quatre.

I el que és curiós és que, fora d'aquí, gairebé sempre ho fan bé. És a Barcelona on hom persevera en aquell equivoc inicial que fa mil anys que dura d'una manera alternada i que desitjaríem molt que alguna vegada i per sempre hom intentés d'esmenar.

L'escut de la ciutat de Barcelona proclama que fou cap del Principat i seu de la Casa comtal, i en compondre'l cal posar-hi alternades les armes del Principat, o sia la creu plana vermella sobre camp d'argent i les armes de la Casa comtal del Barcelona, ço és, quatre pals vermells, sobre camp d'or ⁶ (fig. 4).

M. BASSA I ARMENGOL

Barcelona.

6. Vegeu també els següents treballs: LL. DOMÈNECH I MONTANER i F. DOMÈNECH I ROURA, *Ensenyes nacionals de Catalunya*; A. DURAN I SANPERE, *La heràldica de la Ciutat*, "La Vanguardia", 7-VII-1935; ID., *El escudo heráldico de Barcelona*, "Barcelona: Divulgación histórica", VIII (1947); ID., *La señal heráldica de Barcelona*, "Gaceta Municipal", Suplemento, noviembre 1953; ID., *La Ciudad y sus primeras representaciones gráficas*, "Diario de Barcelona", 14-VIII-1954; M. BASSA I ARMENGOL, *En torno al escudo de la ciudad*, "Diario de Barcelona", 22, 26 i 31-I-1954.

MARGARIDA DE PRADES

III. LA REINA. — La reina Margarida, ja vídua, es firmava «Margarita illustrissimi ac magnifici principis et domini Martini felicis recordationis regis Aragonum, Sicilie, Valencie, etc.». No hem trobat fins ara cap signatura seva del vivent del Rei. La rúbrica anava precedida de les paraules «signum» i «Margarita», i després hi havia el seu escut, que era el de la casa de Prades, amb les barres de la casa de Barcelona i les flors de lliri de la casa d'Anjou i amb una creueta a cada angle del romb, del qual té la forma.

Els documents conservats de Margarida del temps que el Rei vivia són en escàs nombre i tots ells es refereixen a l'assignació per a la seva cambra. Són continguts en el registre 2312 de l'Arxiu Reial de Barcelona, juntament amb els documents de Violant, vídua del rei Joan I. Al foli 17 trobem la rúbrica «Illustris Regine Margarite»; el foli 18 és en blanc, i al següent comença l'«Assignatio facta domine regis de .xv. mille florenorum ratione Camere», però la còpia del document no acaba, bé que, per un document posterior, sabem que aquesta assignació fou feta pel rei Martí a la torre de Bellesguard. Per un dels documents d'aquest registre (foli 23^v), ens assabentem que la dida de la infanta Isabel, la filla de Pere III i de Sibília de Fortià, muller després del comte d'Urgell Jaume *el Dissortat*, fou Caterina, casada amb Bernat de Vilalta.

El rei Martí i Margarida visqueren a la torre de Bellesguard fins pocs dies abans de la mort d'aquell. Aquesta torre creiem que fou comprada pel Rei el 1408, i és ell qui li donà el nom.¹ El 15 de desembre d'aquell any en comunicà la compra al procurador reial de Mallorca.² Una vegada adquirida aquesta possessió, el rei Martí hi féu fer obres.³ Ja veurem més endavant com la torre de Bellesguard fou deixada, en morir el Rei, a Margarida, i sabem que Violant, vídua de Joan I, morí a Bellesguard el 3 de juliol de 1431.

Els comptes del Mestre racional exhumats per Daniel Girona i Llagostera en el seu *Itinerari del rei Martí* consignen la presència del Rei i de Margarida a Bellesguard fins al dia 25 d'octubre, que la Reina anà a Montserrat.⁴ Estigué de retorn a Barcelona l'endemà, i la Ciutat li féu

1. En els documents, fins i tot els llatins, veiem sempre anomenat aquest lloc "torre de Bellesguard"; només en un lloc (Arxiu del Regne de València, reg. 9813, fol. 3v) és designat com "Turri pulchri aspectus".

2. A. C. A., reg. 2252, fol. 8v. Nota treta de l'*Itinerari del rei Martí*, publicat per DANIEL GIRONA I LLAGOSTERA, pàg. 220.

3. A. C. A., reg. 2251, fol. 135. Nota treta del treball de F. CARRERAS I CANDI, *Bellesguard, real sitio de Martín I*, publicat al "Boletín de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona", 1901, pàg. 55.

4. El dia 8 del mateix mes havien anat a Montserrat el papa Benet XIII, el Rei i dotze carde-

una rebuda solemne, a instàncies del rei Martí i malgrat l'oposició dels Consellers, que allegaven, per no fer-la, el dol a causa de la mort de l'infant Martí, rei de Sicília.⁵ Des de llavors els comptes del Mestre racional deixen de consignar dades sobre la residència de Margarida.

Al cap de poc temps, Martí, seguint el costum dels altres monarques catalans, assignà a Margarida unes quantitats, a fi que pogués sostenir casa. La quantitat fou de quinze mil florins l'any, pagadors en quatre terminis.⁶ D'acord amb la concessió, cada florí seria computat a raó d'onze sous «tal com corren avui en la plassa». Aquests quatre terminis vencien per Sant Miquel de setembre (el primer termini s'havia de pagar de seguida, puix que ja havia passat el dia de Sant Miquel), per Nadal, per la Resurrecció del Senyor i per Sant Joan. Per tal de poder fer efectiva l'assignació dels quinze mil florins, el rei Martí concedí a Margarida garanties sobre les rendes reials d'Aragó, les quals podria vendre i arrendar. La carta de concessió va dirigida en primer lloc al comte d'Urgell, com a «governador general de tots els regnes». Aquestes garanties foren concedides el dia primer de gener de 1410, però abans, el 20 del mes anterior, el mateix Rei havia concedit a Margarida, en paga dels quinze mil florins anuals, les rendes de les moreries i de les aljames de jueus d'aquell regne. El dia 2 de gener amplià les garanties amb les rendes del regne de València,⁷ i el dia 15 li prometé que li garantiria el pagament dels quinze mil florins tan bon punt li retornessin els béns sobre els quals Martí de Sicília imposà censals morts (hipoteques) per a respondre dels cinquanta mil florins promesos a la seva muller en contreure matrimoni.⁸ Potser les rendes procedents de Sicília, que sempre foren l'ingrés més sanejat de Margarida de Prades, tenen llur origen en aquesta darrera concessió.

Ben aviat es veié que les esperances de successió que concebé el rei Martí en contreure matrimoni amb Margarida eren il·lusòries, i es formaren a la cort diferents partits, cadascun dels quals prestava suport a un pretendent diferent. El partit que tenia més afiliats era el del comte d'Urgell, i a ell s'ha dit que pertanyia la nostra Margarida.⁹

Per si tenien un altre fonament que les dites de mossèn Borra a Lorenzo Valla, aquest seria el moment de donar detalls de les relacions sexuals del rei Martí amb Margarida, i dels aliments i tractaments que proporcionaren al Rei algunes de les dones de la cort, entre elles la comtessa mare d'Urgell, encaminades a la consecució del fill que assegurés la successió.

El dia 12 de maig de 1410, no sabem per quins motius, el rei Martí, Margarida i la cort es traslladaren des de Bellesguard al monestir de Vall-

nals, segons una nota treta de l'arxiu del Monestir i publicada per FAGES en la seva *Història de Sant Vicenç Ferrer*, traducció castellana (València 1903), I, 220.

5. *Ceremonial dels manífics Consellers i regiment de la Ciutat de Barcelona*.

6. A Mata d'Armanyac, primera muller de Joan I, li foren assignats cent mil sous anuals de drets de cambra, garantits amb les rendes de Cervera, Manresa, Berga i Torroella de Montgri. Cf. AUREA JAVIERRE, *Matha de Armagnac* (Barcelona 1930), 7.

7. D'aquestes rendes devia formar part la quantitat de dos mil dos-cents florins que li lliurà el receptor del maridatge en el regne de València, Francesc Martorell (Arxiu del Regne de València, secció del Mestre racional, volum 9813, carta reial 7), i cinc mil cinc-cents sous per a vels i joies (*Ibid.*, fol. 13v).

8. A. C. A., reg. 2372, fols. 19-32.

9. LLUÍS DOMÈNECH, *La iniquitat de Casp* (Barcelona 1931), 172.

donzella, als afores de Barcelona, del qual era abadessa la tia materna de la Reina. Allí el Rei emmalaltí, i el dia 31 del mateix mes morí.¹⁰

El mateix dia de la mort, el rei Martí havia proveït a l'avenir econòmic de Margarida, deixant-li, en una espècie de codicil, els seus béns mobles i les seves joies, el palau menor i la casa de Bellesguard. Consignà que la donació no seria revocada encara que sobrevisqués a la malaltia, però que seria invalidada en cas de morir Margarida abans que ell. D'aquesta donació per a després de mort no en coneixem l'original, ni tan sols una còpia autèntica; només posseïm la còpia del foli 66 del registre *Diversorum secundus* de l'Arxiu Històric de la Ciutat, de Barcelona, i hom l'esmenta en un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó al qual després farem referència. L'acta original fou firmada pel rei Martí i, com a testimonis, per fra Miquel Quintana, confessor del Rei i elegit abat de Monreal, al regne de Sicília; fra Berenguer de Rajadell, abat de Ripoll; el noble Roger de Montcada, camarlenc o majordom reial; Guillem Ramon de Montcada; Francesc d'Aranda, donat de Portacoeli, aquell home intrigant i libidinós que tant influí en la solució del compromís de Casp; Lluís d'Agulló, cambrer del Rei, i Rois de Liori. El notari autoritzant fou el protonotari reial Ramon Sescomes, el mateix que prengué acta d'aquell fet nebulós en què el rei Martí, a la pregunta del conseller Gualbes si estava conforme que fos successor seu aquell a qui de dret i per justícia correspongués la Corona, contestà «hoc». Ramon Sescomes es titula en aquesta signatura, no solament protonotari reial, sinó també notari públic per l'autoritat reial a totes les terres i dominis del rei de Catalunya-Aragó.

Hom entengué sempre que en aquesta donació anaven inclosos els béns i les joies que deixà l'infant Martí, fins i tot els que radicaven a Sardenya. Es veu que hom considerava que el rei Martí havia estat l'hereu del seu fill.¹¹ Per aquesta donació ens assabentem que, en morir, el rei Martí tenia les joies empenyorades i, bé que dóna facultat a Margarida per a desempenyorar-les, no diu amb quins diners podrà fer-ho.

Al cap de pocs mesos, el setembre, la reina Margarida procedí a inventariar els béns mobles que es trobaven al palau major, a la llibreria, a la capella reial i al guarda-roba del rei Martí. Aquest inventari emplena, ell tot sol, un dels registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el núm. 2326, i ha estat publicat per Jaume Massó i Torrents a la «Revue Hispanique».¹² Al foli primer trobem l'encapçalament: «Translat del inventari fet dels llibres los quals eren del molt alt e excellent princep lo rey en Martí de gloriosa recordació, los quals són pervenguts a la senyoria de la molt illustra senyora la reyna Margarita muller sua a la qual per certs títols pertanyen».

Aquesta fórmula es va repetint a la capçalera de tots els apartats. Al foli 44 comença l'inventari de la capella del palau major. Suposem que es refereix a la de santa Àgueda. Aquesta part d'inventari fou suspesa i represa diverses vegades dins el mateix mes de setembre.

El dia 17 del mateix mes fou començat el del contingut de tots els baguls

10. Reg. 2591, fol. 68v.

11. A. C. A., reg. 2355, fol. 153.

12. Volum primer dels corresponents a l'any 1905, pàg. 413.

del guarda-roba, que eren en nombre de trenta-vuit. Aquesta part de l'inventari conté: catifes, mobles, draps de ras, tovalloles, canelobres, etc. Al foli 130 comencen a consignar-se les relíquies, i al 138 «los béns liurats a la senyora reina per Ramon de Sentmenat», entre els quals hi ha «un cofre amb caixons de fust» contenint ganivets, capells i llibres, entre altres coses. Més endavant donarem compte de l'ús que Margarida féu d'algun dels llibres.

De poc serví a la Reina la formació de l'inventari, puix que, en morir el Rei, els marmessors no trobaren prou capital per a pagar els deutes i per a les despeses dels funerals, i per això s'empararen de les joies del palau abans que Margarida formalitzés l'inventari, i les lliuraren a la Diputació en penyora d'un préstec de deu mil florins que aquesta Corporació els féu, mitjançant un altre inventari. El dia 4 de juny, o sia quatre dies només després de la mort del Rei, la Diputació acordava el préstec, i el dia 6 es féu aquest inventari.¹³ Com a custodi dels béns donats en penyora fou designat Ramon Desplà, que devia ésser germà del Joan Desplà ex-tresorer reial, i que, pel testament de 1407, havia estat autoritzat a emparar-se dels mobles, joies i fruits de l'herència. Les coses donades en penyora a la Diputació foren venudes, d'acord amb els marmessors, el 1421, regnant Alfons *el Magnànim*.

Els marmessors del rei Martí no en tingueren prou amb els deu mil florins que prestà la Diputació, i, amb la garantia de les joies i dels llibres, acudiren al Parlament de Catalunya, que es trobava reunit amb motiu de proveir a la successió a la Corona i al govern del país, i aconseguiren un altre préstec d'onze mil florins, acordat a la sessió del dia 30 de maig de l'any següent.¹⁴

FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS

Biblioteca Universitària, Barcelona.

13. J. MIRET I SANS, *Llibres i joies del rei Martí, no inventariades en 1410 per la reina Margarida*, article publicat al "Boletín de la Asociación Artístico-Arqueológica de Barcelona", 1909, pág. 187 ss., i 1900, pág. 215 ss.

14. Actes del Parlament de Catalunya publicades dins la "Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón", I, 138.

NOTA. — La continuació d'aquest treball — quatre capítols titulats *La vidua*, *El matrimoni secret*, *La catàstrofe econòmica i civil de Margarida* i *La monja* — es publicarà a part, juntament amb els tres capítols apareguts al BSCEH, sota el títol de *Margarida de Prades*.

SESSIONS CIENTÍFIQUES DEL CURS 1952-53

7 novembre 1952: Inaugural. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El SECRETARI informa sobre la tasca científica realitzada per la Societat durant el curs 1951 - 52.

El Sr. JOAN MERCADER llegeix el seu discurs, que versa sobre *La ideologia dels catalans del 1808*.¹ Amb la guerra contra la República francesa, de 1783-1795, i amb la guerra contra Napoleó — comença dient — Catalunya estigué en situació de poder manifestar-se ella mateixa, col·lectivament, com mai no ho havia pogut intentar des dels dies de la repressió filipista. L'any 1793 el Govern espanyol tenia de ple els ressorts del comandament, i un exèrcit regular dirigia la campanya, i, bé que a Catalunya s'organitzaren els miquelets i el sometent, no aparegué una rudimentària estructuració autònoma, i encara limitada a la direcció militar, fins que, amb l'ocupació del castell de Figueres, s'obriren als francesos les portes del Principat. Però el 1808 el cas és diferent: des del principi de la guerra napoleònica s'erigeix a Lleida una Junta Superior catalana, que no té res a veure amb els organismes oficials, la qual s'encarrega de l'organització de la resistència armada del país. És, doncs, un govern interpretador indiscutible de la voluntat resistent del nostre poble. Els francesos repetiran, de cara a Catalunya, la mateixa maniobra del temps de la Guerra gran: procuraran d'afalagar-nos amb abel·lidores promeses autonòmiques. Això i el fet de posar en pràctica les idees napoleòniques sobre l'estructura administrativa del país féu inevitable l'aparició d'una opinió afrancesada. El plantejament del problema constitucional per la Junta de Cadis portà aquesta Junta a fer consultes sobre qüestions d'ordre polític a homes de prestigi del nostre país. Els dictàmens d'aquests patricis, la documentació de la Junta Superior, els pamflets i els fulls anònims ens donaran una idea del pensament polític en el moment de la guerra napoleònica. Per Decret imperial de 1810, Catalunya quedava constituïda en govern a part de la corona de Josep I. El mariscal Augereau es lliurà, des d'aquest moment, a una gran labor de proselitisme afalagant el sentimentalisme dels catalans. Aparegueren, naturalment, afrancesats, però, en general, reberen amb tebior els suggeriments d'Augereau o els de l'intendent baró de Gerando. En general, entre els afrancesats, els intents anexionistes del Principat a l'Imperi produïren estupefacció i contrarietat, i pocs d'ells desitjaven realment la incorporació del Principat a França; així pensaven els Ferreter, Medinaveytia, Pujol o Casanova. Tomàs de Puig, prototipus de l'afrancesat idealista, és partidari d'una monarquia espanyola sota el patrocini renovador de Napoleó, en la qual no preveu cap règim a part per a Catalunya, com era la intenció d'Augereau. Entre l'opinió no afrancesada aquests intents produïren un mínim efecte; sembla, fins i tot, que la Junta Superior en féu molt poc cas. Mentrestant, a Cadis es ventilava la futura estructuració general de la monarquia espanyola. Bé que la Junta Superior de Catalunya era molt escrupolosa quant a la legalitat, considerava que el règim borbònic s'havia enfonsat i que l'obra legislativa que arrencava de Felip V era ja caducada. Tot i que no consentien la menor desmembració de la Corona, creien que Catalunya havia de recobrar les llibertats perdudes. Per a després de la guerra, la Junta Superior insinuava la perduració de les Junes regionals,

1. Aquest discurs es publica a l'"Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" de 1953.

o sia una solució que podríem interpretar com a federalista. Aquestes idees eren tan poc adients amb el centralisme borbònic com amb l'uniformisme liberal. Quan la Junta Suprema d'Espanya demana a la Junta Superior de Catalunya el seu parer sobre la futura organització legislativa del país, la Junta Catalana consulta l'opinió de gent de solvència. Així, Ramon Llàtzer de Dou, canceller de la Universitat de Cervera, primer president de les Corts de Cadis, es declara partidari d'unes Corts com les catalanes antigues, amb divisió de braços i negociació per poders, però reserva a la Corona únicament el poder executiu. Antoni de Capmany, diputat a Cadis, primerament defensa la personalitat dels diferents pobles d'Espanya, però després evoluciona cap a un vague nacionalisme arqueològic. Felip Aner, aranès, vocal de la Junta Superior, defensa la unitat de Catalunya i la reconquesta dels antics privilegis. Fra Francesc Rius, franciscà, professor jubilat de Cervera, demana la vigència de les lleis i privilegis de cada regió. El baró de Castellet es mostra també tradicionalista. Els de tendència liberal, com l'ardiaca de Vic, Josep Sala o el jurista certerí Josep Almirall, es mostren uniformistes quant a la legislació. En conjunt, l'opinió catalana es manifesta fortament adherida a les tradicions històriques del Principat, tant socials com polítiques, i a la perduració de les Juntes provincials autònomes després de la guerra; s'oposa a la divisió de Catalunya. Aquesta, enfront de l'atac napoleònic, es replega en ella mateixa, i, amb una ideologia de curta volada, la major part de diputats o polítics fan una prudent defensa de les llibertats tradicionals; una posició semblant adoptaren molts dels elements afrancesats davant els canvis revolucionaris que els militars i governants napoleònics procuraven d'implantar a Catalunya.

El PRESIDENT, en un breu parlament, declara obert el curs 1952-53. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

12 novembre 1952: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT fa l'elogi de Jakob Jud, Professor de la Universitat de Zuric, Membre corresponent de l'Institut, mort el dia 15 de juny de 1952.

El Sr. PERE BOHIGAS fa l'elogi de William J. Entwistle, Professor de la Universitat d'Oxford, Membre corresponent de l'Institut, mort el dia 13 de juny de 1952.

El Sr. J. M. DE CASACUBERTA presenta la seva comunicació sobre *La gènesi de «L'Atlàntida» de Verdaguer*.¹ La gestació de *L'Atlàntida* — diu — durà prop de tres lustres de «lluita terrible», segons el seu autor. Molt abans de l'any 1863 el cataclisme de l'Atlàntida havia impressionat fortament Verdaguer. N'havia trobat una descripció en un llibre ascètic del P. Nieremberg. Lectures històriques posteriors i la visió de grans espectacles de la natura feren sorgir la concepció de determinats episodis cabdals d'aquest poema. Vers el segon semestre del 1865 es lliurà a la composició de *Colom* i de la llegenda dels Atlants. A l'estiu del 1867 comunicà a Milà i Fontanals un esborrany de cinc o sis cants del poema *Colom*; un d'aquells cants contenia una primitiva i breu versió del text del segon poema. Per la carta a Marià Aguiló del 12 de desembre de 1867, veiem que la seva tasca preferent era la composició de *Colom*, del qual poema *L'Atlàntida* continuava essent un episodi. A partir de l'hivern de 1867-68, aquella composició restà paralitzada; i *L'Atlàntida* sorgeix com a producció independent. Als Jocs Florals de 1868 presenta l'embrió de *L'Atlàntida* amb el títol de *L'Espanya naixent*. Del treball intens de 1868 i 1869 s'origina el manuscrit vigatà que després fou revisat per Milà. Malgrat la nova orientació literària del poeta, *L'Atlàntida* continuà progressant durant el curs següent. En canvi, degué paralitzar-se quan l'estat de la seva salut obligà Verdaguer a viatjar. Represa intensament la seva redacció vers la primavera del 1876, es beneficià molt de la visió directa de l'Atlàntic i de les seves illes, així com de les terres hispàniques que havien estat escenari de les proeses d'Hèrcules.

1. Una versió ampliada d'aquesta comunicació ha estat publicada als «Estudis Romànics», III (1951-1952), 1-56.

Instalat definitivament a Barcelona, el poeta arrodoní la redacció abans i després de presentar l'obra als Jocs Florals de 1877 i d'aparèixer aquesta en primera edició dins el volum d'aquell certamen, que sortí pel juny. Jaume Collell i Josep Balari i Jovany l'ajudaren en la revisió durant aquella època. La del curs següent és assenyalada per la incorporació del *Cor d'il·les gregues*, per noves consultes a persones enteses, com Milà i Aguiló, i per l'acurada correcció de les proves de l'edició definitiva, al començament de la tardor del 1878.

Intervenen el PRESIDENT, el Sr. J. PERENYA (destaca l'esforç intel·lectual de Verdaguer, malgrat que molts hagin afirmat que la seva obra és fruit exclusivament del sentiment), Mn. JOAN BONET (subratlla, també l'esforç intel·lectual de Verdaguer per a l'ordenació del seu treball) i el COMUNICANT (confirma l'afirmació del Sr. Perenya: les correccions tan abundants als esborranys i la documentació que consultava ho testimonien). — A. M. BADIA I MARGARIT, Secretari.

22 novembre 1952: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA fa l'elogi de Josep Calmette, Professor de la Universitat de Tolosa, Membre corresponent de l'Institut, mort el dia 16 d'agost de 1952.

El PRESIDENT informa sobre el V Congrés d'Història de la Corona d'Aragó tingut a Saragossa del 4 a l'11 d'octubre passat.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA comença la seva comunicació *Entorn dels almogàvers*¹ alludint al fet que els almogàvers, tan esmentats temps enrera, hagin estat tan poc estudiats. Referint-se primer al mot *almogàver*, d'origen àrab, que significa «el devastador», manifesta el seu dubte sobre si cal pronunciar-lo com s'acostuma o bé com un mot agut. En tot cas la *r* final no hauria d'ésser pronunciada, car hom l'ometia sovint en el plural. Diu que els almogàvers provenien en general de gentes que habitaven terres veïnes a la frontera sarraïna. Són esmentats a les *Partidas*, i en alguns textos catalans no apareixen tampoc abans d'aquest segle, i les cròniques els citen comptades vegades quan exposen les conquestes de Mallorca i de València. Llur expandiment i llur fama comencen amb les conquestes de Pere *el Gran*, i creixen sobretot amb l'expedició a Orient. Defineix llur caràcter de tropes auxiliars, en general de peu i reclutades per a un servei permanent. Parla de l'alimentació, del perfil moral i dels graus de comandament, entre els quals assenyalava els almugatens i els adalils. Després de Caltabellota acompanyaren el rei Robert a Florència per defensar-hi el partit guèlf, segons diuen els cronistes Villani i Campagni. Per acabar, exposa les darreres mencions dels almogàvers en els textos medievals i després llur reaparició com a tema literari i històric.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. DAVID ROMANO (aclareix que el mot àrab és pla), M. COLL I ALENTORN, J. VERGÉS, el SECRETARI, J. RUBIÓ I BALAGUER (potser eren sarraïns, car en un document d'Alfons *el Magnànim* hom diu que «alguns són cristians») i el COMUNICANT (el document mencionat pel Sr. Rubió fóra una de les darreres citacions històriques). — R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

29 novembre 1952: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. AGUSTÍ DURAN I SANPERE s'ocupa de *Bernat Martorell*. Comença indicant que parlar del pintor i miniaturista Martorell és avui cosa fàcil, però no era així fa una cinquantena d'anys. Del 1880 fins al 1937 historiadors i crítics han discutit moltes qüestions i problemes de la pintura gòtica catalana que han pogut ésser aclarits per etapes successives: Puiggarí parla per primera vegada d'un *Benet Martorell* (que és el nostre pintor); ell mateix, amb Balaguer i Merino, fa conèixer els noms de Ferrer Bassa, Claperós, Huguet i Vergés, i atribueix a Martorell el retaule dels sabaters de

1. Una versió ampliada d'aquesta comunicació ha estat publicada, sota el títol *Els almogàvers*, dins la "Col·lecció Popular Barcino", de la qual forma el volum 149 (Barcelona 1952).

la Catedral de Barcelona; Sanpere i Miquel, el 1902, reivindica l'originalitat dels pintors catalans, contra l'opinió de Casellas, que sostenia que eren de procedència estrangera (Sanpere atribueix a Martorell el retaule de Manresa, el de Sant Jordi de Chicago, el de Pedralbes, però més tard ell mateix es rectifica). Del 1918 al 1936 podem anotar una sèrie de desviacions i errors en l'estudi de Bernat Martorell (atribució, per part del Comunicant, d'una miniatura que en realitat és de Bernat Raurich; Gertrud Richert li atribueix un retaule de Terrassa; Chandler R. Post, que s'adonà, com Emile Betaux, de la gran qualitat pictòrica del retaule de Sant Jordi, anomena el seu autor i el d'obres estilísticament semblants el Mestre de Sant Jordi; identificació per Batlle i Huguet d'aquest Mestre amb Ramon de Mur; atribució, per part de J. Folch i Torres, de les obres del Mestre de Sant Jordi a Lluís Dalmau abans de flamenquitzar-se). L'any 1932 és descobert el contracte d'execució del retaule de Púbol, ja conegut, que signa el pintor Bernat Martorell. Amb la certitud d'aquesta atribució ha estat després possible, gràcies a comparacions estilístiques, d'atribuir amb prou seguretat a Bernat Martorell una sèrie d'obres com el retaule de la Transfiguració de la nostra Catedral, el de les col·leccions Barnola i Muntades, les miniatures del llibre d'hores de l'Arxiu Històric de la Ciutat i del del Museu de Barcelona, les taules d'una col·lecció particular de París i d'una altra del Canadà, etc. El fet que les obres de Bernat Martorell es trobin escampades pels museus de diversos països ha convertit aquell en una figura de gran relleu internacional, que ha apassionat els historiadors de l'art de tot arreu. De la seva vida, però, en coneixem poques coses: el seu testament ens informa que era fill d'un carnisser de Sant Celoni i que pertanyia a una família de tradició d'oficis manuals; sabem que ell es relacionà amb argenters, pintors, fusters de retaules, etc., que assessorà diverses obres de pintura (el retaule de Piera, per exemple) i que el seu taller tingué molta importància; el primer retaule contractat per ell fou el del gremi dels freners per al Convent de Jesús de Barcelona, el 1427; en morir Bernat Martorell, el 1452, la seva vídua continua el taller per tal d'acabar les obres començades (un retaule per a Sardenya i uns cartons per a la Casa de la Diputació del General); Miquel Nadal, després, continuà el seu taller. El Comunicant projecta a continuació diverses dispositives d'obres de Bernat Martorell i assenyala detalladament les característiques del seu estil.

Intervé el PRESIDENT (la S. C. E. H. no podia deixar de commemorar el cinquè centenari de la mort de Bernat Martorell i es felicita que hagi pogut dur-ho a terme amb el concurs del Sr. Duran i Sanpere, l'estudiós avui més qualificat per a fer una valoració del gran pintor quatrecentista). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

10 desembre 1952: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El P. MIQUEL BATLLORI exposa la seva comunicació sobre *Darreres novetats en els estudis sobre Ramon Llull*. En les seves recerques sobre lullisme a Itàlia — diu — ha descobert una escola lullista que florí a Bolonya al final del segle XIV, una altra que es desenvolupà a Pàdua, durant el segle XV, i encara una altra que tingué la seu a Roma durant el segle XVII. És un fet curiós de trobar aquestes escoles lullistes a Bolonya i a Pàdua, on continuava amb tot vigor l'escola averroista que influí precisament en Anselm Turmeda. Sabem que Bulons, de l'escola lulliana de Barcelona, explicà Llull a casa de Faustino Dandolo, a Pàdua. Quan, el 1433, aquest marxà a Venècia com a protonotari apostòlic, Bulons va seguir les seves lliçons a Venècia. Es troben a Pàdua manuscrits de Llull entre els manuscrits de Dandolo. Aquesta ciutat és, al final del segle XV, un centre de difusió del misticisme. Lefèvre d'Étaples passa per Pàdua i copia textos de Llull, que porta a París. La Cartoixa de París és el centre d'aquest humanisme piadós i pietístic. Per això la reforma espiritual de santa Justina és emparentada amb els textos filosòfics i místics de Llull. A l'època barroca es troben lletres de lullistes i pensadors francesos, especialment dels mínims, en l'epistolari del P. Kircher (segle XVIII). Aquest fou professor a Roma, centre lullista d'aquesta època. La difusió

de les doctrines de Llull és deguda als deixebles heterodoxos de Giordano Bruno, i per això són mirades amb recel per Belarmí.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. J. CARRERAS i ARTAU (havia sospitat l'existència d'una escola lullista a Bolonya, però no havia trobat res; l'aspecte místic del lullisme de Pàdua és una novetat molt interessant), F. SOLDEVILA (possiblement Alfons *el Magnànim* tingué relació amb el moviment lullista), i J. AINAUD (potser el *Magnànim* conegué aquest moviment a Barcelona, car alguna branca de la família Dandolo residí a Barcelona, com ho demostra el fet d'haver estat descobert un sepulcre del segle XIV que porta aquest nom) i el COMUNICANT i (és possible que Dandolo conegués el rei Alfons per mitjà de Besarió). — CARMÉ BOYÉ, Secretari.

20 desembre 1952: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. CONSTANTIN MARINESCU exposa els resultats de les seves investigacions sobre *Jacques Cœur et la Catalogne*. Prop d'un centenar de documents inèdits, descoberts pel Comunicant a diversos arxius, li han permès d'aclarir aspectes desconeguts fins avui de l'activitat de Jacques Cœur i, en primer lloc, les seves relacions estretes amb Alfons *el Magnànim*, amb la família reial i sobretot amb Barcelona. Argenter del rei Carles VII de França, proveïdor de fons a aquest darrer, la qual cosa li permeté d'acabar victoriosament la Guerra dels Cent Anys, ambaixador reial a Roma i a d'altres bandes, Jacques Cœur hagué d'exercir, doncs, un important paper polític; s'afirmà, però, sobretot com un esperit emprendor i com a comerciant de reputació internacional. Les seves relacions seguides amb l'illa de Rodes i amb l'orde dels Hospitalers, per exemple, el seu negoci amb Alexandria, la seva qualitat de propietari d'una veritable flota en la qual són enregistrats personal català i —constatació remarcable— navilis construïts a Cotlliure, l'emmenaren a ocupar-se de prop del molt rendible comerç d'espècies. Les actes trobades a Barcelona ens revelen que en un cert moment els Consellers de la capital catalana s'inquietaren vivament a causa del monopoli que Jacques Cœur s'havia arroгат per a la importació a França d'espècies precieuses, a expenses dels navilis catalans; d'on les intervencions repetides dels Consellers prop d'Alfons *el Magnànim* i de la seva muller, la reina Maria. És força curiós de constatar, precisament gràcies als documents descoberts a Barcelona, que el sobirà apareix més aviat com a protector del comerciant francès, el qual, d'altra banda, en un cert moment, li havia prestat una determinada quantitat de diners, així com a l'infant Enric, germà del Rei. Caigut en desgràcia a França, empresonat, jutjat, condemnat, la seva fortuna confiscada, reeixí a evadir-se i a dirigir-se Roma. Ben acollit pel papa Nicolau V i, després, per Calixt III, prengué part, al capdavant d'una de les seves galeres, en els combats lliurats als musulmans per una flota pontifícia a la Mediterrània oriental, en el curs dels quals trobà la mort el 1456. Enterrat a l'església dels Corders de l'illa de Quios, és de doldre que tot rastre de la tomba d'aquest remarcable personatge del segle XV hagi desaparegut, car l'església en qüestió fou destruïda pels conqueridors turcs de l'illa.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. J. VICENS i VIVES (amb els estudis del Sr. Marinescu, els del Sr. Wolff i els de la Srta. Carrère sobre el dret d'ancoratge a Barcelona el 1420, es farà molta llum sobre la història de la decadència del comerç català en aquesta època i sobre la història de Barcelona; al segle XV el comerç evoluciona cap a les grans companyies i els monopolis) i F. SOLDEVILA (remarca com amb els seus estudis de relacions mediterrànies el Sr. Marinescu va completant la història del regnat del *Magnànim*). — R. ALBERT i LLAURÓ, Secretari.

24 gener 1953: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. RAMON GUBERN exposa els seus *Comentaris a la independència del Comtat de Barcelona i a la numeració dels reis d'Aragó*. Comença dient que és difícil de precisar el moment de la independència: és un procés complex, i no es pot fer sinó analitzar-ne

el ritme i cercar el moment crític. Ni la dinastia de Guifré, coincidint amb la Capítular de Kiersy, ni el trencament del vassallatge personal de Borrell II, ni els Usatges no esborren el principi monàrquic de la sobirania franca, que resta latent a les fórmules de la Cancelleria. La unió amb Aragó és decisiva, perquè dona al comte el prestigi d'un títol reial; és en aquest moment quan cessa la datació pels anys dels reis de França, l'onomàstica aragonesa entra a la família comtal, i la província eclesiàstica Tarraconense és organitzada canònicament. A Corbeil es desfà el suposat *imperi pirimenc*, i és atorgada de dret la independència del comtat de Barcelona. Aragó i Catalunya, en unir-se, tenien una constitució social i política tan diversa, que el resultat havia d'ésser un estat compost, la mal anomenada *confederació*. Però dins aquesta, cada país no s'acabà de definir del tot fins que les Diputacions fonamentaren llur paper polític, després de Casp, i sempre hi hagué lligams estrets d'ordre econòmic i personal, resumits en la persona reial. Aquesta entitat complexa i coherent és el que anomenem *Reialme*, *Senyoria* o *Corona* d'Aragó; dins d'ella, si de fet el pes de Catalunya fou gairebé sempre preponderant, el títol reial donà a Aragó el primer lloc en la gradació de dret. Entès això, convindria de plantejar altre cop l'incòmode problema de la numeració dels reis catalans. Quan Pere el *Cerimoniós* s'anomena Pere III obeeix un criteri dinàstic, de sang, i no pas territorial, que és el caire que prengué després de Casp i sobretot d'ençà de la Renaixença. Acaba dient que caldria arribar a una solució convencional.

Intervenien el PRESIDENT (el problema de la independència del comtat de Barcelona canvia d'aspecte segons que sigui exposat jurídicament o bé d'acord amb els fets; la independència fou un fet amb Borrell II, car aquest no renova el vassallatge a la nova dinastia capetà; Corbeil és un reconeixement jurídic, però ni Lluís IX no tenia autoritat a Catalunya, ni Jaume I al migdia de França; a partir de Borrell II els comtes haurien pogut titular-se reis com foren els casos d'Aragó i de Portugal; Aragó no podia pesar a causa del seu minso poblament, i si no hagués caigut del costat de Catalunya ho hauria fet del de Castella; la numeració tradicional catalana no és pas un caprici, sinó una realitat: no solament Pere III l'adopta, sinó també els seus successors i els arxivers de l'Arxiu Reial, i modernament la restableix íntegrament A. Rubió i Lluch; una solució seria anomenar-los pel sobrenom) i els Srs. J. RUBIÓ I BALAGUER (creu que la numeració catalana havent estat utilitzada per Pere el *Cerimoniós*, essent ben clar que Catalunya era el nervi de la Confederació, i existint una tradició de llarg temps establerta, no hi ha res que s'oposi al fet que nosaltres la seguim usant), C. MUÑOZ I ESPINALT, P. RIBERA, M. TARRADELL i el COMUNICANT. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

31 gener 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. PERE BOHIGAS.

El Sr. JORDI CARBONELL fa l'elogi d'E. Allison Peers, Professor de la Universitat de Liverpool, Membre corresponent de l'Institut, mort el dia 21 de desembre de 1952.

El Sr. GERMÀ COLON exposa la seva comunicació sobre *Els mots que designen «tardor» en català i en la Romània*.¹ El català és, dins la Romània, la sola llengua que no posseeix actualment un derivat d'*autumnus*. Estudia la introducció del concepte «tardor» com a conseqüència de la pressió escolar. Es tracta d'un espai de temps de gran importància en la vida agrícola: verema, recollida de les castanyes, acabament de les batudes, etc. La gent del camp anomenava aquesta època, més o menys determinada, amb un nom ben concret referit a aqueixos esdeveniments. La llengua de Roma adoptà un mot obscur, *autumnus*, que restà sempre una forma culta. Són adduits uns textos llatins que proven aquesta afirmació. En català el concepte «*autumnus*» és expressat per diverses denominacions que podem reduir a tres tipus: 1) estació serotina, retardada, així: *tardor*, *tardagó*, *darrevera*, etc.; 2) referència a una altra època de l'any: *primavera de l'hivern*, *entrada de l'hivern*; 3) al·lusió a alguna festivitat de ca-

1. Una versió ampliada, en castellà, d'aquesta comunicació, ha estat publicada a la "Revista de Filologia Española", XXXVII (1953), 194-215, i XXXVIII (1954), 246-250.

ràcter religiós-econòmic: *santmiquelada*. Amb l'ajut dels atles lingüístics de la Romània i de diversos diccionaris i glossaris dialectals podem constatar en tots els dominis lingüístics neollatins aquest mateix fet: denominacions paral·leles a les catalanes es troben ací i allà, gairebé soterrades, però, amb la imposició dels derivats d'*autumnus*. El mot culte, el mot creat i mantingut per l'escola, es va imposant: aviat aqueixes afloracions de denominacions populars s'acabaran d'extingir; sols el domini català resta ferm. En català antic trobem el mot *autumne*, d'indubtable origen culte: el constatem des del naixement de la literatura catalana fins a la darrereria del segle xv. Al segle xvii, en fra Miquel Agustí trobem la paraula *tardor*, esdevinguda avui la forma literària. És una forma que ve del nord del nostre domini i va imposant-se ràpidament. Des del moment que guanya Barcelona la capitalitat del domini, queda confirmada la seva fortuna. El mot *tardor* davalla cap al sud, i amb la llengua literària vola pertot arreu: escriptors baleàrics i valencians l'empren. Per què no tenim un derivat d'*autumnus*? El català conegué la gran decadència a partir del segle xvi: contràriament al que succeí en altres dominis, ni l'escola ni una llengua culta no imposaven una norma. Les denominacions populars continuaren vivint. Amb la Renaixença s'adoptà un mot nòrdic, i la llengua literària l'imposà. A Mallorca i a València, on l'influx d'aquesta és gairebé nul en el poble, la paraula *tardor* és desconeguda. La història de la difusió d'*autumnus* en les llengües neollatines té un cert paral·lisme amb la difusió de *tardor* en el domini català.

Intervenien els Srs. F. DURAN I CAÑAMERAS (no sentí dir *tardor* en la seva infantesa), M. COLL I ALENTORN (conegué d'infant el mot *tardor*, però s'adonava que tenia poca vitalitat), J. CARBONELL (cita *entrada d'hivern* com a sinònim popular aproximat de *tardor*) i el PRESIDENT (suggereix l'estudi de la traducció del Palladi feta per Ferrer Sayol i les d'altres tractats d'agricultura del període medieval). — CARME BOYÉ, Secretari.

4 febrer 1953: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. J. DE C. SERRA I RÀFOLS.

El PRESIDENT presenta un exemplar d'*Ilduro* (*Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro*), treball coronat l'any 1949 amb el Premi Rubió i Lluch de la S. C. E. H., publicat recentment per l'Institut, formant part de les «Memòries» de la seva Secció Històrico-Arqueològica.

El Sr. MIQUEL TARRADELL s'ocupa de *Noves descobertes arqueològiques al Marroc*. Es refereix a la comunicació que presentà fa dos anys exposant el resultat de les seves excavacions al Marroc espanyol, especialment a Lixus, on han estat fetes les descobertes més interessants corresponents a les èpoques púnica i romana. Des d'aleshores, diu, més que no pas fer noves troballes, han estat suscitats nous problemes. Lixus és, segons els textos d'època romana, amb Cadis i Utica, la més vella ciutat fundada pels fenicis a la Mediterrània occidental: el temple de Cadis fou erigit l'any 1200 abans de J.C.; Utica, poc temps després. Bé que les excavacions no han donat cap objecte que pugui ésser datat amb seguretat abans del segle vi abans de J.C., els materials trobats són importants per a l'estudi de la colonització fenicio-púnica a l'extrem occidental del món antic. Els treballs a Lixus s'han fet seguint dues orientacions: buscar la ciutat fenícia, i excavar sistemàticament tot el recinte. Anteriorment ja s'hi havien fet excavacions per francesos i espanyols, en les quals es descobriren restes d'una fàbrica de conserva de peix i de garum d'època romana. Però les troballes més importants són les d'època anterior a la colonització romana, sobretot els materials corresponents a la colonització fenicio-púnica que interessin per a l'estudi d'aquesta civilització a l'extrem occidental del món antic. A part un escarabeu egipci i una esfínx de marbre, part d'un tros de divinitat púnica, el que té més interès és la ceràmica, puix que ens dóna tipus que permeten d'establir una pauta cronològica aplicable al nord d'Àfrica occidental i a bona part de la Península Ibèrica: hom hi ha

trobat exemplars de ceràmica campaniana i un tipus de ceràmica estranya relacionada amb Xipre, probablement ceràmica colonial del món púnic. Cal remarcar també dins aquest període pre-romà el descobriment, el 1952, de dos nuclis urbans de segura influència cartaginesa, a la costa de la zona de Tetuan, Sidi Abdslam del Behar, i Emsà. Pel que fa a l'època romana, cal assenyalar, a Lixus: l'acabament de l'excavació de la gran casa anomenada de Mart i Rea, amb troballes de dos grups de bronze representant Hèrcules i Anteu, i Teseu i el Minotaure, així com un *kliné* o llit hel·lenístic, a part d'altre material. I la reexcavació, com a preparació de la pròxima publicació de l'única basilica cristiana, de tipus africà, fins ara coneguda al Marroc, i que encara és inèdita. A més, es troben a Lixus restes d'unes termes d'època tardana, un fòrum, mosaics i una moneda de l'emperador Gordià. Segurament les invasions de francs i alamans destruïren la Lixus romana. El Sr. Tarradell ha acompanyat la seva exposició amb fotografies de les excavacions i de les troballes.

Intervé el PRESIDENT (remarca l'interès dels treballs del Comunicant a Lixus, sobretot pel que es refereix a l'estratigrafia, que pot ésser-hi ben estudiada gràcies a la fondària assolida i a la llibertat de treball pel fet d'excavar terrenys deshabitats i sense cultius). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

14 febrer 1953: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Sr. Georges Peyronnet, Llicenciat en Història, de París, i dona compte de les investigacions que actualment duu a terme als arxius de Catalunya i d'Itàlia.

El Sr. GEORGES PEYRONNET exposa la seva comunicació sobre *La politique italienne d'Alphonse le Magnanime*. Manifesta que ha vist defensades dues posicions quant als resultats de la política italiana d'aquest rei: la del Sr. Ferran Soldevila i dels historiadors napolitans, els quals la consideren nefasta des del punt de vista econòmic, inspirada per les seves ambicions personals i amb un excés d'objectius, aportació dels Trastàmars a la política de la Confederació; i la del Sr. J. Vicens i Vives, que qualifica aquesta política de mediterrània i consolidadora de la tradicional de la Confederació catalano-aragonesa. Examina les circumstàncies de la intervenció d'Alfons prop de Joana de Nàpols i n'estudia els precedents italians des del 1414. L'acceptació de l'oferiment de Joana de Nàpols després de la pacificació de Sardenya i l'anada a Còrsega mostren bé que Alfons vol consolidar la potència mediterrània de la Corona de Catalunya-Aragó. Sabia que darrera les pretensions dels Anjou hi havia la casa de França, que des de sant Lluís no cessava de pressionar els Estats italians. El 1430 l'oposició del Papa i la guerra de Castella fan que Alfons abandoni Nàpols. Però el 1435, morta Joana de Nàpols, el *Magnànim* retorna a Itàlia: França es troba al ple de la Guerra dels Cent Anys, tot i que, després de l'arranjament d'Arras amb la casa de Borgonya, ha estat reforçada. Explica l'evolució dels Estats italians fins a la pau d'equilibri de Lodi (1454), i mostra que, a més d'entrar a Nàpols i conquerir-lo, havia posat els ulls en la Itàlia del Nord i pensava sempre en l'equilibri d'aquella península. Creient que Itàlia seria un pes massa dur per a la Corona de Catalunya-Aragó, reglamentà la seva successió a Nàpols legitimant els seus fills naturals. El Sr. Peyronnet es pregunta si efectivament la política d'Alfons fou perjudicial als interessos de la Confederació. Creu que fou en realitat un episodi més de l'intent de destruir la potència francesa a Itàlia i de fornir avantatges al comerç català. Si fou un rei despenedor, és perquè el seu absolutisme li donava un control il·limitat de les finances de l'Estat.

Intervenen el PRESIDENT, el Sr. F. SOLDEVILA (no creu l'empresa d'Alfons el *Magnànim* exempta de qualitats, però el fet de no limitar-se a la conquesta de Nàpols, amb l'allargassament consegüent, i la guerra contra el soldà d'Egipte el posen en desacord amb els mercaders catalans; tot plegat per a desembocar en la pèrdua de Nàpols

a la seva mort; la potència mediterrània de Catalunya llavors havia minvat) i el COMUNICANT. — JOAN MERCADER, Secretari.

20 febrer 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Sr. Jacques Mettra, Professor a l'Institut Francès de Barcelona.

El Sr. METTRA exposà la seva comunicació sobre *Victor Hugo et la conscience française au XIXe siècle*. Fa cent cinquanta anys que nasqué V. Hugo, i aquesta data ha estat ocasió per a descobrir millor l'amplitud i la riquesa prodigiosa de la seva poesia. Tanmateix, cal no oblidar que ell volgué una responsabilitat moral i social que li ha valgut una mena de culte oficial per part de la tercera República. Deixariem d'apreciar un aspecte del seu geni, si oblidàvem que desitjà d'ésser al seu país i al seu segle com un profeta, i exercir una mena de sacerdocí, del qual somiava d'estendre l'acció a l'univers sencer per mitjà de França. Volgué ésser la consciència vivent del seu poble. Combaté l'art per l'art, perquè l'art havia d'ésser útil. La seva natura resta la d'un primitiu apte per a copsar els moviments profunds i intuïtius de les masses populars. És poc estètic, poc aristocràtic, molt plebeu en els seus sentiments i en les seves reaccions; místic i pràctic alhora; profeta i hàbil artesà; ple de sentiments simples i forts; vanitos més que no pas orgullós, generós i gasiu a la vegada; estima les dones; no té massa respecte als capellans, però, tanmateix, és impregnat de cristianisme; és un patriota ardent, convençut de la primacia espiritual del seu país. En un mot: és molt francès. Sentí el moviment profund del seu segle. Alliberat de la seva educació d'origen reialista, fou ben aviat liberal i progressista: l'actuació durant el cop del 2 de desembre i els seus anys d'exili li donaren el seu caràcter definitiu. El tema fonamental del seu idealisme democràtic és el respecte per l'home: segons ell, no es tracta de fer triomfar el Nombre, sinó el Dret. Lluita, per tant, contra la pena de mort, perquè tots els homes tenen dret a una vida d'home. V. Hugo es preocupa també ben aviat del problema social, malfiant-se, però, de les teories socialistes. Reclama per als pobres Fraternitat, i sobretot Justícia, bé que no creu que tots els mitjans siguin justos per a obtenir-la, car la grandesa dels fins no pot justificar els mitjans inhumans. Aquest idealista ardent té el respecte per l'home concret. Reclama la instrucció per a tots, perquè creu en l'ànima humana i en la seva vocació per la llum i la llibertat. La visió social de Victor Hugo, així com la seva visió político-religiosa, culmina en un acte de fe en la llibertat. En aquest idealisme del segle XIX hi havia il·lusió, sens dubte, i un universalisme prematur. Però, ¿com negar-li la seva forta generositat, l'amplitud de mires, la veritable humanitat?

Intervenen el PRESIDENT i el Sr. GEORGES PEYRONNET (precisa l'actitud de V. Hugo en relació amb Alemanya, que combat, no pas instintivament, sinó per un desig de justícia) i el COMUNICANT (creu que el seu punt de vista no es contradiu amb el del Sr. Peyronnet, però opina que per a Victor Hugo la pàtria no era un concepte idealista, sinó quelcom real). — A. BADIA I MARGARIT, Secretari.

18 març 1953: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOSEP GUDIOL presenta una comunicació sobre *L'Institut Amatller d'Art Hispànic*. Indica que l'Institut Amatller, fundat per la Srta. Teresa Amatller l'any 1941, i regit per un patronat autònom, té per finalitat la formació d'un arxiu fotogràfic i una biblioteca especialitzada sobre art de les terres hispàniques. A l'arxiu fotogràfic, que constitueix el nucli central de l'Institut, hom tracta d'aplegar una fototeca d'art de la Península des de les pintures i els objectes prehistòrics fins als valors artístics actuals. La col·lecció fotogràfica de l'Arxiu Mas, amb unes dues-centes mil fotografies, és la base inicial de l'Institut, a la qual fou afegit més tard l'Arxiu d'Arqueologia Catalana, amb més de vint-i-cinc mil clixés. Aquest fons continua creixent-se regu-

larment, gràcies a campanyes sistemàtiques a les terres hispàniques i a intercanvis amb institucions similars a l'Institut, de l'estranger, amb la qual cosa hom compta poder arribar aviat a la xifra de tres-cents setanta-cinc mil fotografies. Per als estudis d'Història de l'Art, afirma el Sr. Gudiol, és més important un bon arxiu de fotografies que no pas els llibres; la bibliografia envelleix sovint, mentre que les reproduccions fotogràfiques ofereixen sempre un material de primera mà. Els americans del Nord han utilitzat aquest sistema en gran escala; els anglesos, un xic menys; els francesos, a penes, i ara comencem ací a treballar sistemàticament damunt fotografies. L'Institut no fa classificacions iconogràfiques; els historiadors confonen sovint l'art amb la iconografia, però per a l'estudi artístic aquesta no interessa essencialment. La Història de l'Art és l'estudi de les personalitats artístiques; cal buscar l'home que crea un estil, i això és el que es proposa l'Institut Amatller. Per a arribar a conclusions cal poder disposar de milers de fotografies de petits detalls —de vint a vint-i-cinc mil per a estudiar Goya, per exemple—, que ens revelen la tècnica de cada autor, el seu estil, la seva manera de reaccionar davant les coses naturals, fins i tot els seus vicis. Hom segueix per a això el mètode de Morelli, del qual el Sr. Gudiol fa una demostració pràctica.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. J. F. MIRALLES I BRILLAS (problemes de classificació per a l'art aplicat) i el COMUNICANT. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

21 març 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. PERE BOHIGAS.

El Sr. OSVALD CARDONA s'ocupa de *Verdaguer i Lamartine*. Després de subratllar la influència que Victor Hugo i Alphonse de Lamartine exerciren sobre Verdaguer, sobretot el darrer, a causa d'una major afinitat espiritual, remarca l'afecció de Verdaguer per ambdós poetes. En són testimonis els exemplars de llurs obres existents a la biblioteca del nostre poeta. Indica alguns trets biogràfics comuns a Lamartine i Verdaguer, com la infantesa i la joventut passades al camp, la qual cosa els porta a cantar la natura. Assenyala la coincidència d'alguns versos en poemes com *Soledat*, que compara a *L'isolement* i *Le vallon*, així com l'afinitat entre *Sentint un rossinyol* i *Au rossignol*. Examina el tema del cel i els estels, on ambdós poetes, així com en el tema de la glòria, discrepen fortament: Lamartine tendeix a la grandiositat romàntica i ampullosa, mentre que Verdaguer hi posa el recolliment del devot i el sentit profètic. Comparant les dues versions del poema *Qui com Déu*, hom no es pot estar de pensar que durant l'interval entre l'una i l'altra Verdaguer havia llegit Lamartine: la segona té un to més precís i assoleix una expressió ja personal, que aplicarà amb una eficaç pompa verbal als cants èpics de distints fragments de *L'Atlàntida* i en les grans odes. Verdaguer no utilitza aquest èmfasi en els cants místics, però el reprèn en els temes estellars i divins, sobretot en *La processó del Corpus*, on es troba una evident influència de Lamartine, amb les millors estrofes del qual admeten la comparança. El Comunicant conclou que cap dels dos poetes no tingué afany d'innovació: ambdós són fidels als propis temperaments impressionables i sensibles, amb els quals agermanen la grandesa i l'harmonia i també la tendresa. Verdaguer assimila aquests elements que, en la nostra llengua, cauen com una veritable innovació.

Intervenien el PRESIDENT, Mn. J. BONET (és difícil d'explicar-se per què Verdaguer no escriví poesia religiosa a l'època de seminarista, car *Qui com Déu* pertany als darrers temps, i creu que això és degut a la falta d'una llengua poètica religiosa, que és elaborada precisament per Verdaguer) i el Sr. M. SERRAHIMA. — CARME BOYÉ, Secretari.

25 març 1953: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS exposa la seva comunicació sobre *Els formularis notarials*. Diu que el formulari més antic conegut, el constitueixen les anomenades *Formulae visigoticae*, del segle VI o VII, conservades en un manuscrit del segle XII

avui perdut. També hi ha les fórmules franceses d'Angers i les anomenades *Formulae Marculfi*. A la Biblioteca Pública de Tarragona es conserva un manuscrit procedent de Santes Creus, que conté fórmules inspirades, com totes les medievals, en les franceses. Al segle XII, Irneri escriví les *Formulae tabellionum*, text perdut, però que ha inspirat les fórmules notariales per molts segles. Poc temps després de l'aparició dels formularis inspirats en el dret romà, apareixen els primers tractats teòrics (*Ars Notariae*), el més notable dels quals és la *Summa* de R. Orlandino Passagiero (Rolandino). A l'Arxiu de la Corona d'Aragó és conservat, formant part del fons de Ripoll, el *Liber glossarum et etimologiarum*, del segle X, i un altre formulari, aquest del segle XIV. També a la Biblioteca de Catalunya són conservats altres formularis notariales datats, estudiats per la riquesa de les seves descripcions i fórmules: n'hi ha un del segle XIV, cinc del segle XV, un del segle XVII, tres del XVIII i dos que contenen fórmules d'aquest segle i del següent. A l'Arxiu Històric Provincial de Tarragona és guardat també un formulari datat l'any 1380, que havia estat propietat d'un tal Guillem, notari de Barcelona. A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, es troba una *Ars Notariae*, amb glosses de Pere d'Unsola al Rolandino, que és fragmentari; el podem considerar completat per un altre de l'Arxiu Episcopal de Barcelona. A la Biblioteca Nacional de Madrid és conservat un manuscrit que conté un formulari notarial, recopilació del segle XVI feta pel notari Francesc Safont. L'any 1432, en morir el notari barceloní Joan de Fontcuberta, els seus béns foren posats a l'encant, la qual cosa ens permet de conèixer els seus mobles i els seus llibres. El Comunicant no detalla els formularis dels segles XIX i XX, però subratlla com s'hi veu la substitució de la llengua catalana per la castellana en les actuacions judicials i la substitució de la llatina per la catalana en les escriptures i en els quaderns personals dels notaris, tant al Principat com al País Valencià.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. R. NOGUERA DE GUZMÁN (el treball del Sr. Duran ha estat premiat pel Col·legi Notarial de Barcelona; el nostre notariat és un dels més antics del món; tots els *Ars Notariae* són glossa del Rolandino) i J. RUBÍ I BALAGUER (cal no deixar de banda la part literària dels formularis; hom podria assenyalar en un mapa les influències d'aquests formularis i de l'*Ars dictandi*).—JOAN MERCADER, Secretari.

13 maig 1953: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOSEP M. PONS I GURI llegeix la seva comunicació titulada *Roig i Jalpí i el Prior de Meià*. Roig i Jalpí cita en les seves obres una inscripció romana, referent al pas d'Hannibal, trobada a Blanes, però que no esmenta en el pseudo-Boades. La inscripció, sobre marbre, deia: «TELONGO · BACHIO · QVI · POENO · EXERC · CVM · HA · NIP · IN · ITAL · TRANSEVNT · CVM · S · P · Q · R · CVM · FACTIONE · REIP · AMICA · SENSIT · BLANDENSES · STATVAM · D · D». El prior de Santa Maria de Meià, Josep de Jalpí i Julià, l'any 1676 dóna testimoniatge, davant el notari de Barcelona Pau Pi, d'haver vist a Blanes aquesta inscripció els anys 1609, 1610 i 1652. Fa aquest testimoni a requesta de fra Roig i Jalpí, cosí del prior. Aquest text forma part de les inscripcions que el falsari Marcanova atribuïa a les recerques de Ciriaco de Filippo Pizziccolli, conegut per Ciriaco Anconitano, i que Metello i Antonio Agustín ja havien donat per falses anteriorment. Altres historiadors, Ocon, Florián de Ocampo, Beuter, Diago i Pujades creuen el text autèntic, però Beuter i Pujades el consideren desaparegut en llur temps. Pere de Marca, entre 1644 i 1651, fa investigacions a Blanes i arriba a la conclusió de la seva inexistència i afirma que devia tractar-se d'una mala falsificació que ni tan sols té el sabor de l'antiguitat. Si la *Marca Hispanica* no hagués romàs inèdita fins al 1688, probablement Roig i Jalpí no hauria provocat el testimonial del seu cosí, el prior. Més tard, Feliu de la Penya, el P. Finestres i Bofarull tornen a fer cas de la fingida inscripció de Blanes. El prior de Meià, Josep de Jalpí i Julià, nasqué a

Sant Celoni a la darrerria de 1604, fou armat cavaller el 1626, es doctorà en ambdós Drets a Roma l'any 1632. El 1633 rebé les butlles de nomenament de prior del monestir de Santa Maria de Meià. Després d'un noviciat de tres mesos a l'abadia de Sant Salvador de Breda, prèviament les dispenses pontificies, fa professió monàstica a la Seu de Girona i, recorrent els ordes sagrats amb inoïda rapidesa, pren possessió del priorat. Fou oïdor del General de Catalunya, canceller del Principat, tercer del Tribunal de Contencions, president de la Congregació claustral tarragonina de l'Orde de Sant Benet, i fins i tot abat electe de Cuixà. Durant l'alçament i la guerra contra Felip IV, de moment adoptà una cauta neutralitat, però després es decantà a favor del rei; això li valgué persecucions de les autoritats franceses i, després, una gran influència i l'amistat de Joan Josep d'Àustria. Tenia pretensions de gran senyor i d'amant de les arts i de les lletres; deixà escrites unes memòries del seu temps, perdudes en gran part; recollí textos de dret comarcal, preparà i féu imprimir obres de petita devoció, una obra sobre el culte a sant Jordi, les constitucions de la Congregació Benedictina, etc. Morí a Barcelona el 1678. Els anys 1609 i 1610, quan pogué veure la inscripció de Blanes, segons afirma en el testimonial de 1677, devia tenir uns cinc anys d'edat; és impossible que el 1677 recordés el text de la inscripció, suposant i tot que la inscripció existís. El 1652 tampoc no la podia haver vista, perquè no posà els peus a Blanes, on era molt conegut, en moments que era objecte de gran persecució per part de les autoritats franceses i de les del Principat.

Intervé el PRESIDENT. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

16 maig 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

La Srta. CARMÉ BOYÉ comença la seva comunicació, que versa sobre *Màgia i retòrica en la poesia de St. John-Perse*, indicant que la poesia d'aquest autor és molt poc coneguda i comentada malgrat la seva importància. Per la seva significació, el trobem en la línia Baudelaire-Mallarmé. Baudelaire, en el seu famós poema *Correspondances*, assenyala el camí del poeta modern: alliberar el símbol per la paraula, segons la llei misteriosa de l'analogia. Mallarmé en *Le tombeau d'Edgar Poe* diu que cal «donner un sens plus pur aux mots de la tribu», o sia trobar la innocència primordial de l'objecte per mitjà de la seva relació secreta amb el mot. Procediment màgic. St. John-Perse té en compte aquesta lliçó de Mallarmé, però no crearà com ell una nova sintaxi, ni la destruirà com els superrealistes, ans l'afina i purifica fins que els lligams sintàctics esdevenen transparents i el mot brilla del seu esclat propi i de l'esclat dels altres. Els dos poemes fonamentals són *Anabase* i *Vents*. En el poema *Anabase* el poeta, «l'estranger», avança pacíficament per plans cada vegada més elevats fins a arribar al gran país metafísic: transposició poètica i màgica de la vida posterior del poeta. La paraula és encara vehicle d'una força que apunta molt més enllà d'ella mateixa. El gran poema posterior *Vents*, en quatre cants i vint-i-cinc mil versicles, es realitza en imatges còsmiques on la riquesa verbal ja és el poema per ella mateixa. Aquesta poesia còsmica implica una retòrica original: el verset i la prosa poètica desenvolupats paral·lelament per Paul Claudel. Les al·literations, les repeticions, són d'una gran riquesa, i àdhuc el ritme i les rimes internes tenen valors absolutament nous. És poesia d'ecos i de ressonàncies, per les quals s'estableix un moviment inimitable en una de les obres poètiques més riques i més nobles del nostre temps.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. P. BOHIGAS i G. PEYRONNET (remarca en el poeta el desig de precisar els mots i la poca relació de la seva poesia amb la dels simbolistes). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

6 juny 1953: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOAN AINAUD informa sobre el Congrés de la Federació Històrica del Llenyadoc Mediterrani i del Rosselló, tingut a Perpinyà els dies 16 i 17 de maig,

i el Sr. JOAN MERCADER sobre la reunió de la II Assemblea d'investigadors de les comarques catalanes tinguda a Santes Creus el dia 31 de maig.

El Sr. RAFAEL TASIS i MARCA exposa la seva comunicació sobre *Pere el Cerimoniós, rei polític*.¹ Explica el seu propòsit de fer únicament una síntesi de les dades al seu abast per a relatar d'una manera cronològica les etapes de la vida i el regnat del *Cerimoniós*. Creu que la glòria més autèntica d'aquest monarca li ve dels seus dots polítics. Indica l'evolució que fa que, malgrat haver-se criat entre els aragonesos i a despit de la fredor que va existir al començament entre ell i els magnats i els representants catalans, esdevingui el rei més català de la dinastia. Cita les etapes més destacades de la política de Pere III. Primerament liquida el poder que havien aconseguit la reina vídua Elionor i els seus fills. Seguidament, hi ha l'*execució*, és a dir, la desposseïció dels béns del seu cosí i cunyat Jaume de Mallorca incorporant-los al seu patrimoni, la qual cosa s'esdevingué l'any 1344. En tercer lloc és analitzada la crisi de les Unions, primer l'aragonesa i després la valenciana, que referma el seu afecte per Catalunya, la qual no es revolta contra la seva autoritat i li permet de vèncer totalment i de consolidar el poder reial. En aquesta crisi el sentit polític de Pere III li dicta el millor camí: la divisió dels seus adversaris per a dominar-los. El Comunicant estudia després la política mediterrània que tingué per pols essencials Sardenya i Sicília. Intenta de conservar la primera, a despit de les constants rebel·lions de la noblesa sarda i de l'ajut de Gènova i de Pisa, i d'unir Sicília a la Corona de Catalunya-Aragó per mitjà d'una política matrimonial sense defallences. Malgrat la llarga guerra amb Castella, de la qual surt vencedor, sap arrodonir els fruits de la seva política amb el final de la lluita de Sardenya i el casament de la seva néta Maria de Sicília amb el seu nét Martí *el Jove*. El Comunicant troba una última prova del seu talent polític en la indiferència del rei Pere durant el Gran Cisma d'Occident, que li permeté d'aconseguir oferiments i promesses d'ambdós papes i de desprendre's de l'autoritat de l'Església sobre els seus Estats. Els darrers moments del regnat són interessants pels dos moviments paral·lels que es produeixen: l'intent de revolució municipal a Barcelona donant entrada a la menestralia al Consell de Cent, i el de donar una major preponderància en els afers de govern a la petita noblesa, que formava el partit de Sibília de Fortià, enfront dels grans magnats capitanejats per Joan d'Empúries.

Intervenien el PRESIDENT, el SECRETARI (remarca l'encert del Comunicant de considerar les Ordinacions com l'expressió d'una profunda política administrativa i la importància de la crisi social de la fi del regnat), i els Srs. F. DURAN i CAÑAMERAS (subratlla els esforços dels cavallers a esdevenir el quart braç a les Corts del Principat) i F. SOLDEVILA. — RAMON GUBERN, Secretari.

7 juny 1953: Sessió plenària a Vic. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

Mn. EDUARD JUNYENT, en nom del Patronat d'Estudis Ausetans, dóna la benvinguda als membres de la S.C.E.H. vinguts de Barcelona i exposa a grans trets la tasca que els estudiosos vigatans aplegats en aquell Patronat duen a terme.

El Sr. MIQUEL COLL i ALENTORN fa la seva comunicació sobre *La llegenda de Guifré el Pelós*. Comença posant de manifest l'oportunitat de tractar d'aquest tema a Vic, capital d'una comarca on encara podríem trobar, segurament, molts descendents dels repobladors que hi portà al segle IX el comte Guifré, i on han nascut eminents especialistes en estudis guifredians, entre els quals destaca el Sr. Ramon d'Abadal i el Dr. Eduard Junyent. Entrant de ple en el tema de la seva exposició, descriu la situació del comtat de Barcelona i els seus anexos al moment de l'aparició de la llegenda, a mitjan segle XII, i destaca la fulguració del regnat de Ramon Berenguer IV, preparada ja pel del seu pare després d'un segle d'apagament. Explica la composició del

¹. Aquesta comunicació és un resum del llibre *La vida del rei En Pere III*, publicat dins la "Biblioteca Biogràfica Catalana", vol. V (Barcelona 1954), de l'Editorial Aedos.

nucli primitiu dels *Gesta Comitum Barchinonesium* (on apareix la primera versió de la llegenda de Guifré), obra d'un innominat monjo de Ripoll, autor potser també del cant fúnebre de Ramon Berenguer IV, el qual, en redactar la crònica, actuà possiblement per encàrrec del mateix comte, i llegeix una fidel traducció al català de la primera versió de la llegenda de Guifré tal com ens la conserven els dits *Gesta*. Crida l'atenció sobre el fet d'ésser l'única llegenda reportada per aquest text historiogràfic, sobre l'extensió desproporcionada que hi té, puix que representa més de la quarta part d'una crònica que historia tres segles, i sobre el fet de no oferir cap rastre d'interès ripollès. Això mena el Comunicant a creure que el monjo de Ripoll trobà ja feta la narració llegendària i, observant els seus trets locals més insistents (la vida d'Arrià, el territori del Conflent, el riu Tet i el monestir de Sant Miquel de Cuixà), arriba a la conclusió que el seu primer redactor degué ésser un monjo de Cuixà. Creu que no es tracta d'una traducció popular nada arran dels mateixos fets històrics, tant pel fet de trobar-se molt allunyada de la realitat d'aquests, com perquè conté elements d'evident origen savi, com per la seva intenció política ben conscient, com per no haver tingut importants desenvolupaments posteriors i només addicions de llegendes satèl·lits i interpretacions erudites. La tendència antifranca i la reivindicació de la independència del comtat de Barcelona que donen sentit a la llegenda obliguen a situar-ne l'aparició en un moment que aquella actitud resulti justificada. Això només podia produir-se en temps molt reculats, quan el poder reial francès encara no s'havia afeblit massa, o sia al més tard a la fi del segle x, o bé quan aquell poder renaixia ja ben entrada la primera meitat del segle xii. Abans dels *Gesta* no hi ha el menor rastre de la llegenda. Només el sobrenom de *Pelós* donat al comte Guifré, segurament lligat amb la llegenda i que apareix el 1147. Per altra part, el fet de parlar-nos del comtat de Barcelona com si entre Narbona i Espanya no n'hi hagués d'altre ens obliga a situar-nos després (i àdhuc bastant després) de la incorporació del comtat de Cerdanya al de Barcelona el 1117. El destacat paper reservat al comte de Flandes ens mena també a un moment que aquest títol es féu famós per la participació d'un comte de Flandes a la primera croada. Creu el Comunicant que un altre fet crida l'atenció del redactor cuixanenc envers Flandes: la lluita dels flamencs contra la intromissió del rei de França Lluís *el Gros*, en ocasió de l'assassinat del comte de Flandes Lluís *el Bo* el 2 de març de 1127. La revolta esclata obertament al començament del 1128, i el rei ha de reconèixer el triomf del punt de vista flamenc pel juliol del mateix any. És després d'aquest període, i segurament molt poc temps després, que cal situar la redacció del text de Cuixà. Aquest monestir era governat llavors per un abat anomenat Gregori, tan amic dels nostres comtes, que el 1137 el posaren al lloc més alt de la jerarquia eclesiàstica catalana: la dignitat arquebisbal tarragonina. En aquest personatge veu el Sr. Coll l'inspirador i potser el redactor directe de la narració que, més o menys modificada o reduïda, ens han conservat els *Gesta*. Passa després a explicar diversos punts enigmàtics que presenta la llegenda, com són: l'al·lusió al Puig de Santa Maria (Puy-en-Velay), l'aparició de l'imaginari Guifré d'Arrià, i la transferència d'elements de la història del comte Borrell II a la llegenda del comte Guifré i de la història d'aquest a la llegenda d'aquell. Acaba enumerant les llegendes satèl·lits que s'han anat afegint a la llegenda principal — la de les torres del mur de Barcelona, la de Joan Garí, i finalment la de les quatre barres de sang —, i destacant el gran interès que té l'estudi de les interpretacions erudites de la llegenda per al coneixement de l'evolució de la nostra historiografia gairebé fins als nostres dies.

El PRESIDENT clou la sessió posant en relleu l'interès amb què la Societat ha seguit les obres de restauració del museu i de l'arxiu episcopals després de la guerra civil i agraint la cordial acollença que els investigadors vigatans, tan actius en aquests darrers temps, han volgut fer-nos. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

3 juliol 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta un exemplar del volum I del «Butlletí» de la Societat, recentment aparegut.

El Sr. JOAN COROMINES parla *Sobre l'estil i manera de Martí J. de Galba i el de Joanot Martorell*.¹ En primer lloc analitza sumàriament els punts de vista dels erudits que s'han ocupat de la intervenció de Galba en la composició del *Tirant*, i, en particular, la tesi de la intervenció progressiva, adquisició definitiva de Martí de Riquer a la qual la crítica ja s'anava inclinant temps ha. Encara que Riquer en la seva atribució es fundi principalment en criteris discutibles, no contribueixen menys a decidir-l'hi altres raons auxiliars, que són les que, al parer del Comunicant, donen més solidesa a una interpretació, si no igual, almenys vagament semblant a la seva. Més singular i típica que no pas la fórmula «ací's lleixa lo llibre», peça fonamental de l'argumentació de Riquer, és la frase de Martorell «féu principi a paraules de semblant estil», amb variants, que sembla haver estat canviada per Galba. Tanmateix, per al destriament dels dos autors, més encara que no pas l'observació d'una o dues fórmules isolades, són útils dues altres menes de criteris; d'una banda, les grans divisions naturals de la novella (criteri assenyalat per Galba, acceptat per Menéndez Pelayo i per Capdevila, i amb el testimoni de la versió castellana de 1511); de l'altra, la corroboració d'aquestes divisions per l'aparició o desaparició de trets estilístics singulars. Creu que cal fer una anàlisi detinguda de l'estil i manera dels dos autors i, per tal d'ajudar a l'orientació d'estudis més sistemàtics, fa uns comentaris sobre el particular. L'augment de retòrica, sobretot en els parlaments, és prova del valor que Galba hi atorgava; cita exemples de l'ús generós d'epítets anteposats, que esdevé mecànicament constant, i d'epítets redundants, de la generalització de la col·locació del verb al final, i, d'una manera general diu que Galba es caracteritza pel llenguatge emfàtic, farragós i eixutament declamatori. Un fenomen paral·lel es troba en el vocabulari. La gràcia verbal i l'àgil desvergonyiment que fan l'encís del lector modern del *Tirant* desapareixen en sec en la part del continuador, el qual dóna valor, en primer lloc, a la toponímia bizantina. Atribueix a Galba allò que considera mediocre i a Martorell allò que creu encertat. Diu que no seria sinó legítim reeditar un text del *Tirant* despullat de les vegetacions supèrflues i deformants de Galba. És el que en bona part realitzà, amb assenyalat bon gust, Josep M. Capdevila, massa indulgent encara amb certs trossos de l'epíleg i de la quarta part. El Comunicant es pregunta per què no atribuiríem a Galba els parlaments inacabables de la tercera part, si ens consta que l'arreglador estava encisat per aquella «retòrica retoricada». Tanmateix considera que aquesta hipòtesi ha de restar dubtosa. En resum, es podria afirmar que les parts primera i segona són totalment de Martorell, la tercera potser tota o quasi tota, llevat d'algun parlament interpolat en tot o en part.

Intervenien els Srs. J. CARBONELL (possibilitat que l'estil de Martorell evolucionés, com evolucionà el de Rois de Corella; la frase «féu principi a paraules de semblant estil», o variants molt semblants, apareix també en Corella) i el PRESIDENT (cal agrair al Sr. Coromines aquesta incursió en el camp de l'estilística, que ha donat un fruit tan interessant com el treball que ens ha fet conèixer, amb el qual ve a col·locar-se en un bon lloc entre els especialistes del *Tirant*; el Comunicant ha col·laborat eficaçment en una versió a l'anglès d'aquella novella, que esperem de poder llegir aviat). — CARME BOYÉ, Secretari.

1. Aquesta comunicació ha estat publicada a l'"Homenatge a Carles Riba" (Barcelona 1954), 168-184.

SESSIONS CIENTIFIQUES DEL CURS 1953-54

3 novembre 1953: Inaugural. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El SECRETARI informa sobre la tasca científica realitzada per la Societat durant el curs 1952-53.

El Sr. JOAN AINAUD llegeix el seu discurs, que versa sobre *La pintura a Catalunya al segle XVI*.¹ Comença fent notar el contrast entre l'abundància i la qualitat dels artistes catalans de l'Edat mitjana i l'aparició d'artistes forasters — castellans, flamencs, alemanys — al final del segle xv i durant el xvi. Passa revista a la bibliografia essencial sobre el tema — Gudiol, Sanpere i Miquel, Casellas, Angulo, Post, etc. —, que és més aviat escassa i dispersa i que no facilita un estudi de conjunt, a la qual cosa ajuda encara el caràcter tan incomplet de les colleccions de pintura cinccentista als nostres museus, especialment al d'Art de Catalunya, i sobretot les destruccions de l'any 1936. El Sr. Ainaud es proposa de sistematitzar els nostres coneixements de la pintura del segle xvi partint dels documents i de les obres, amb la intenció de posar en relleu la qualitat d'algunes d'aquestes i l'interès de l'estudi i de la valoració de llurs autors. Remarca que les úniques pintures murals importants de tema profà existents encara a Catalunya són les de la gran sala del castell-palau de Llinars del Vallès. Són també conservades dues sèries de teles amb retrats imaginaris: una amb les reines fantàstiques de les amazones, a can Cabanyes, d'Argentona, i l'altra, amb els comtes i reis, executada per Filippo Ariosto per a la sala del Consell del Palau de la Generalitat, de la qual hi ha una còpia en miniatura acolorida en un manuscrit de cap al 1592, avui a la Biblioteca Nacional de Madrid. El record de la pintura profana renaixentista no es troba solament en els inventaris o contractes, sinó també en textos literaris. El Sr. Ainaud esmenta citacions d'obres pictòriques que es troben en el cronista Pere Miquel Carbonell i el pare Pere Gil. En línies generals, la pintura a Catalunya al segle xvi segueix tenint com a centre essencial Barcelona, però cal no oblidar-ne d'altres, com Perpinyà (que influeix damunt la Cerdanya, el Ripollès i l'Urgellet), Tarragona (amb artistes vinguts de Barcelona i d'altres de propis com Francesc Olives), Girona (amb el Mestre de Santa Helena i Joan de Borgonya, i un taller com el de Pere Mates), Lleida (on contrasten obres com el Profeta, procedent de Tornabous, amb els retaules d'art popular de les comarques pirinenques), Tortosa (amb un retaule de la Verge, d'influència valenciana), etc. Resulta difícil de destriar la massa d'obres i de documents, a causa d'una informació insuficient i de l'eclecticisme i la mediocritat que sovint dominen. Centrant el tema als artistes que actuen a la capital i sobretot a aquells dels quals són conegudes obres documentades, el Sr. Ainaud indica que el fet que pot donar-nos l'esquema central de la pintura a Barcelona és el que ell anomena la «primacia de la contractació». Al·ludeix breument, dins els primers anys del segle xvi, a la personalitat i a les obres de Joan Gascó, Nicolau de Credença i Perris Fontaynes, i estudia després més circumstanciadament els pintors Ayne Bru (autor de la Degollació de Sant Cugat i del Sant guerrer de la col·lecció Muntadas), Joan de Borgonya (el Mestre de Sant Feliu de Girona, autor també del sant Andreu pintat a València, de la santa Magdalena conservada al Museu Provincial de Tarragona i de moltes altres obres, influït per Fernando

1. Aquest discurs es publica a l'"Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans", 1954.

Yañez de Almedina i Ayne Bru), Pere Mates (deixeble i col·laborador de l'anterior, amb abundoses obres conservades, d'un estil propi, bé que influït pel seu mestre i pels gravats de Dürer), Pedro Nunyes (portuguès, continuador d'alguns retaules començats per Joan de Borgonya, artesà més que pintor genial, amb el qual col·laborà — retaules de sant Eloi dels Argenters, de sant Martí de Capella, de l'antic Hospital de Sant Sever, de Sant Genís de Vilassar — el seu compatrici Enrique Fernandes), Jaume Forner (autor dels retaules de Marcèvol i de santa Agnès de Malenyans, i daurador d'obres d'altres autors, cas que es dona sovint a casa nostra en aquesta època), Pere Serafi (d'origen grec, conegut també com a poeta en llengua catalana, autor del retaule major de Sant Martí d'Arenys, obra influïda pels gravats italians, i col·laborador de molts pintors catalans — entre ells Jaume Huguet, de Vilafranca del Penedès — i forasters), Pietro Paulo de Montalbergo, Pietro Morone, Guiot Aumont, Benito Sanches Galindo (retaule major de Sant Benet de Bages, retaule del monestir de Serra-teix, decoració del refectori de Montserrat), Isaac Hermes (decoració de la capella de l'antic Palau Reial Menor de Barcelona, retaules de l'altar major de Palamós i de la capella dels marquesos de Zenete a l'antic convent dels Dominicans de València, decoració de la capella del Sagrament de la Seu de Tarragona), Joan Mates (portes del retaule de sant Joan dels Fusters a la Catedral de Barcelona), P. Damià Vicenç, Cèsar Corona, fra Lluís Pasqual Gaudi (teles amb episodis de la vida de la Verge al claustre de la Cartoixa de Sevilla, decoració de les cartoixes de Montalegre i Scala Dei, decoració de la capella del Palau de la Generalitat de Barcelona) i Francesc Ribalta (nat a Solsona, resident a Barcelona de 1570 a 1581, anys de la seva formació, i passat després a Madrid i a València, on adquirí una gran fama). El Sr. Ainaud il·lustrà la seva exposició amb abundoses diapositives.

El PRESIDENT, en un breu parlament, declara obert el curs 1953-54. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

11 novembre 1953: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

Mn. MANUEL TRENS presenta la seva comunicació sobre *La primitiva iconografia de la Mare de Déu del Roser*. Comença indicant que als segles XVI-XVII la iconografia de la Mare de Déu del Roser i la del rosari es desviaren, perderen majestat i es concretaren, en estampes i retaules, a una il·lustració gràfica dels quinze Misteris que formen les quinze monjoies d'aquesta devoció. Primitivament, recalcant el concepte del rosari com una arma contra tota mena de calamitats, la imatge del Roser es refugià a la iconografia de la Mare de Déu de Misericòrdia, que presenta el mantell estès per a arrecerar els seus devots. Prengué també el títol de *Mater omnium* i es col·locà sota el lema de la confraria del Gonfanó, que ha persistit fins a la darrereria del segle passat i encara dura en certs indrets. La *Mater omnium* és una *Mater misericordiae* amb el mantell igualment desplegat i en actitud de protegir els confreres del Roser. Durant el segle xv la iconografia rosariana emprèn un doble camí: el de representar els Misteris del Rosari, i el d'expressar gràficament la grandesa espiritual d'aquesta devoció. Entre nosaltres el primer exemple conegut del primer tipus és el famós gravat al boix (1488) de fra Francesc Domènec, de València (avui al Museu de Brusel·les), que el Comunicant descriu. Molt més interessant — tan interessant com poc estudiada — és l'altra fórmula del Rosari. En una de les fórmules primitives més esteses de la recitació del Rosari, una primera part és dedicada a l'Encarnació del Crist; la segona, a la seva Passió; la tercera, a la santíssima Verge i a *tots els Sants*, de l'última de les quals addueix una citació del *Libellus perutile de fraternitate sanctissima et rosario B. M. Virginis*, de Joan de Lamsheim (1495). El culte dels sants entra tan a fons en el Rosari, que al segle XVI es troba una fórmula de la segona part de l'oració de l'avemaria que fa així: «Tots els sants, santíssima Maria, Mare de Déu, pregueu per nosaltres...» Aquesta veneració dels sants entorn de la qui n'és la Reina, pren una forma més expli-

cita i coordinada en el llibre titulat *Rosario della gloriosa Vergine Maria* d'Alberto da Castello (València 1521), molt difós arreu del món cristià, del qual Mn. Trencs dona a conèixer alguns fragments. Aquesta devoció rosariana anà precedida (des del segle XIII) del costum d'alternar la lletania dels sants (més antiga) amb la de la Verge (la lauretana és del segle XVI). Aquest esplendorós seguici, presidit per la santíssima Trinitat, és la triomfal corona de santa Maria. No es pot concebre un homenatge més grandios a la Mare de Déu i a la Mare de tots. El tema, potser per la seva complicació iconogràfica, no arrelà gaire en l'art medieval, i després es fongué. Tenim, però, dos exemples magnífics d'extraordinària bellesa i valor artístic: el retaule anomenat de Tots els Sants, de Pere Serra (Sant Cugat del Vallès), i el d'escola valenciana que es troba al Museu Metropolità d'Art, de Nova York, tots dos del segle XV, i productes d'una mateixa suggestió. Referent al retaule de Sant Cugat ha estat dit i repetit que era un trasllat pictòric de la visió que, segons Jacob de Voràgine, en la seva *Legenda aurea*, tingué el guardià del temple de Sant Pere del Vaticà el dia 1 de novembre, durant la qual se li aparegueren la Verge i tots els Sants. A un episodi tan anecdòtic no és creïble que fos dedicat tot un imponent retaule. El més natural és que respongui a l'eufòria d'una confraria. En realitat, aquest retaule, conegut pel retaule de Tots els Sants, és un primitiu retaule del Roser. La distribució iconogràfica *retaulísticament* és rara. Tots els personatges laterals convergeixen vers el centre, vers la Verge. El conjunt és presidit per la Crucifixió, indispensable per a un altar. La Verge, asseguda en un fastuós tron i voltada d'àngels músics, té a la mà la Rosa emblemàtica. Al seu voltant, de dalt a baix, ben classificats, l'aclamen tots els Sants: les jerarquies angèliques, els sants de l'Antic Testament presidits per sant Joan Baptista, els apòstols presidits per sant Pere, i confessors, màrtirs, les verges presidides per santa Anna (considerada com a verge). A la predella, sants de devoció particular al monestir. El retaule del Museu Metropolità és més complet, perquè dessota la Crucifixió hi ha el *Tron de Gràcia*, és a dir, la santíssima Trinitat amb la segona Persona crucificada. La Verge, asseguda en un monumental tron, contempla la glòria del seu Fill en la intimitat del Pare i de l'Esperit Sant. Al plafó central, i més extens, les jerarquies angèliques confirmen bèl·licament la sentència de Déu dictada contra els dolents no devots de Maria. Els sants, poc més o menys, es classifiquen de la mateixa manera i amb les presidències esmentades abans. Heus aquí, considerats els misteris de goig, dolor i glòria de Jesús i de la Verge, la imponent *exultatio omnium Sanctorum*. Aquesta grandiosa fórmula rosariana, malauradament, és abandonada, per a fixar més la devota atenció dels fidels sobre els passatges evangèlics escollits per a la pregària del rosari. Aquesta composició apoteòsica del Rosari fou repetida popularment per mitjà del gravat. Un d'alemany del segle XVI li dona una configuració central, amb el Crucifix al centre.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. J. DE C. SERRA i RÀFOLS (ús de cordes de nusos com a rosaris), J. PUIG i CADAFLCH (enfilalls de grans a l'Atos, com a paral·lel oriental) i J. GUDIOL (relació del gran retaule d'alabastre de la cartoixa de Miraflores amb un gravat alemany de tema rosarià). — JOAN AINAUD, Secretari.

18 novembre 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. PERE BOHIGAS.

El PRESIDENT presenta un exemplar del volum III d'«Estudis Romànics» publicats a cura de R. Aramon i Serra, recentment editat per l'Institut, i un altre de *La Riba* (*Terme municipal i parroquial*), per Josep Iglésies, volum I dels «Noms de lloc de les terres catalanes», publicat per la Societat Catalana de Geografia.

El Sr. R. ARAMON i SERRA exposa *Com s'han fet i com s'haurien de fer les edicions de textos i documents catalans antics*. Comença recordant els assaigs duts a terme al segle XIX, les característiques dels quals analitza breument, i passa a parlar de les edicions de textos fetes per M. Aguiló, per la Comissió Editora Lulliana, per R. Miquel i Planas, per l'Institut d'Estudis Catalans i per l'Editorial Barcino dins la col·lecció

«Els Nostres Clàssics». En els llibres editats per Aguiló, on els textos són transcrits amb el màxim respecte, ens trobem davant procediments d'edició aparentment contradictoris, que responen en realitat a la finalitat de presentar totes les obres sota llur suposada redacció primitiva. Les «Obres originals de Ramon Llull» començaren d'ésser publicades sota el patrocini d'una Comissió Editora Lulliana, l'ànima de la qual era Mateu Obrador, al qual succeí Salvador Galmés. Enguany s'escou el centenari del naixement de M. Obrador, i el Sr. Aramon ho aprofita per a tributar un homenatge a la seva memòria. El programa de la col·lecció lulliana, quant al sistema d'edició, obligava a la regularització ortogràfica del text, puntuació, accentuació parcial i separació dels mots sense fer ús de cap signe. Miquel i Planas es manté fidel al text del manuscrit; regularitza, sense arribar a l'ús modern, l'ús de majúscules i minúscules, de *s* llarga i *s* curta, però no pas l'ús de *u* i *v*, ni el de *i* i *j*; fa precedir les obres que edita de sengles estudis, dreça glossaris, índexs, etc. L'Institut d'Estudis Catalans dona diverses edicions de textos que responen plenament al rigorisme científic de les tendències filològiques actuals. La col·lecció «Els Nostres Clàssics» és l'assaig més reeixit d'edició de textos a casa nostra; dirigida per J. M. de Casacuberta, ha passat per tres etapes: a) modernització ortogràfica; b) modernització parcial amb tendència a la fidelitat a les habituds gràfiques antigues, i c) respecte absolut a la llengua antiga, regularitzant l'ús d'aquells signes que tenen només un valor paleogràfic, separant els mots i accentuant. El Sr. Aramon passa revista a l'aportació estrangera a la filologia catalana, examina els serveis que la bibliofília ha prestat a la publicació de textos i analitza l'obra dels editors de textos jurídics i científics i de documents privats i públics. Per acabar, dona compte de les escasses regles d'edicions que s'han publicat per al català — de M. Obrador, J. Rubió, Escuela de Estudios Medievales de Madrid, J. Giner i March —, i exposa les que ell mateix creu que haurien d'ésser seguides, és a dir: fidelitat gràfica en la transcripció, sense però esdevenir esclau de les habituds paleogràfiques, tot reservant la transcripció diplomàtica per als documents primitius de gran valor lingüístic; regularització de majúscules i minúscules i de *u* i *v* i *i* i *j*; separació de mots fent ús de l'apòstrof, el punt volat i el guionet; manteniment de dobles consonants; accentuació; puntuació; ús de [] i de < >, però posant a l'aparat crític totes les anotacions possibles referents al text. Indica com s'hauria de fer la distribució material del text, segons que es tracti de prosa o de vers, d'obres llargues o curtes; com cal disposar l'aparat de variants, l'ús de les sigles, etc. Quant als documents més moderns, creu que pot simplificar-se l'ús de l'apòstrof i el punt volat utilitzant sempre l'apòstrof.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. M. COLL I ALENTORN (suggereix que l'Institut publiqui unes normes d'edició, a les quals tots els erudits s'adaptarien), F. SOLDEVILA (no està d'acord quant a l'accentuació segons el dialecte en què fou escrit el text, per la dificultat de saber la pronunciació en cada cas) i el COMUNICANT (tot reconeixent les dificultats per a conèixer la qualitat de les vocals segons els dialectes, creu que cal arribar fins allà on sigui possible; altrament, hom arriba a incongruències com les que poden ésser observades en algunes rimes d'Ausiàs March accentuades segons la llengua moderna). — A.-M. BADIA I MARGARIT, Secretari.

21 novembre 1953: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA informa sobre el Congrés d'Estudis Sards tingut a Càller del 6 al 15 de setembre.

El Sr. JOAN REGLÀ I CAMPISTOL llegeix la seva comunicació sobre *L'expulsió dels moriscs de la Corona d'Aragó i les seves conseqüències*.¹ Fa referència, en primer lloc,

1. Una versió ampliada d'aquesta comunicació ha estat publicada, en castellà, a "Hispania", XIII (1953), 215-268.

a la documentació del Consell d'Aragó, fins ara no estudiada; que'ns permet de donar noves dades sobre aquest problema, tan discutit, de la història de la Península, sobretot després dels treballs dels professors Hamilton, Braudel i Américo Castro. Diu que aquesta expulsió no fou un cas aïllat i recorda altres casos d'eliminació de minories no assimilades, a França (hugonots) i a la Gran Bretanya (catòlics d'Irlanda). L'expulsió dels moriscs al regne de València (1609), feta contra l'opinió dels terratinents, fou quasi total. El Sr. Reglà valora la població morisca en uns cent cinquanta mil habitants dels cinc-cents mil que tenia el Regne: l'ordre que permetia que restés un sis per cent dels moriscs aviat fou anul·lada. A Aragó la qüestió morisca havia estat molt debatuda durant tot el regnat de Felip II, sobretot després de la revolta favorable a Antonio Pérez, i dels intents posteriors d'aquest per retornar a la Península amb l'ajuda dels moriscs aragonesos i altres minories descontentes. Al moment de l'expulsió (1610) la població d'Aragó era d'uns tres-cents trenta mil habitants, i d'aquests, uns setanta mil eren moriscs, nombre bastant exacte, per tal com es pot calcular a base d'un cens fet a fi de controlar-ne l'expulsió. Hi hagué molts plets a causa de la resistència de les autoritats de Saragossa a fer l'expulsió a contrafur, però per fi l'expulsió fou també quasi total. Al Principat el problema no era greu, puix que, d'una banda, la població morisca només era d'uns deu mil habitants sobre un cens de tres-cents cinquanta mil, i de l'altra, l'expulsió (1610) no fou tan total com als altres regnes de la Confederació catalano-aragonesa: gairebé tots els moriscs del bisbat de Tortosa es quedaren, i molts d'altres retornaren després de l'expulsió. Estudia a continuació el problema després de l'any 1614, quan l'expulsió en massa s'ha acabat, però segueix l'expulsió dels qui han retornat o dels qui fins en aquell moment encara no han partit. El Comunicant opina que foren expulsades unes dues-centes cinquanta mil persones entre tota la Confederació, és a dir, un vint per cent del cens. Les conseqüències econòmiques d'aquest acte foren molt considerables, especialment pel que es refereix a la pèrdua del valor dels censals i les pèrdues a les grans propietats dels latifundistes. La monarquia intentà de resoldre aquests problemes per mitjà d'una desvaloració i d'un repoblament fet amb cristians vells. Això no obstant, es produí la fallida de la banca valenciana i un cert desordre que perjudicà la política de màxim esforç del comte-duc d'Olivares.

Intervenien els Srs. J. NADAL (creu que quedaren bastants moriscs després de l'expulsió: a Simancas n'hi ha la relació), F. DURAN i CAÑAMERAS (caldria escorcollar els fons dels arxius senyorials i dels dels Templers i Hospitalers), J. AINAUD (un text trobat del comte de Guimerà confirma l'expulsió total i el fet que els moriscs eren inassimilables), J. IGLÉSIES, F. SOLDEVILA i el COMUNICANT (l'ordre d'expulsió fou contundent, i només en foren exceptuats els moriscs del bisbat de Tortosa; alguns dels expulsats, però, degueren tornar). — JORDI CARBONELL, Secretari.

5 desembre 1953: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Prof. Antoni Era, de la Universitat de Sàsser.

El Sr. ERA exposa la seva comunicació sobre els *Parlaments a Sardenya en temps de Ferran el Catòlic*. Creu que és important l'estudi dels parlaments reunits a Sardenya per al coneixement de les condicions socials de l'època. Ensenms amb els professors Marongiu i Loddo ha empré la publicació i l'estudi jurídic d'aquests parlaments. Tot el que es proposava en aquestes reunions eren necessitats de les diverses classes socials, expressió i reflex de la vida a l'illa. El nom de parlament ha induït a error: eren corts, bé que a Sardenya no hi ha hagut corts generals. Al regnat del Rei Catòlic es reuniren del 1481 al 1485 i del 1497 al 1511. El del 1481 és el primer parlament celebrat a Sardenya que és documentat: dels anteriors, només en tenim notícies. En època més tardana el Virrei tenia dret a reunir el parlament i podia també prorrogar-lo. Els impostos que aprovaven els parlaments, més que no pas nous impostos, eren

augment de determinades taxes ja existents, com el dret de bolla. En el parlament de 1497 el Rei, invocant el perill turc, vol convertir els impostos municipals en impostos destinats a la defensa de l'illa: troba una gran resistència per part de la noblesa. El Rei es nega a concedir noves gràcies a canvi de donatius allegant que això només es pot fer a les Corts Generals. El nomenament de Giovanni Berini com a virrei assenyala la importància donada per Ferran II a l'illa de Sardenya. Durant el domini català, l'illa no és una colònia, però acaba essent-ho més tard a causa de la mala conducta dels virreis. Catalunya donà a Sardenya la unitat i la independència, perquè quan hi arribaren els catalans era dividida en quatre regions i sotmesa a Pisa. Remarca la gran autonomia que tenia l'illa durant el domini català, i en cita diversos exemples.

Intervenien els Srs. DURAN i CAÑAMERAS (un parlament era una reunió per a un afer concret i sense la presència del rei: el Parlament de Casp n'és un exemple), J. RUBIÓ i BALAGUER i el PRESIDENT. — R. ALBERT i LLAURÓ, Secretari.

9 desembre 1953: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

La Srta. ROSALIA GUILLEUMAS presenta la seva comunicació sobre *Les relacions de Ramon Llull i Verdaguer*.¹ A la primera part de la seva comunicació, la Srta. Guilleumas estudia el coneixement que Verdaguer tenia de l'obra de Llull. El seu iniciador fou Marià Aguiló, bibliotecari de la Biblioteca Provincial de Barcelona, on Verdaguer féu la seva primera còpia del *Libre d'Amic e Amat* l'any 1876. D'aquesta còpia provenen les primeres influències de Llull en l'obra verdagueriana, concretament en els *Idyllis*. El contacte amb els primers lullistes mallorquins i amb Mn. Jaume Collell i els viatges a Mallorca dels anys 1883 i 1887 augmenten l'interès de Verdaguer per Llull. Mentre s'està al santuari de la Gleva fa la còpia més extensa del *Libre d'Amic e Amat* i fa el seu darrer viatge a Mallorca, invitat per l'arxiduc Lluís Salvador. Allí decideix la realització d'una sèrie de glosses del *Libre d'Amic e Amat*, que seran publicades després de la seva mort, les quals són l'obra més lulliana del poeta. Després la Srta. Guilleumas estudia les obres de Verdaguer que tenen més influència de Llull: els *Idyllis*, el *Roser de tot l'any*, les *Flors del Calvari* i especialment les *Perles del Libre d'Amic e Amat*. Estudia primerament els manuscrits de les diverses còpies del *Libre* i d'algunes poesies de Llull, així com els manuscrits de les seves composicions d'influència lulliana, els quals es troben a la Biblioteca de Catalunya, a l'Arxiu Històric de la Ciutat i en arxius particulars. Des del punt de vista de la crítica literària posa en evidència la diversitat d'estil d'ambdós autors. Verdaguer fa, però, un ús abundós dels recursos estilístics de Llull adaptant-los a la seva època i a la seva psicologia. Comprèn i assimila el Llull místic franciscà i el poeta que es manifesta en les metàfores acolorides i brillants, i no pas el filòsof. Afirmar, per últim, que Verdaguer fou un dels capdavaners a fer conèixer i valorar la figura de Llull.

Intervenien el PRESIDENT (fa al·lusió al Premi Montoliu que la Srta. Guilleumas ha obtingut amb el seu treball) i els Srs. P. BOHIGAS, J. CARRERAS i ARTAU (suggereix que es podria completar l'estudi de la Srta. Guilleumas fent un paral·lel psicològic entre Verdaguer i Llull), O. CARDONA (remarca l'escassetat de lèxic lullà en Verdaguer: Verdaguer ha dut R. Llull al seu llenguatge popular), i la COMUNICANT (la psicologia de Verdaguer és encara obscura, i un paral·lel psicològic amb Llull és difícil; l'arcaisme del llenguatge lullà impedia que Verdaguer l'adoptés). — A. M. BADIA i MARGARIT, Secretari.

21 desembre 1953: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. JORDI NADAL exposa la seva *Contribució a l'estudi de la població catalana*

¹. Aquesta comunicació és un resum del llibre *Ramon Llull en l'obra de Jacint Verdaguer*, aparegut formant el volum II de la "Biblioteca Verdagueriana" (Barcelona 1953).

durant els segles XVI i XVII, treball fet en col·laboració amb el Sr. EMILI GIRALT.¹ Comença per plantejar la manca de fogatges des de 1553 fins a 1717. Esmenta les fonts que poden suplir aquesta llacuna per a la reconstitució de la dinàmica de la població catalana entre aquests dos anys. Insisteix sobretot en el valor dels registres parroquials, tan oblidats dels historiadors, i en presenta alguns exemples. Enumerades les fonts, estructura les dades aplegades en una doble escala de factors, desfavorables i favorables al desenrotllament demogràfic de Catalunya. Entre els primers considera la pesta com un element que gravitava constantment en aquella època, i avança l'esquema de les principals pestes del Principat (1589-1592, 1629-1631, 1650-1654 i 1694). Per altra banda, els allotjaments militars entrebancaven el desenrotllament natural de la població i determinaren uns considerables corrents emigratoris. En últim lloc situa un factor menys general: l'expulsió dels moriscs, la importància de la qual creu que cal reduir molt en comparació de les opinions anteriors. Entre els factors favorables remarca l'elevadíssim índex de natalitat, que permet gairebé sempre de superar les depressions demogràfiques produïdes sobretot per les pestes, i posa en relleu l'ajuda que signifiquen per a la nostra població la persistència i la intensitat del corrent migratori procedent del Migdia de França, que s'accentua a la segona meitat del segle XVI — a la zona de la costa arriba a haver-hi un 15-20 per cent de població masculina francesa. Aquest corrent immigratori es perllonga durant tot el segle XVII, bé que minva molt a partir de 1620. En contrast amb la gran afluència de francesos, la immigració de gent procedent d'altres bandes de la Península Ibèrica és insignificant.

Intervenien els Srs. J. AINAUD (dades de Sant Boi de Luçanès), E. MOREU-REY (la immigració de francesos deixa d'ésser un fet social al final del segle XVII i es reprèn al final del segle XVIII), J. IGLÉSIES (cal tenir en compte el conjunt de variacions comarcals de la demografia catalana, puix que, mentre a la costa, per exemple, el nombre d'habitants creix, decreix a les terres lleidatanes; el comerç marítim contribueix a la creixença de les poblacions des del segle XVII), el COMUNICANT (actualment estudia la despoblació de les comarques a través dels registres de malalts de l'hospital de Barcelona; la majoria d'immigrants francesos no eren comerciants, sinó menestrals) i el PRESIDENT (subratlla els símptomes de renaixement del tràfic marítim; potser la Guerra dels Segadors impulsà aquesta prosperitat en posar en relació l'economia catalana amb la francesa; constata amb satisfacció l'interès que les noves generacions dediquen als temes d'història econòmica). — R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

22 gener 1954: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

Mn. ÀNGEL FÀBREGA fa una *Revisió del problema historiogràfic de santa Eulàlia de Barcelona*. Comença referint-se al treball del P. Moretus sobre santa Eulàlia («Revue des Questions Historiques», LXXXIX (1911), 85-110), on l'erudit jesuïta cregué deixar establert que la santa venerada a Barcelona era la mateixa que fou martiritzada a Mèrida, car, d'acord amb la datació que feia de les dues Passions de la santa barcelonina, la més antiga corresponia quasi exactament a la de Mèrida. Ultra això, considerava fantàstic el bisbe Quirze que figura com a autor de l'himne a la santa barcelonina, escrit a mitjan segle VII. En el cas de santa Eulàlia de Barcelona, el punt de partida més segur és la invenció de les relíquies (877). A partir d'aleshores el seu culte esdevé general a tota la Litúrgia mossàrab. El bisbe Quirze de Barcelona ha d'ésser acceptat com a personatge històric de mitjan segle VII, car un abat barceloní d'igual nom figura a les actes del XIVe Concili de Toledo (633), i l'himne recorda aquesta etapa abacial de l'autor. Considera, contra l'opinió del P. Moretus, que la Passió barcelonina, l'himne i la litúrgia de la missa foren escrits a mitjan segle VII. En aquest segle hom donava culte a una Eulàlia de Barcelona

1. Aquesta sessió se celebrà conjuntament amb la Societat Catalana de Geografia.

diferent de la de Mèrida. El Comunicant ha descobert el text de la *Passio Communis*, escrit a Saragossa entre 592 i 602, en el qual es parla ben distintament de les dues santes, la qual cosa demostra l'existència d'aquesta dualitat al final del segle VI. Creu que l'hagiografia no permetrà d'arribar més enllà: cal, en tot cas, esperar alguna troballa arqueològica. El testimoni negatiu de Prudenci, que, en el seu *Peristephanon*, al final del segle IV, no esmenta la santa barcelonina, és atribuït, d'una banda, a un desig de posar la ciutat de Saragossa, amb els seus divuit màrtirs, per damunt de totes les altres ciutats, i de l'altra, a la impossibilitat mètrica d'incloure el nom *Eulàlia* en els versos trocaics en què és escrit el poema. Mn. Fàbrega diu que, bé que no hagi estat demostrada amb arguments positius l'existència de santa Eulàlia de Barcelona, ha estat reforçada l'opinió del P. García Villada amb dades més antigues i més sòlides. Sembla, però, que els temples dedicats a l'advocació de santa Eulàlia als voltants de Barcelona són dedicats a la santa de Mèrida.

Intervenien el Sr. M. COLL I ALENTORN (l'existència a Elna d'un culte a santa Eulàlia de Mèrida fa difícil de creure en una altra santa més pròxima), el COMUNICANT (les relíquies de la Santa de Mèrida eren a Elna des del segle V, mentre que el culte de la Santa barcelonina devia haver estat solament local fins a la invenció el 877; Santa Eulàlia del Camp, així com les de Provençana i de Vilapiscina semblen també dedicades a la de Mèrida, la qual cosa pot explicar-se pel fet que al voltant de Barcelona es troben esglésies dedicades a gairebé tots els sants del Passionari mossàrab) i el Sr. F. DURAN I CAÑAMERAS. — R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

30 gener 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOSEP ROCA I PONS parla sobre el tema *Valor auxiliar i copulatiu del verb «estar» en català antic*.¹ Comença amb una breu introducció sobre alguns conceptes fonamentals, com la veu, l'aspecte, el participi i el verb *estar*. Des del primer punt de vista afirma la conveniència de distingir un valor mitjà i un altre d'estatiu junt als tradicionals actiu i passiu. Fa la distinció, seguidament, entre aspecte en sentit estricte i mode d'acció, i divideix el primer en tres modalitats fonamentals, segons el caràcter imperatiu, aorístic o de perfet en què és expressada la idea verbal. Quant al participi, separa el que anomena perfectiu, que expressa l'estat com a resultat d'un procés anterior, i l'imperfectiu, en el qual no es dona la dita circumstància. Pel que fa al verb *estar* en general, assenyala els precedents llatins dels usos que es proposa d'estudiar en el català antic. A continuació parla de la unió del verb *estar* amb el participi, l'adjectiu, els complements preposicionals, l'adverbi i el gerundi. Estableix una comparació amb l'ús auxiliar o copulatiu d'altres verbs afins i, també, amb les altres llengües romàniques. En la conclusió del seu estudi assenyala que l'ús del verb *estar* amb els valors indicats és menys freqüent, en general, que en la llengua moderna, especialment amb el gerundi. Amb el participi rarament s'arriba a l'expressió de l'interès actual de l'acció acabada, per a la qual s'usa *ésser*, i, d'una manera semblant al que s'esdevé en la unió amb l'adjectiu, allò que s'indica és una situació generalment transitòria del subjecte. Acaba la seva comunicació amb unes breus consideracions sobre els valors indicats en la llengua actual.

Intervenien el PRESIDENT (suggereix la conveniència d'estendre l'estudi a d'altres autors, com Rois de Corella o els escriptors de la decadència) i el SECRETARI (remarca l'interès del treball). — A. M. BADIA I MARGARIT, Secretari.

4 febrer 1954: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. F. DURAN I CAÑAMERAS exposa la seva comunicació sobre *La poliòrctica*

1. Aquesta comunicació ha estat publicada a la "Revue des Langues Romanes", LXXII (1955), 5-23.

a la Corona de Catalunya-Aragó durant el segle XIV. Després d'indicar el paral·lelisme que sempre ha existit en l'evolució de les armes ofensives i de les defensives, enumera les fortificacions que hom pot datar, dins els territoris de la Corona catalano-aragonesa, al llarg del segle XIV: castell de Montgrí (1294), castell de Bellver, a Mallorca (1309-14), castellet de Perpinyà (1319), granja de Milmanda, pertanyent al monestir de Poblet (1320), muralles d'Avinyó, construïdes pels papes, la disposició de les quals havia d'influir damunt les edificacions militars dels països de la Corona de Catalunya-Aragó (1348-64), fortificació de Montblanc, Poblet, Santes Creus, castell de Palafoxs, Hostalric, etc., en ocasió de les guerres entre Pere el Cruel de Castella i Pere el Cerimoniós de Catalunya-Aragó (1359-69), confirmació de Tossa com a castell per l'abat de Ripoll (1362), guerra dels feudals promoguda pel desig dels cavallers d'emancipar-se de llur domini, i les seves conseqüències per a les fortificacions (1370), reedificació del castell de Tossa per l'abat Ramon Descatllar de Ripoll (1387), construcció de la porta de Serrans, a la ciutat de València (1391-95). Entre les obres de fortificació que hom duu a cap durant la catorzena centúria, el Comunicant analitza detalladament les muralles (de pedra picada, d'obra o de tàpia, alguna vegada d'obra amb filades de pedra picada als cantons; d'alçada variable; moltes d'elles amb una rampa de 45 graus al peu —esmenta les de Montblanc i de Poblet—, fossats (secs o plens d'aigua amb rampa a la part interior i contrarampa a l'exterior; el fossat exigeix l'existència d'un pont davant les portes, que són llevadissos o penjats); castells (recorda els de Bellver, de planta rodona, Montgrí, de planta quadrada, Viladecans, Alella, etc.), torres (amb plantes variades: quadrada, rodona, sisavada —angles de Poblet—, vuitavada —Serrans, porta reial de Poblet—, etc.), pedrers, lladroneres o garfis (de fusta o de pells; més tard d'obra), merlets (quadrats, rodons, punxeguts, escalonats), portes (hom hi constata les principals modificacions poliorcètiques del segle XIV, com són els rastrets —Palafoxs, Montblanc, porta reial de Poblet, Serrans— i les torres laterals obertes per darrera — Palafoxs, Peratallada, Serrans, porta reial de Poblet).

Intervenien el general LL. FARAUDO DE SAINT-GERMAIN (aclareix alguns dels termes de defensa militar emprats pel Comunicant), el Sr. F. SOLDEVILA (observa l'interès de l'estudi dels castells lligat amb la política de la monarquia catalana enfront dels senyors feudals, i es refereix a la fundació de Figueres per Jaume I, per oposar-la als comtes d'Empúries) i el PRESIDENT (recorda algunes publicacions alemanyes recents amb reproduccions gràfiques d'armes d'atac i de defensa medievals, i els estudis del Prof. W. Giese sobre aquestes armes en els dominis lingüístics català, castellà, portuguès i provençal). — R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

19 febrer 1954: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. MANUEL BASSA i ARMENGOL exposa la seva comunicació sobre *El segon fill de Peronella d'Aragó*. Comença dient que Carles Nicolau de Berckel, primer rei d'armes provincial de Carles II, en un document datat a Brusselles el 16 de setembre de 1699, diu que l'infant Pere, segon fill de Peronella, tercer de Ramon Berenguer IV (aquest havia tingut, abans de casar-se, un fill natural), lluità a la Croada amb tanta valentia, que Lluís VII de França el distingí amb elevats càrrecs al seu retorn. A conseqüència del divorci del rei, Pere deixà França i es casà amb Aleyde de Rode, filla única i hereva d'Hug, senyor i baró de Rode. El Sr. Bassa considera dubtós que Pere hagués anat a Terra Santa amb Lluís VII. Creu que, si hi anà, degué ésser després, quan alguns nobles catalans se l'endugueren de Catalunya, enutjats per la virada política que tingué lloc a la mort de Ramon Berenguer IV. La intenció inicial de l'infant degué ésser de retornar, en complir vint anys, a prendre possessió del llegat del seu pare. No ho féu, probablement, perquè el seu gest d'emigrar fou d'una marcada significació política i també perquè els béns adquirits als Països Baixos eren molt superiors als que li tocaven pel testament del seu pare. L'infant Sanç, son germà petit,

el succeí en l'herència paterna, i probablement aquest fet ha induït els historiadors a afirmar que morí jove. L'entroncament de l'infant Pere amb la família Rode explica l'aparició de les quatre barres a l'heràldica dels Països Baixos, documentada a partir de 1214. Aquests documents, segons el Comunicant, forneixen unes dades que, bé que no prou sòlides per a confirmar tot allò que diu el document, són suficients perquè no sigui acceptable d'admetre sense proves que el segon fill de Peronella d'Aragó morí infant.

Intervenien els Srs. M. COLL I ALENTORN (recentment ha estat posada en dubte la data de naixença d'Alfons *el Cast*), J. DE C. SERRA I RÀFOLS i el PRESIDENT (troba sospitosos alguns dels documents adduits; creu exagerada la reacció antiaragonesa dels nobles catalans presentada pel Comunicant; possibilitat que l'enllaç genealògic de Pere amb Eleyde de Rode hagués estat bastit a posteriori).—R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

27 febrer 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA fa l'elogi d'Emili Vigo, Membre de la Societat que acaba de morir.

A continuació pren la paraula el general LLUÍS FARAUDO DE SAINT-GERMAIN, el qual exposa la seva comunicació sobre *Rabelais i el «Gargantua»*. En la història de les lletres franceses no es troba un fet més inesperat que l'aparició de François Rabelais com a escriptor. Era gairebé desconegut, quan l'any 1532 publicà el *Pantagruel*, sense data ni peu d'impremta, sota el pseudònim d'Arcofribus Nasier, anagrama del seu nom. Tot seguit fou condemnat per la facultat de Teologia de París. Pantagruel és el fill del gegant Gargantua, el bon gegant inventat per la fantasia popular. Sembla que Rabelais fa Pantagruel fill de Gargantua, amb l'esperança de donar-li l'èxit que obtingueren les Cròniques de Gargantua. L'edició prínceps de *Gargantua* apareix el 1534 a Lió, bé que la primera data coneguda és la de 1535. Es pot afirmar, tanmateix, que el llibre II, titulat *Pantagruel*, es publicà abans que el I, que duu per títol *Gargantua*. Després del seu primer viatge a Roma, l'any 1535, començaren algunes persecucions contra els protestants i gent descreguda. Rabelais es refugià al Poitou, després a Ferrara i per últim a Roma, on mena una vida molt activa com a naturalista i arqueòleg. Es preocupa sobretot de regularitzar la seva vida. Obté de Paulus III, el 1536, un breu pel qual queda autoritzat per a entrar en un monestir benedictí. Escolleix el de St. Maur-les-Fossés, del qual era abat el seu amic i protector el cardenal Du Bellay. El febrer de 1537 es llicencia i es doctora en Medicina a Montpeller, i exerceix la medicina amb gran èxit. Mentrestant els dos primers llibres del *Gargantua* i *Pantagruel* no paren de reimprimir-se, malgrat figurar a la llista de les obres censurades per la Sorbona. L'any 1545 Rabelais obté de Francesc I un privilegi per a publicar el tercer llibre de *Pantagruel* i corregir els dos primers ja publicats. Malgrat l'aprovació reial, el terç llibre fou censurat per la Sorbona, i l'autor, obligat a exiliar-se a Metz. Al seu pas per Lió, l'any 1547, lliura a l'impressor el quart llibre, que es publica el 1548. Aquest llibre fou vivament atacat per Puy-Herbault, que presenta Rabelais com a home intemperant i cínic, descripció que ha passat després a la llegenda. Tanmateix, el 1550 obté un privilegi reial per a poder publicar els seus llibres. Es publica aquest mateix any a París el *Quart livre des faits et dicts heroïques du bon Pantagruel*, que amplia i completa el text publicat a Lió quatre anys abans. Deu anys després de la seva mort, possiblement ocorreguda el 1553, es publica el cinquè llibre, el més atrevit de tots. Les edicions es multipliquen, així com els estudis i els assaigs sobre la seva obra. Fou traduït ben aviat pertot, malgrat les dificultats que l'obra presenta. Alemanya féu la primera traducció el 1575. Les traduccions modernes són molt nombroses, entre les quals podem citar les catalanes de 1909, 1918 i 1929.

Intervenien el PRESIDENT (remarca l'interès de la versió catalana de l'obra de

Rabelais feta pel Comunicant) i els Srs. METTRA (confirma el valor de la traducció catalana del Sr. Faraudo) i F. DURAN I CAÑAMERAS. — CARME BOYÉ, Secretari.

6 març 1954: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. MIGUEL TARRADELL s'ocupa de *Les invasions germàniques del segle III a la Península Ibèrica*. Comença indicant que la història antiga es troba gairebé per fer al nostre país i que no posem encara cap visió de conjunt d'aquells temps. Hom parla a penes, en les històries generals, de la invasió franca del segle III, de la qual es proposa de parlar en aquesta sessió, aprofitant les dades arqueològiques de què podem disposar, més explícites en aquest punt que els escassos textos que ens han pervingut. En les excavacions fetes durant els darrers anys apareixen sovint restes de destruccions atribuïbles a aquest període, que, unides a troballes d'amagatalls de monedes, ens poden furnir una idea general dels territoris afectats per les invasions. Partint dels Pirineus, posem testimonis a les localitats següents: Empúries, Badalona, Barcelona, Altafulla, Tarragona, Lleida i Sagunt. Les troballes de Liédena (Navarra) i Clunia demostren l'entrada de francs i d'alamans pels passos occidentals del Pirineu. Al sud de la Península hi ha el testimoni de l'amagatall de monedes de l'època de Gal·li de la Serra de Cazorla i la possible destrucció de Baelo Balònica prop de Tarifa, cosa que lliga amb destruccions que actualment es van descobrint al nord del Marroc. Lligat amb aquesta qüestió hi ha el problema de la fortificació de les ciutats que passen a protegir-se amb fortes muralles —algunes de les quals duren fins al segle XIX—, que havien estat innecessàries durant la llarga època de pau que començà amb August. Malauradament, cap d'aquestes muralles hispàniques no ha estat estudiada com cal. La de Barcelona és objecte de treballs d'excavacions des de fa anys, però ens en manca la publicació sistemàtica i detallada. Les altres —de Saragossa, Lugo, León, Astorga i Còria— datables entre l'època d'Amelià i els primers anys del segle IV, com les d'Itàlia i de França, han estat objecte només de breus descripcions. El Comunicant acaba amb unes consideracions generals sobre el canvi que representaren aquestes invasions i amb una crida als arqueòlegs perquè en publiquin els materials que coneuguin.

Intervenien el PRESIDENT, els Srs. J. DE C. SERRA i RÀFOLS (les destruccions que les invasions del segle III ocasionaren foren fortes a Catalunya, com ho proven Tossa i Barcelona, les muralles de la darrera de les quals, com creu el Sr. Duran i Sanpere, foren alçades després de la invasió; si n'hi havia abans, podrien ésser un testimoni de la diferència entre la civilització de l'est i de l'oest de la Península), F. SOLDEVILA (gràcies al Sr. Tarradell els historiadors podran omplir un buit d'aquesta època; recorda que un dels primers a valorar aquestes destruccions com a dada històrica fou el Sr. Puig i Cadafalch), A. BALIL (a Galícia ha estat trobat un petit tresor de monedes, amagades segurament durant aquestes invasions; remarques sobre la tècnica i la disposició de les muralles romanes de Barcelona) i el COMUNICANT (no totes les muralles són iguals: si eren obra municipal, la diferència interessaria quant a la manera de construir indígena, però si eren obra militar, la diferència no voldria dir res; en la història antiga no basten les fonts literàries, i cal acudir a l'arqueologia). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

13 març 1954: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. RAMON GUBERN dóna a conèixer el resultat de les seves recerques sobre *Els banquers de Pere el Cerimoniós*. Comença per dir que desconexim la quasi totalitat dels problemes econòmics de l'època: el comerç amb l'Orient i amb Àfrica, la producció agrícola, la moneda i els mètodes comercials, els recursos reials, les vendes del patrimoni, els drets de les jurisdiccions feudals i les ajudes de les Corts. Les necessitats bèl·liques de la baixa Edat mitjana obligaren a una organització adminis-

trativa més forta i a una superació dels mètodes econòmics. Tot indica que els capitals eren molt escassos i que les necessitats sobtades obligaren a una sèrie d'operacions de crèdit. Aquests crèdits podien ésser préstecs d'oficials reials, de nobles, de prelats o de la mateixa reina, o bé empenyoraments de vaixel·la o de joies, o bé vendes de rendes o de jurisdiccions amb carta de gràcia. El canviador era el qui feia les operacions de crèdit, i les assentava als llibres mitjançant una doble anotació procurant d'amagar el guany, que era prohibit per l'Església. El crèdit podia fer-se a base de capital propi o dipositat a la pròpia taula, o bé a base d'atreure capitals mitjançant corredors. L'interès era pagat pel rei amb la venda de rendes, privilegis mercantils o drets de seques, i els particulars feien aquestes operacions amb la intervenció d'un tercer, que solia ésser un jueu. El *mogebell* no és sinònim d'interès, però ho esdevé i representa d'un trenta-tres a un quaranta per cent. El rei reconeixia els deutes per mitjà d'una cautela, que podia ésser venuda amb el seu permís i servia per a justificar el pagament d'interessos. Els prestadors eren gent l'activitat originària i predominant dels quals és difícil de determinar: canviadors, mercaders, burgesos. Les famílies de prestadors avancen en l'escala social: primer adquireixen propietat territorial; després, propietat feudal, amb ennoblement. Un element important és la relació d'aquestes famílies amb l'administració reial. És interessant la llista dels oficials reials de nom, els quals de fet controlaven les riqueses del país: les seques, la indústria (molins drapers), les mines del Conflent. En temps de Pere el Cerimoniós hi ha una sèrie de canviadors que intervenen en els afers econòmics del rei, però després de la crisi del 1381, conseqüència del fet que el bovatge i el do de les Corts de 1377 foren insuficients, els canviadors barcelonins es mostraren prudents, i tornen a aparèixer els jueus. Intervenien també canviadors de Saragossa, i els italians.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. JOAN AINAUD (podria estudiar-se el mecanisme de crèdit en els llibres dels molins drapers de Cardona del segle XIV; els italians expulsats al segle XIII no tornen fins al final del XIV; seria interessant d'estudiar els llibres dels arrendadors de les contribucions de la ciutat de Barcelona) i F. SOLDEVILA (el comerç amb l'Àfrica és molt voluminós, sobretot amb Tunis, però decau després de Pere el Gran; els préstecs jueus a Jaume I són fets amb un interès del vint per cent; els italians són absents només en breus parèntesis). — JOAN - F. CABESTANY, Secretari.

2 abril 1954: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Sr. Gerold Walser, professor d'Història antiga a la Universitat de Berna.

El Prof. WALSER llegeix un treball referent a *César et la découverte des Germans*. Diu que presentarà algunes remarques sobre la política renana de Cèsar. Contra la tesi de Dopsch i de Sundwal, que creien que l'Imperi romà s'havia extingit lentament per decadència, s'ha tornat a posar d'actualitat la que dóna importància a les invasions germàniques com a causa de la desaparició de l'Imperi, segons defensa Piganiol. D'aquests pobles germànics primitius, en sabem ben poca cosa; ni tan sols sabem quan el nom de germànic coincideix amb la nostra idea de germànics. L'escola del germanista Much vol trobar germans a la vall del Roine al segle VI o al segle V abans de J. C., basant-se en els *fasti* o actes triomfals, que parlen d'un triomf sobre els *insubres et germani*. Es tracta en realitat dels celtes del nord d'Itàlia, els quals havien demanat i rebut l'auxili dels *gaissati*, coneguts per les notícies que ens en dóna Polibi. La confusió de noms no és estranya tenint en compte que els *fasti* foren redactats en temps d'August. Pel mateix fet d'una redacció molt posterior als fets, el Sr. Walser lleva importància a les citacions que apareixen a l'*Ora maritima* d'Aviè. Diu que els cimbris i teutons no són anomenats *germani*, nom aplicat a una petita tribu de la riba dreta del Rin, emparentada amb uns celtes de l'altra banda, i uns altres de civilització celta. Roma pràcticament no conegué els germans fins l'any 52, que Cèsar en dóna una noció concreta en els seus

Comentarii. Són, segons Cèsar, els qui posen en moviment les invasions bàrbares. La tesi dels filòlegs alemanys que creuen que les descripcions de Cèsar són textos literaris, és desmentida per Barwick (1951) i Rambaud (1953), que s'inclinen per considerar-lo més polític que no pas literari. La seva obra és la primera que fa diferència entre els celtes i els germans: segons la terminologia oficial de Roma és germànic tot allò que es troba a l'est del Rin, entre aquest riu i el Danubi. Els arqueòlegs, sobretot després dels treballs de Wahle, diuen que les diferències de civilització entre els dos pobles no són gaires, i quant a les restes, no hi ha diferència de civilització entre el territori de la riba dreta i els de la riba esquerra del Rin: si no era per Cèsar, no els distingiríem. D'altra banda, no es troben noms de lloc germànics abans del segle III d. J. C. L'organització —el *comitatus* per exemple—, la construcció, són uniformes a tot el Rin abans de Cèsar. ¿Cal concloure, doncs, que en explicar Cèsar aquesta diferència mentia als ulls de tothom? Sembla que Cèsar no deformà la veritat gaire més del que era corrent entre els generals vencedors per a justificar llurs victòries bèl·liques: cal creure, doncs, el que ell deia, a part aquest marge d'exageració. L'establiment per part dels romans d'un glaci militar al Rin explica que hagi perdurat la idea de la diversitat. D'altra part, mentre a la banda esquerra del riu, que esdevingué província de l'Imperi, la romanització féu progressos, a la banda dreta la consolidació de les tribus bàrbares no tingué lloc fins molt més tard: llavors la diferència cultural entre la ribera esquerra romanitzada i la ribera dreta bàrbara era immensa. Si Cèsar no ha inventat els germans, ha creat, amb la nova frontera romana, una situació favorable a la formació d'aquest poble, que abans no existia.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. J. DE C. SERRA i RÀFOLS (relacions d'aquesta qüestió amb moments de la nostra història antiga, sobretot del segle III) i F. SOLDEVILA (estudiant les obres de Cèsar, singularment el *De bello civile*, amb el mètode del Comunicant, podríem obtenir moltes dades per a la nostra història).—R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

9 abril 1954: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. RAFAEL BENET, que per encàrrec del Consell de les Valls ha redactat un minuciós inventari artístic d'Andorra, exposa els resultats del seu estudi i anàlisi d'un grup molt important de retaules del segle XVI, dos dels quals són d'un sol autor: *Joan Llobet, pintor de principis del segle XVI a Andorra*. Es tracta, en primer lloc, del retaule major de Sant Joan de Caselles, no gaire ben conservat *in situ* després d'una pila de vicissituds. És una obra de grans dimensions, amb nombroses escenes. El retaule de Sant Miquel de Prats, vora Canillo, venut ja fa anys, passà a la col·lecció Josep M. Costa, i ara el bancal pertany a la col·lecció Joan March; les taules altes són dedicades al sant titular, i els compartiments del bancal contenen escenes de la Passió. Un dels dos retaules és pintat al tremp a l'ou; l'altre sembla a l'oli, i el dibuix i els daurats són executats amb molta cura. El Comunicant examina després la hipòtesi formulada el 1936 per Mn. Pere Pujol, que proposava la identificació del mestre del retaule de Sant Joan de Caselles amb Joan Llobet, pel sol fet que el 1508 contractà la pintura del retaule de l'església veïna de Sant Serní de Canillo, contracte renovat dos anys més tard amb algunes modificacions, entre altres la de poder pintar l'obra de la Seu d'Urgell en lloc d'haver-ho de fer a Canillo mateix com havia estat decidit en principi. Mn. Pujol ja s'adonà del fet que el retaule de Sant Joan de Caselles i el de Prats eren coetanis, però no precisà més. Madurell, en la seva gran recopilació de documents d'art de la Seu d'Urgell no ha pogut trobar altres dades sobre els retaules de Joan Llobet, però sí precisar-ne les vinculacions familiars gràcies a un document de l'any 1502 on ja és esmentat com a pintor de la Seu, i on es testimonia que era fill i hereu del notari Jaume Llobet i nét, per tant, del

pintor del segle xv Ramon Gonsalbo, sogre del notari; aquest ja consta que era casat amb Joana Gonsalbo el 1466 i morí vuit anys després.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. J. GUDIOL (precisions estilístiques sobre les obres mencionades pel Sr. Benet i discussió de les datacions), el SECRETARI (subratlla l'interès de les descobertes de pintures murals medievals i dels treballs meritoris de salvament d'obres d'art fets a Andorra gràcies a l'acció del Sr. Benet; creu que als retaules esmentats els convindria més aviat una data del segon quart del segle XVI; recorda que el Sr. Angulo n'estudià la relació amb unes taules de Caldes de Malavella) i el COMUNICANT (proposa llur datació vers 1525). — JOAN AINAUD, Secretari.

24 abril 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. MIGUEL DOLÇ parla de *La toponímia hispàica de Marcial*.¹ Comença remarquant la importància de l'antroponímia i de la toponímia en l'obra de Marcial, la qual assoleix uns dos mil cinc-cents noms propis. Molts d'aquests topònims corresponen a llocs comuns de l'antiguitat greco-romana. Hi ha, en canvi, al·lusions a Tarragona i a Laletània, que obeeixen impressions reals. Des del punt de vista tècnic la toponímia més important i més complexa de Marcial és la celtibèrica. El Sr. Dolç destaca els vint-i-un noms següents, les característiques dels quals estudia sumàriament. Vuit almenys són indubtables quant a la grafia i a la localització: *Bilbilis* (al turó de Bàmbola), *Caius* (= Moncayo), *Salo* (= Jalón), *Tagus* (= Tajo), *Voberca* (= Bubierca), *Burado* (= Beratón), *Tutela* (= Tudela), *Congedus* (= Alhama d'Aragó). Podem establir la grafia d'altres tres: *Boterdus* (hortes de Campiel), *Platea* (a l'horta de Calatayud), *Peteris* (= riu Piedra). La grafia és segura, però problemàtica la localització de *Vadauero*, *Rixamae*, *Carduae*, *Rigae*, *Turgantum*, *Turasia* i *Vatinesca*. Tres noms, finalment, no sols no ofereixen una fràgil hipòtesi de localització, ans encara hom pot discutir-ne la grafia: *Nuthia*, *Dercenna* i *Tuetonissa*. Les hipòtesis dels erudits espanyols, i especialment aragonesos, sobre la toponímia d'aquests noms han d'ésser consultades amb molta cautela. Entre els estudis moderns, el Sr. Dolç analitza els d'A. Schulten i de G. Thiele. Diu que ha aprofitat en la seva tesi tot el material reunit fins als nostres dies i que ha aplicat a l'estudi d'aquests topònims els procediments històric, arqueològic, epigràfic, literari i lingüístic. No poques de les dificultats de la toponímia celtibèrica de Marcial, acaba dient el Sr. Dolç, segueixen sense solució. No pocs problemes resten avui tan intactes com abans.

Intervenien el Sr. J. COROMINES (podria haver-hi relació entre *Vatinesca* i *Briviesca*, aquest derivat del topònim medieval *Birovesca*; molts noms de lloc a Aragó porten el sufix *biescas*, l'etimologia del qual es podria explicar pel *vescus* llatí) i el PRESIDENT (felicitat el Sr. Dolç per haver obtingut el Premi Bonay de l'I. E. C.). — CARMÉ BOYÉ, Secretari.

14 maig 1954: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. LL. BONET I GARÍ exposa la seva comunicació sobre *L'obra d'Antoni Gaudí*. Després d'un breu record biogràfic, en el qual es fixa sobretot en els estudis de Gaudí a Barcelona i en els seus contactes, com a ajudant, amb els arquitectes Villar, Fontserè i Martorell, intenta de fer una classificació de les seves obres: a) obres d'influència mudèjar, com la del carrer de les Carolines; b) obres goticitzants, com les de León, Astorga; c) obres barroquitzants, com les cases Calvet, Milà, Batlló; d) edificis orgànics, com la cripta de l'església de la Colònia Güell i el temple expiatori de la Sagrada Família. No essent possible de parlar de totes les construccions de Gaudí, el Comunicant descriu i analitza el palau Güell del carrer Nou, el col·legi de les Teresianes del carrer de Ganduxer, la cripta de l'església de la Colònia Güell, etc.,

1. Aquesta comunicació és un resum d'una part de la tesi doctoral del Sr. Dolç, publicada a Barcelona, el 1953, sota el títol *Hispania y Marcial (Contribución al conocimiento de la España antigua)*.

i extensament la Sagrada Família, de totes les quals presenta plans i fotografies. Es refereix especialment a les maquetes fetes amb cordills, que li servien d'assaig per a les seves audàcies arquitectòniques, com les voltes i murs de formes exclusivament geomètriques, a base de superfícies guerxes com són els hiperboloides, els el·lipsoïdes i els paraboloides hiperbòlics. Recorda també les innovacions constructives i de decoració introduïdes pel genial arquitecte —sobretot els resultats aconseguits utilitzant materials pobres que sabé combinar amb indiscutible gust—, que són avui estudiades atentament per constructors i historiadors de l'art de tot el món. Si la figura de Gaudí, conclou el Sr. Bonet, és cada dia més admirada arreu, ens pertoca a nosaltres de posar el màxim interès perquè les seves obres siguin conservades com cal i conegudes i enaltides.

Intervenien el PRESIDENT (bé que amb retard, la Societat commemora amb la sessió d'avui el Centenari de la naixença de Gaudí) i els Srs. J. PUIG I CADAFALCH (recorda alguns fets de la vida de Gaudí i valora determinats aspectes de la seva obra) i J. AINAUD (presenta alguns estudis recents, d'estudiosos estrangers, sobre l'homenatjat). —F. DURAN I CAÑAMERAS, Secretari.

22 maig 1954: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Sr. John H. Elliott, de la Universitat de Cambridge, que resideix temporalment a Barcelona per tal de fer recerques als nostres arxius.

El Sr. ELLIOTT exposa la seva comunicació sobre *Antecedents de la Guerra dels Segadors*. Manifesta que ha arribat a la conclusió que les causes d'aquesta guerra foren més de les que fan suposar les obres dels historiadors romàntics, que han reduït la revolució a una interpretació purament local. Una revolució és el resultat de la topada d'una pressió externa amb una societat que ja conté uns elements revolucionaris. La pressió externa de Castella sobre Catalunya, a l'època d'Olivares, fou causada per la necessitat castellana d'obtenir soldats i diners. A les Corts catalanes del 1626 el comte-duc proposà un programa polític que facilités a Castella els soldats i els diners que li calien i oferís al mateix temps a Catalunya una participació en els beneficis de la monarquia. Aquestes Corts fracassaren en part per la inhabilitat del comte-duc, però també a causa de la inestabilitat interna de la societat catalana. Aquesta inestabilitat provenia en part de l'absència del rei, el qual era tradicionalment la font d'hònors i mercès; era natural que aquesta absència desorientés una societat l'estructura de la qual era encara feudal. La dificultat a obtenir d'un rei llunyà els càrrecs i honors a què cada vassall lleial aspirava, produí un clima de descontentament entre la noblesa, els clergues i els advocats catalans, però influí menys en la burgesia i en els mercaders de Barcelona, la prosperitat dels quals no depenia del favor reial. No fou, doncs, casual que Richelieu trobés els seus millors amics entre la noblesa i els clergues. El fracàs de les Corts del 1626 fou un moment decisiu en la història de Catalunya perquè obligà el comte-duc a prendre mesures extralegals per a obtenir els soldats i els diners que li havien estat refusats. Davant el fracàs d'aquestes mesures, Olivares procurà de resoldre el problema atraient la guerra amb França cap a les fronteres catalanes, obligant així els catalans a combatre. La guerra perjudicà l'únic element estable de la societat catalana: la pagesia. Per desgràcia la revolució espontània i patriòtica dels pagesos fou aprofitada pels descontents de les altres classes socials, molts d'ells persones que no tenien la preparació i el desinterès que el moment històric exigia. La política del comte-duc no fou gens rectilínia; seguí la pauta que els esdeveniments assenyalaren, i no tingué en aquest moment la intenció de treure tots els furs i privilegis. Creu que la tragèdia de la revolució fou que les classes dirigents no es mostraren dignes de l'ocasió i que els interessos personals foren més importants que els de la comunitat.

Intervenien el PRESIDENT (agraeix al Sr. Elliott que hagi presentat la seva comunicació en llengua catalana) i els Srs. J. PEYRONNET (la venda d'oficis als burgesos

de províncies donà a França una solució d'equilibri social), el SECRETARI (la relació a establir entre el govern central i els catalans és un problema de dret polític que es basa sovint en una fórmula tradicional d'equilibri, la qual ha de permetre l'evolució i la defensa enfront de possibles abusos del poder; el mateix problema polític es plantejà a la mateixa època a d'altres indrets), F. SOLDEVILA (tem que el Comunicant no hagi estat potser víctima de la mateixa abundor de documents i s'hagi vist obligat a negligir una mica la reacció dels catalans davant els abusos del comte-duc d'Olivares), el COMUNICANT (Richelieu es limità al principi a fomentar la República catalana, però després les lluites internes entre els catalans el dugueren a l'anexió), i el Sr. SOLDEVILA (la fermentació social és indubtable, però la desunió desaparegué en haver d'afrontar la guerra; aquesta fou jutjada per Mello i Feliu de la Penya semblantment a com ho féu Bofarull). — R. GUBERN I DOMÈNECH, Secretari.

24 maig 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOSEP MIRACLE exposa la seva comunicació sobre *Escrits inèdits i apòcrifs d'Àngel Guimerà*. Comença dient que el fet de treballar actualment en la biografia de Guimerà ha donat lloc que es trobés en presència d'uns escrits inèdits i d'uns altres d'apòcrifs del gran poeta. Enric Cubas, en el seu *Epistolari*, i F. Caravaca, en la seva biografia *Àngel Guimerà, poeta de Catalunya*, citen una desena de poesies castellanes de Guimerà trobades entre els papers de Ramon i Vidales. El Sr. Miracle diu que aquests papers s'han perdut i, per tant, no els ha poguts consultar. Però en un article publicat a «L'Escena Catalana» el 1924, S. Bonavia (pare) diu que Guimerà havia escrit composicions castellanes, que no es publicaren i que Guimerà recollí i féu relligar en un volum. El Comunicant trobà aquest volum a la biblioteca que havia estat de Guimerà. Hi ha setanta-cinc poesies en castellà i trenta-dues en català escrites entre els anys 1865 i 1870. Falta el primer full, on devia haver-hi el nom. Creu que la mutilació ha estat feta pel mateix Guimerà, perquè es tractava d'un volum de joventut. El Sr. Miracle les creu autèntiques per les raons següents: 1) les composicions editades per Cubas i Caravaca es troben en aquest llibre; 2) el text de la nota que acompanya la composició *Dedicada a mi hermano Julio*, el 10 febrer 1867, essent cosa demostrada que Guimerà tingué un sol germà que morí en aquella data, i 3) el caràcter de la lletra, sobretot a les darreres pàgines, escrites amb menys cura. Els primers versos catalans es troben barrejats amb molts d'altres de castellans. S'observa una caiguda vertical en els versos catalans, per falla de l'idioma. La primera composició catalana és *Lo vectigal de la carn* (2-III-1869), que donà a conèixer a «La Gramalla» el 1870. El llibre es clou amb una sèrie de *Romans històrics*, dels quals només ha estat publicat el darrer, titulat *La conquesta de València*. Quant als escrits apòcrifs, el Sr. Miracle diu que les obres teatrals de Guimerà que es troben a la col·lecció del Sr. Sedó no són autògrafes, sinó manuscrites. L'escriptura és evidentment pròpia d'un copista de teatre, i en aquest cas l'epítet d'autògraf és excessiu. El Comunicant adverteix que a la biblioteca de l'Ateneu hi ha una obra teatral titulada *Justícia divina*, datada el 1903, en la plenitud de l'obra del poeta i atribuïda a ell. És una obra tan dolenta, que no ha pogut ésser escrita per Guimerà. Solament un error en la transcripció del nom pot explicar aquesta confusió, la qual cal tenir en compte per a evitar interpretacions errades en el futur.

Intervenien el PRESIDENT (s'ha de tenir en compte l'ús que Guimerà féu de les dues llengües, els temes que són una imitació i els temes que després es desenvoluparen en la seva poesia catalana) i els Srs. J. FONT I SOLSONA (era corrent al Romea d'arxivar còpies dels manuscrits dels autors teatrals representats), O. CARDONA, J. BONET I MATAS (no creu que el manuscrit on es troben les poesies de Guimerà sigui autògraf, perquè la lletra de Guimerà era molt diferent), i el COMUNICANT (creu que el manuscrit és autògraf i que fou posat en net pel mateix Guimerà). — CARMÉ BOYÉ, Secretari.

4 juny 1954: Història.— Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. MANUEL RIU i RIU comença la seva comunicació sobre *Interès històric d'un arxiu local*. Proposa la formació d'una metodologia pràctica orientadora dels historiadors locals; mostra la conveniència que la història local s'adapti als mètodes científics moderns de treball i aplica el mètode a la ciutat de Berga tot fent un breu repàs de la bibliografia i proposant un nou sistema per a la confecció del catàleg del seu arxiu municipal que doni, al mateix temps que la descripció, una idea del contingut de cada un dels lligalls. Ofereix una classificació dels volums per a llur catalogació i assenyala la forma com estructura les possibilitats d'aprofitar els diversos tipus de volums. Compara dos volums de carnisseria (segles XVII-XVIII), parla dels de «Botiga dels pobres», arrendaments (segle XVIII), privilegis i actes, i assenyala les possibilitats de reconstruir, per mitjà d'ells, la política, la societat, l'economia i la cultura de la població des del segle XVI, o sia la vida que molt sovint queda exclosa de les monografies de tipus local i localista.

Intervenien el Sr. E. FORT i COGUL i el PRESIDENT.—R. GUBERN i DOMÈNECH, Secretari.

11 juny 1954: Art i Arqueologia.— Presideix el Sr. J. DE C. SERRA i RÀFOLS.

El Sr. JOAN AINAUD presenta la seva comunicació sobre *El darrer Congrés Arqueològic de França*. Aquest Congrés, que constituïa la sessió 112 de la sèrie, tingué lloc del 24 al 29 de maig passat, i visità —ultra Perpinyà i els seus voltants, Girona i Besalú—, el Rosselló, el Conflent i el Vallespir, i acabà amb la visita a Fontfreda i a Narbona, on fou clausurat. El presidí el Sr. Marcel Aubert, director de la Societat Francesa d'Arqueologia, i el Sr. Paul Deschamps hi actuà com a delegat del Ministre d'Educació Nacional. Amb motiu de la reunió fou inaugurada a Sant Joan el Vell de Perpinyà una exposició d'objectes poc coneguts o restaurats de poc de la Catalunya francesa; entre ells, el frontal d'Orellà, el retaule de Sant Martí d'Envalls, els retaules d'Iravall i Camelàs, i un fragment de llindar de marbre procedent de Perpinyà, al costat d'obres ben conegudes però poc accessibles, com el meravellós timpà romànic de marbre de Cabestany, a més d'un conjunt molt important de peces d'argenteria catalana i llenguadociana que ha estat objecte de la publicació d'un catàleg general. Pel que fa a monuments restaurats de poc o en curs de restauració, cal assenyalar el palau dels Reis de Mallorca, a Perpinyà, el monestir de Sant Miquel de Cuixà, les pintures romàniques descobertes a Santa Maria d'Arles, els nous fragments apareguts a Sant Martí de Fonollar, el castell i el palau de Cotlliure, els elements pre-romànics de Sant Genís les Fonts, etc., i, ja fora de les terres catalanes, la necròpolis paleocristiana de Sant Just de Narbona i els elements pre-romànics d'interpretació difícil trobats a l'actual pati del palau dels arquebisbes de la mateixa ciutat. Cal destacar la tasca dels investigadors locals, amb el reforç i l'estímul importantíssim del Prof. Marcel Duliat, les activitats dels arquitectes i dels inspectors del Servei de Monuments Històrics, l'impuls admirable donat pel President del Consell General del Departament, Sr. Lluís Noguères, amb un sentit i un criteri molt segurs. A més de les tasques del Congrés, que s'han de plasmar molt aviat en la publicació d'un gros volum amb una trentena d'estudis monogràfics, hem de destacar l'aparició d'un volum especial de la revista «Études Roussillonnaises» dedicat a la catedral de Perpinyà. En el curs del Congrés fou posada de manifest la cordial cooperació entre els estudiosos francesos i catalans i hom evocà sovint amb mots ben elogiosos l'aportació fonamental del Sr. Josep Puig i Cadafalch en l'estudi i la restauració dels monuments rossellonesos, especialment Sant Miquel de Cuixà.

Intervé el PRESIDENT.—F. DURAN i CAÑAMERAS, Secretari.

18 juny 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOAQUIM MOLAS presenta la seva comunicació sobre *El «Blanquerna» i la narrativa francesa coetània*. Llull — diu — es realitzava molt al marge dels ambients literaris del seu temps, però en rebia influències, més o menys directes i profundes, que sabia incorporar, tot refontent-les genialment, a les pròpies singulars actituds i ambicions. Així, hom pot trobar en el *Blanquerna* certes reminiscències procedents del camp narratiu de les *chansons de geste* i, en especial, dels *romans courtois* francesos. En llur examen, però, cal procedir amb molta de cautela, ja que hom pot prendre per literaris elements extrets de la realitat (és el mateix problema que ofereix la novella cavalleresca). El Sr. Molas remarca el caràcter de cavallers errants de Crist de Blanquerna i de Fèlix, més o menys pròxim al d'un Galaad o d'un Perceval. Seguidament, examina algunes situacions i tècniques utilitzades per Llull que coincideixen amb d'altres que trobem, ja fetes tòpic, en la narrativa francesa: Aloma encomana Blanquerna a «lo sant baró Josep ab Arimatea», i cau desmaiada en marxar el seu fill (ja assenyalsades per Montoliu); els cartells o missatges misteriosos, molt freqüents en la *Queste del Saint Graal*, apareixen dues vegades en el *Blanquerna*; l'aventura del cavaller orgullós que rapta una donzella, etc. Finalment, estudia, amb més de detall, el tema del *locum amenum* i, sobretot, el de les llàgrimes i el de la fera dominada gràcies a una intervenció divina, la trajectòria literària del qual intenta de dibuixar a grans trets.

Intervenien el Sr. J. RUBIÓ I BALAGUER (hi ha anècdotes i temes propis de l'ambient d'una època que hom no pot considerar elements pròpiaments literaris, com el de les llàgrimes, molt característic de la vida medieval; cal tenir sempre en compte que la finalitat del *Blanquerna* no és pas cavalleresca, ans religiosa) i el PRESIDENT. — CARME BOYÉ, Secretari.

20 juny 1954: Sessió plenària a Tarragona. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

Mn. PERE BATLLE I HUGUET, en nom de la Societat Arqueològica Tarraconesa, dóna la benvinguda als membres de la S.C.E.H. vinguts de Barcelona i es refereix breument a la tasca que els estudiosos tarragonins duen a terme principalment en els camps arqueològic i històric.

El Secretari llegeix el discurs del Sr. JOSEP DE C. SERRA I RÀFOLS, actualment a l'estranger, que versa sobre *Tàrraco i Emèrita*. El Sr. Serra comença indicant que la primera vegada que visità Mèrida, abans, doncs, dels estudis que després hi ha realitzat, el colp ja la diferència essencial que era vistent entre ella i l'antiga Tàrraco. Elles dues representen els pols oposats dins la formació de les ciutats de la Hispània. Totes dues aconseguiren la capitalitat d'extenses províncies, més gran la Tarraconesa que no la Lusitània al temps de l'Imperi, però d'identica categoria administrativa. La diferència està en llur origen completament distint. Tàrraco és un nucli pre-romà que, per un seguit de causes geogràfiques i històriques, és adoptat pels romans per a fer-ne la capitalitat d'Hispània; creix lentament, d'una manera natural, al compàs de l'assimilació i de la romanització d'Ibèria. Emèrita, en canvi, és una creació fins a cert punt artificial, deguda a un acte de voluntat imperial, i, per tant, la seva grandesa neix en el seu origen; no segueix les petjades de la romanització, sinó que la precedeix, és un dels elements actius del procés d'assimilació del país, per a accelerar i consolidar la qual fou creada. Aquesta diferència d'origen en les dues ciutats és manifesta d'una manera molt clara en les respectives plantes urbanes, en la disposició dels monuments i en llur estructura arquitectònica i segurament també en la distinta manera de viure de llurs habitants, sense que el pas dels segles i llurs vicissituds arribin mai a esborrar l'empremta original. El Sr. Serra es refereix als orígens de Tàrraco i als problemes que plantegen les seves muralles — pre-romanes?, romanes? — per als quals no ha estat encara trobada una escaient solució. Després d'adduir diverses citacions d'autors

clàssics, examina com devia ésser la vida de la ciutat abans i després de l'arribada dels romans; hi subratlla la manca d'un bon port, cosa que no feia impossible, de tota manera, un bon tràfic marítim; recorda com fou erigida, de primer, capital de la Citerior, i després, de la Tarraconesa, d'una manera espontània. A mesura que les condicions econòmiques creades per la pacificació del país —afegeix— feren créixer la població de tota la província, cresqué també la capital, i les necessitats d'aquesta població en augment obligaren a aixecar uns temples i uns edificis civils, i habilitar places públiques i grans edificis per a espectacles —teatre, amfiteatre, circ, etc.—, així com obligaven a dur-hi aigua. A la fosquedat dels orígens de Tarragona s'oposa la claredat dels orígens de Mèrida, malgrat que pugui haver-hi també algun punt discutible. D'algunes fundacions de la mateixa època, sabem que foren fetes en llocs ja poblats (p. ex. Saragossa, al lloc anomenat Salduba), però de Mèrida només conservem el nom oficial donat pels romans; si existí un poblat lusità, del qual, però, l'arqueologia no ens diu res, degué ésser tan poc important que no fou pas la seva existència allò que determinà que la colònia s'establís allí i no en un altre lloc, sinó més aviat consideracions de tipus geogràfic —encreuaments de la via terrestre amb la via fluvial— i polític —establiment d'un gran nucli romà en una terra imperfectament romanitzada. Que el país no era completament segur, ho prova el fet que la colònia fos voltada de muralles, completament innecessàries per a defensar-se d'un enemic exterior, en una província extrema i lluny de les fronteres bàrbares. El senyor Serra segueix amb una comparació detallada de la topografia de Tàrraco i Emèrita, així com de llurs teatres, amfiteatres, circs, temples, ports, i acaba dient que Tàrraco neix i creix pel propi impuls, mentre que Emèrita és originada pel pensament polític d'August i plasmada per obra d'uns arquitectes i enginyers al servei dels quals l'administració imperial posà tots els mitjans necessaris, i que, per tant, Emèrita, on possiblement August no visqué mai, és molt més la seva obra que no pas Tàrraco, on sabem que residí una llarga temporada.

El PRESIDENT clou la sessió posant en relleu l'emoció amb què la Societat ha celebrat aquesta sessió a la sala capitular de la Seu de Tarragona i agraint la cordial acollença que han volgut fer-nos els investigadors tarragonins.— R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

SESSIONS CIENTÍFIQUES DEL CURS 1954-55

5 novembre 1954: Inaugural. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El SECRETARI informa sobre la tasca científica realitzada per la Societat durant el curs 1953-54.

El Sr. AGUSTÍ DURAN I SANPERE llegeix el seu discurs, que versa sobre *Trenta anys d'exploracions arqueològiques a Barcelona*.¹ Comença subratllant l'anomalia, o el fet confusionari, que l'Arxiu Històric de la Ciutat hagi esmerçat durant trenta anys una gran part de les seves activitats en exploracions arqueològiques, puix que normalment hom té la idea que un arxiu documental és un recer on són guardats els papers antics i on són esperats els recercadors que hi vulguin provar llur paciència. Però la circumstància que aquell Arxiu hagi pres damunt seu la tasca d'investigar la totalitat de la història ciutadana ha fet que la seva labor es manifestés en dues direccions: d'una banda, cercar els testimonis de la vida antiga en la documentació conservada, però també, de l'altra, refer la vida antiga a base dels monuments i dels vestigis colgats sota terra. Cal advertir, de tota manera, que no sempre les exploracions arqueològiques s'han referit a les èpoques més antigues de la història de Barcelona, sinó que sovint hom removia les terres per tal de cercar-hi proves materials de fets de la història moderna, en el qual cas l'excavació no venia a ésser més que un auxiliar de l'estudi documental, per mitjà d'una tècnica extraarxivística. El Sr. Duran assenyala diverses etapes en les activitats arqueològiques de l'Arxiu Històric de la Ciutat: a) L'any 1920, seguint el suggeriment de l'historiador A. Rovira i Virgili, hom cercà amb èxit el sepulcre de Pau Claris, que havia de trobar-se a l'enderrocada església de Sant Joan de Jerusalem. b) El mateix any, tot cercant uns mosaics romans dels quals es tenia notícia documental, foren trobats alguns sepulcres construïts amb teules planes a dos vessants o en forma de caixa coberta amb teules, al lloc on hi havia hagut l'enderrocada església de Santa Marta. Vint-i-quatre anys després hom ha pogut recompondre en part, al mateix lloc, una estructura arqueològica que semblava definitivament perduda. c) L'any 1921, en ocasió de la compra, per part de l'Ajuntament, de la casa de l'Ardiaca, i de la seva adaptació per a Arxiu Històric, hom tingué ocasió d'estudiar els seus fonaments, amb la consegüent troballa de diverses restes arqueològiques, com un sector de la vella muralla romana. Hom recollí una bona quantitat de gerres i de llànties paganes. L'exploració interior, encara, descobrí a les torres de la muralla l'existència de finestres d'arc semicircular en dos pisos per damunt la cornisa interior que limitava la part originàriament massissa. d) L'any 1928, amb motiu de les obres de preparació de l'Exposició Internacional de l'any següent, foren descobertes una sèrie de restes romanes a Montjuïc, on hom pogué explorar així mateix unes sitges ibèriques amb enterraments humans, en una de les quals foren trobades dues rodes d'un carro, fet raríssim en l'arqueologia ibèrica, que pot remuntar als segles IV o III a. de J. C. e) El mateix any es donà per primera vegada el fet de la col·laboració espontània dels ciutadans, desitjosos de cooperar a la tasca cultural de l'Ajuntament, amb la denúncia de la troballa d'un mosaic romà en unes obres del carrer de la Palma

1. Aquest discurs es publica a l'"Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans" de 1955.

de Sant Just. f) Del 1931 al 1934, als primers anys de la República, té lloc la primera exploració arqueològica sistemàtica. Hom trasllada la casa Padellàs del carrer de Mercaders a la Plaça del Rei, i amb motiu d'obrir els fonaments per a la reconstrucció d'aquella casa, l'Arxiu comença unes exploracions en aquell lloc, que donen com a resultat diverses troballes arqueològiques —parament interior d'un gran sector de la muralla romana, carrer que la seguia per dins la ciutat, diverses construccions, com la piscina d'unes termes, una cambra amb paviment de mosaic, pesos de teler, agulles i passadors d'os, eines de tocador, llànties paganes i cristianes, etc.—, les quals induïxen a edificar la casa Padellàs, no pas damunt murs seguits de fonamentació, sinó damunt pilars que hom aixecaria als indrets més convenients per a la visibilitat de l'espai excavat. g) Els anys 1942 i 1943 són establerts uns jardins al peu de la muralla romana de la plaça de Ramon Berenguer III i és prosseguida l'exploració dels fonaments d'aquella. h) El 1943 té lloc l'exploració de la baixada de la Canonja, en ocasió d'enfondir la conducció subterrània de recollida de les aigües pluvials dels voltants de la Catedral. i) El 1945 les recerques s'adrecen novament cap a Montjuïc, on són estudiades les restes de la necròpolis judaica. j) El 1952, a la plaça de la Catedral tingué lloc una nova urbanització feta tan ràpidament, que no solament fou una ocasió perduda per a un bon estudi arqueològic, sinó que fou la causa de la destrucció total d'antics vestigis que podien ésser d'un gran valor per a la història de la Ciutat; així i tot, l'Arxiu pogué aixecar una planta dels murs apareguts i dibuixar les seccions verticals que acusaven les diverses profunditats de les construccions colgades. El Sr. Duran es refereix encara a les investigacions entorn d'una torre de la muralla a l'avinguda de la Catedral els anys 1952-53, a la recerca sistemàtica feta al carrer dels Comtes de Barcelona del 1943 al 1954, a la descoberta d'una via funerària l'any 1954, a les noves troballes als fonaments de l'església de Santa Marta i a la importància que totes elles tenen per a la nostra arqueologia. El Sr. Duran acaba indicant que durant aquests trenta anys d'activitats fou reconegut a l'Arxiu Històric de la Ciutat el dret a intervenir legalment en la tasca arqueològica; que l'Ajuntament li donava el nom d'Institut Municipal d'Història de la Ciutat, de major abast i sota el qual cabien totes les modalitats de recerca o exposició, i que, al mateix temps, l'Estat delegava en la Corporació municipal el dret de dur a terme les exploracions arqueològiques que cregués convenients dins la Ciutat.

El PRESIDENT, en un breu parlament, declara obert el curs 1954-55.—R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

13 novembre 1954: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. RAMON D'ABADAL I DE VINYALS exposa la seva comunicació sobre *L'abat Garí de Cuixà*.¹ Diu que Garí era abat del monestir de Sant Pere de Llézat des de l'any 961 i que d'aquesta abadia passà a Cuixà cridat pel comte Seniofred, protector del monestir, probablement al començament de l'any 965, puix que a partir d'aquest any trobem a Sant Pere de Llézat un nou abat anomenat Bernat. La primera tasca de Garí a Cuixà fou la construcció del temple de Sant Miquel, començat l'any 956 per l'abat Pons i consagrat l'any 974. El desembre de 968 Garí emprengué el seu primer viatge a Roma, en companyia del comte Oliba Cabreta, d'on retornà amb una butlla de Joan XIII que confirmava la d'Agapet II (950) i els preceptes de Lluís (952) i de Lotari (958). Després de l'acta de consagració de l'església de Sant Miquel (28 setembre 974) no trobem Garí esmentat en la documentació fins el 978, que Garí intervé en el trasllat de les relíquies de sant Hilari a l'església del monestir de Sant Hilari, prop de Carcassona. Garí era el nou abat director d'aquest monestir, segons el costum

1. Una versió molt ampliada d'aquesta comunicació ha estat publicada als "Analecta Montserratensia", VIII (1954-55), 125-337, sota el títol *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil: Eixalada-Cuixà*.

de Cluny de duplicitats abacials. El mateix any 978 Garí emprèn el segon viatge a Itàlia. Ja de retorn, rep a Cuixà els venecians Pere Ursèol, Joan Gradenico, Joan Morozini, Marí i Romuald, fet que trobem tractat en tres cròniques: el *Cronicó Venecià*, escrit per Joan Diaca (entorn del 1000), *Vida de sant Romuald*, de sant Pere Damià (1042) i *Vida de sant Pere Ursèol*, anònima, que fou redactada a Cuixà, uns cent anys després, i desconeix les altres dues fonts, però té presents els documents guardats al monestir. Totes tres obres narren el viatge de Garí a Itàlia i la fugida del dux Pere Ursèol de Venècia i els seus companys. Poques coses sabem de l'estada dels venecians a Cuixà. Ursèol i Romuald feren amistat amb el cercle de Garí, Oliba Cabreta i el comte-bisbe Miró. Possiblement fou Ursèol qui encomanà a Garí l'entusiasme per Terra Santa. En aquest moment s'esdevé el contacte entre Garí i Gerbert, que sembla que no passà d'una amistat epistolar. La mort de Pere Ursèol (10 gener 988) representa la dispersió del grup de Cuixà: Romuald marxa a Ravenna; Gradenico i Garí acompanyen el comte Oliba Cabreta a Montecassino, des d'on Garí passa a Jerusalem. Oliba Cabreta morí a Montecassino el 990. Al seu retorn de Jerusalem Garí és confirmat per Joan XV (993) com a abat dels monestirs de Lézat, Carcassona, Cuixà, Mas Garnier i Alet; d'aquests dos darrers desconeixem la data de llur incorporació al grup dels governats per Garí. Aquest no retorna a Cuixà, que segueix regit per un abat rector. Fins a la seva mort, probablement entre els anys 998 i 1000, sembla que Garí resideix al monestir de Lézat, l'abat rector del qual traspassa abans del 996, en la qual data hi trobem ja Hug, abans abat rector d'Alet. El comte Tallaferro parla de Garí com a difunt el febrer de l'any 1000.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. M. COLL I ALENTORN i el COMUNICANT. — JOAN-F. CABESTANY, Secretari.

19 novembre 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el professor István Frank, de la Universitat de Saarbrücken, i recorda els seus treballs més importants.

El Prof. FRANK exposa la seva comunicació, que tracta de *Poésie hispanique et poésie européenne en Catalogne au XIIe siècle*. Comença dient que dues descobertes filològiques recents modificaran, possiblement, alguns punts de la història de les literatures romàniques a l'Edat mitjana. El Comunicant es proposa d'examinar-les i de situar-les en relació amb els orígens de la Literatura a Catalunya. Es tracta, en el camp de l'epopeia, de la *Nota Emilianense*, descoberta pel Prof. Dámaso Alonso i publicada al darrer fascicle de la «Revista de Filología Española»; en el camp de la poesia lírica, de refranys mossàrabs trets de cançons hipano-aràbigues, sovint de molta antiguitat. Després d'analitzar la *Nota Emilianense*, indicant-ne les particularitats lingüístiques i de criticar alguns punts del comentari del seu savi editor, el Comunicant fa veure que la *Nota* confirma totalment la teoria de Bédier sobre els orígens de la *Chanson de Roland*, o sia que la llegenda local sobre Rotlan no cristallitza en poema fins al segle XI. La llegenda de Rotlan es reflecteix a Catalunya, a l'època de la *Nota*, en els testimoniatges onomàstics que han estudiat recentment la Sra. Rita Léjeune i el Sr. Paul Aebischer, però la difusió dels noms *Rotlan* (*Roland*) i *Oliver* (*Olivier*) no proven l'existència d'una forma veritablement literària de la llegenda, i la difusió de la *moda onomàstica* no ha seguit forçosament el sentit i les etapes de la difusió de la *llegenda*. D'altra banda, la moda d'aquests noms arriba a Catalunya en plena crisi onomàstica, quan hom abandona els noms del tipus *Goldredus*, *Wisquafredus*, *Teudalecus*, *Trasgonza*, i *Tudiscla* a favor de *Ramon*, *Guillem*, *Berenguer*, *Arnau*, *Ermessèn*, *Berenguera*, etc. Els primers indicis de celebritat literària per a la llegenda de Rotlan a Catalunya es troben vers 1170-1185, època de Guerau de Cabrera i de Guillem de Berguedà. En aquests anys apareix la primera generació de poetes lírics: Guillem de Berguedà, Pons Saguàrdia i el rei Alfons. La joventut d'aquests poetes coincideix amb l'expansió de la poesia

aràbigu-andalusa de l'escola d'Ibn-Guzman, els deixebles de la qual es trobaven no solament en els grans centres veïns, com València, sinó també a les ciutats alliberades de Saragossa, Lleida i Tortosa. L'estudi atent de llurs obres no revela en absolut cap influència aràbiga en els poetes catalans. Aquests encaixen perfectament en els quadres de la poesia provençal, a la qual els uneixen estrets lligams històrics, literaris i mètrics. Tot això posa en dubte els bons fonaments de les teories que farien derivar de la poesia àrab la poesia lírica de les literatures romàniques.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. M. COLL I ALENTORN (satisfacció per la reivindicació de les teories de Bédier; potser la data assignada per aquest a l'aparició de la llegenda carolingia és molt tardana, puix que hom pot afirmar que la llegenda carolingia apareix a Catalunya al segle x i, amb seguretat, en la *Crònica de Ribagorça*, del segle xi) i el COMUNICANT (precisions sobre les teories de Bédier; cal distingir entre tradició literària i llegendària). — CARME BOYÉ, Secretari.

4 desembre 1954: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. A. M. BADIA I MARGARIT presenta el professor Rafael Lapesa, de la Universitat de Madrid, i recorda els seus treballs més importants.

El Prof. LAPESA exposa la seva comunicació, que versa sobre *Gutierre de Cetina: algunos aspectos de su poesía*. La gran poesia espanyola del segle xvi — diu — resulta de la incorporació successiva d'elements que havien anat sorgint en les diverses poesies de la Península durant l'Edat mitjana, als quals s'afegeixen després els elements procedents del petrarquisme i de l'humanisme italià. Aquest procés d'incorporació fou espontani. La poesia gallega emmudeix dins el segle xiv, però deixa gran part dels seus temes i formes a la naixent lírica dels cançoners castellans. Un fenomen semblant enriqueix durant el segle xv i el començament del xvi la producció castellana de valencians i catalans del Principat fins a arribar a la gairebé completa castellanització representada per Boscà, en el qual, però, l'element català és molt fort, tant per la influència d'Ausiàs March com en trets autònoms de la seva poesia, turmentada o raonadora. En el primer temps del moviment petrarquista espanyol, la comunicació entre castellans i catalans és un factor essencial. Garcilaso i Hurtado de Mendoza freqüenten l'ambient i les amistats barcelonines de Boscà. Cap als anys 1538-39 un poeta més jove, Gutierre de Cetina, dedica poemes al paborde Gualbes i a Cecília Millàs, de Barcelona. En l'obra de Cetina trobem la conjunció de les diverses herències poètiques en la poesia castellana del xvi: no solament cultiva els gèneres i metres italians, sinó també els tradicionals castellans. El madrigal *Ojos claros, serenos...* té el seu paral·lel en una d'aquestes cançons octosil·làbiques (comptant a la castellana); la comparació d'ambdues composicions ens il·lumina sobre les peculiaritats del petrarquisme o provinents dels *cancioneros*. Cetina encara, com ho demostrà A. M. Withers, és un dels poetes castellans que més insistentment s'inspira en Ausiàs March, a la influència del qual el Sr. Lapesa atribueix el gust de Cetina pels paisatges i ambients ombrívols. Relaciona també l'*Epístola y enfados* de Cetina (1543-1544) amb els *enuigs* provençals del monjo de Montaudon. L'èxit de l'obra de Cetina féu aparèixer una sèrie d'imitacions: *enfados* de Iranzo; *contentos* d'altres poetes sevillans; una *Epístola divina a modo de enfados*, de Baltasar del Alcázar, que és una versió religiosa del gènere; plects solts, alguns d'ells impresos pel valencià Timoneda; etc. D'on ho va prendre Cetina? Potser de les *noie* cremoneses del segle XIII, estudiades per G. G. Persico; però és molt més fàcil que Cetina conegués el cultiu dels *enuigs* a Catalunya, on hi havia el precedent més pròxim de Jordi de Sant Jordi. El Comunicant presenta el dilema com una consulta, i invita els estudiosos catalans a aportar notícies que ajudin a resoldre la qüestió.

Intervenien els Srs. P. BOHIGAS, J. ROMEU (Pere Serafi té un sonet d'*enuigs* datat el 1565 i d'altres amb estrambot que s'anticipen de cinquanta anys als sonets castellans

d'aquesta classe) i el PRESIDENT (caldria veure els *emuls* que apareixen en els cançons catalans medievals). — CARME BOYÉ, Secretari.

7 gener 1955: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. J. PUIG I CADAVALCH presenta la seva comunicació sobre *L'escultura romànica catalana*. Per a definir-la — comença dient el Comunicant — cal no sols estudiar els temes iconogràfics i llur interpretació, sinó desxifrar les lleis de composició que la regeixen. L'estil no són sols els temes i la tècnica, així com les paraules solament i la manera d'escriure-les no formen el llenguatge; en l'escultura romànica hi ha unes lleis morfològiques, trama delicada i complexa, com les lleis de la sintaxi. Primerament cal anotar que l'escultura romànica s'emmotlla a l'edifici i al medi on ha de viure; l'arquitectura la limita, les figures es dobleguen, s'agenollen, s'enxiqueixen per adaptar-se als límits del seu quadre. La línia geomètrica ha guiat l'escultor, i aquesta línia pot descobrir-se sota les formes o figures més complicades. En l'ornamentació hi ha dos elements: el tema simple en primer lloc, i la llei amb què és repetit. Aquesta llei, en l'escultura romànica, es redueix sovint a la juxtaposició; els temes són juxtaposats simètricament, ja afrontats, ja contraposats. La simetria domina en els capitells, ja en relació amb el pla axial que passa pel centre de les cares de les figures, ja amb el que passa pels angles dels àbacs. Aquest caràcter geomètric fou la força engendradora de monstres terribles, aquells monstres que vituperà sant Bernat: àguiles de cap doble, animals units per llurs extremitats inferiors que han tingut aquest origen geomètric. A més, un tema elemental engendra, en repetir-se, els més diversos temes compostos. Així, l'antic tema de la tija, usat per musulmans i cristians, que sofreix estranyes metamorfosis i es torna serpents, o bé tiges i fulles esdevenen animals fantàstics, com als monestirs de Cuixà i de Sant Pere de Roda. La juxtaposició sistemàtica d'aquestes tiges crea noves formes com a Sant Martí de Canigó o a l'altar de l'església de Sant Andreu de Sureda. Hom s'admira que es pugui obtenir tanta varietat de formes amb mitjans tan senzills. Aquestes lleis geomètriques també s'observen en els timpans de les esglésies, on l'espai permet d'aplicar-les a grans dimensions. Els elements simples de l'ornamentació romànica són inventats per la fantasia i no pretenen de copiar el món real. La flora romànica és inexistente en la natura; la fauna igualment, i fins i tot l'escultor deforma els animals existents. L'home també és desfigurat, a vegades, vorejant la caricatura. Qui vulgui judicar l'escultura romànica amb el criteri clàssic no hi trobarà cap bellesa, però, amb tot, aquest món inexistente, monstruós, deforme i anormal omplí de belleses els portals i els claustres d'una gran part d'Europa i fou l'encant dels homes durant més de dos-cents anys.

Intervenen el PRESIDENT, el Sr. AINAUD i el COMUNICANT. — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

14 gener 1955: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. RAFAEL TASIS fa l'elogi de l'escriptor català Avel·lí Artís, mort a Mèxic el 30 de desembre de 1954.

El PRESIDENT presenta el segon fascicle del volum III dels «Estudis Romànics», que acaba d'aparèixer.

El Sr. OSVALD CARDONA parla de *La relació entre la poesia d'Alcover i la de Costa i Llobera* (a propòsit del centenari de llur naixement). Exposava sumàriament l'obra poètica de cadascun d'ells fins a l'any 1885. En aquesta data Costa va a Roma, i els amics li publiquen les primeres poesies. Alcover té el primer contacte públic amb Costa per la recensió que féu d'aquell llibre. En tornar Costa a Roma, coincideix amb Alcover en un sentiment d'incomprensió: el d'aquest, sentit en la premsa i en l'ambient de la literatura espanyola, i el d'aquell, pel poc èxit immediat del seu llibre. El Comu-

nicant comenta l'atracció que damunt d'ells exerceix l'ambient literari de Barcelona i l'afany que ambdós senten per intervenir-hi. Tots dos poetes vénen a l'Ateneu Barcelonès, on fan les famoses conferències *La forma poètica* i *La humanització de l'art*, en les quals hi ha el fonament de la respectiva obra posterior. Compara alguns temes comuns en Costa i Alcover per tal d'indicar l'actitud de cadascun i assenyala determinats trets estilístics de llur obra, així com certs detalls de llenguatge. El Sr. Cardona resumeix la intervenció de Costa i d'Alcover als Jocs Florals, els parlaments que hi pronuncien i la influència que exerceixen damunt l'ambient literari de Barcelona i de totes les terres catalanes, especialment damunt el poeta Josep Carner.

Intervenen el **PRESIDENT** (assenyala que, amb aquesta comunicació, la Societat ret homenatge als grans poetes mallorquins en el Centenari de llur naixença; creu que caldria inventariar cronològicament les obres dels escriptors catalans del segle passat que es preocupen per la fixació de la llengua literària, la qual cosa ens permetria de poder estudiar més exactament la participació que hi tingueren) i els Srs. F. SOLDEVILA (remarca la curiosa sensació que tenien tots els poetes de no ésser estimats al Principat, quan ho han estat tant; recorda que quan aparegué a l'Amèrica llatina una traducció de les poesies de Costa, Rubió i Lluch li escriví que no li havia calgut deixar la llengua per a anar a Amèrica), P. BOHIGAS (Costa no establí un contacte fecund amb Catalunya fins l'any 1904; el 1906 s'emociona amb la vibració de Barcelona per la seva poesia, la qual cosa fa canviar la seva actitud envers la capital; Alcover, en canvi, escriví poesia en català després de la seva tragèdia familiar; la poesia d'Alcover és tràgica, la de Costa, estàtica i serena) i J. B. TORELLÓ (recorda les influències de G. Carducci i de G. D'Annunzio damunt Costa i Llobera).—JOAQUIM MOLAS, Secretari.

22 gener 1955: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El Sr. JOSEP M. FONT I RIUS parla dels *Aspectes jurídics, econòmics i socials de la repoblació de la Catalunya Nova*. Comença assenyalant la fesomia peculiar de les terres conegudes ja en la mateixa època medieval amb el nom de Catalunya Nova i com els trets específics d'aquesta fesomia són en bona part efecte de la forma i les circumstàncies en què es dugué a cap la seva restauració cristiana, que conduïren a una tònica institucional totalment diferent de la desenrotllada a les terres de la Catalunya Vella, més matisades pel sistema feudal. Després d'unes ràpides notes sobre el curs històric de les tasques de repoblació a les comarques del Camp de Tarragona, el Priorat, Conca de Barberà, Baix Ebre i Lleida, fonamentalment realitzada en la segona meitat del segle XII, assenyala la importància de certes cartes de població i de franquícia com a instruments jurídics de restauració de localitats i territoris, organització de naixents comunitats veïnals, etc., especialment les concedides a Tortosa i Lleida, esteses després a d'altres ciutats àdhuc fora de Catalunya. Entre els diferents aspectes o resultats de la repoblació de les comarques ponentines catalanes, es fixa abans que tot en el pes de la persistència de l'element sarrai en aquestes comarques, que ha deixat tants de vestigis, encara ara apreciables. Quant a l'element nou, la població cristiana, després d'assenyalar les seves procedències i establiments en les noves localitats, destaca la característica condició jurídica social de llibertat, tant en la persona com en la propietat de la terra, amb escàs marge a les relacions de servitud o dependència dominical. Aquesta llibertat civil i la preferent dedicació a les arts i indústries de la població ciutadana condueixen a un desenrotllament i a un enfortiment d'aquesta classe mitjana burgesa, estament ciutadà que influirà decididament en l'estructura de la societat de la baixa Edat mitjana i del Renaixement. Finalment, dedica l'atenció a les formes de domini polític desenrotllades en els nous territoris, basades en la sobirania comtal, però compartida, sovint, per poders senyorials, en forma molt mitigada, i diferent del feudalisme de les velles terres del nord de Catalunya. I en el govern local, assenyala

la innovació, establerta a Tortosa i a Lleida, de la *curia* (funcionari judicial dependent del sobirà), assessorat pels *prohoms*, veïns destacats, com una forma mixta entre govern senyorial i popular, germen de la futura organització del règim de les principals municipalitats catalanes.

Intervenien els Srs. F. DURAN i CAÑAMERAS, J. M. IMBERT, J. NADAL, el COMUNICANT i el PRESIDENT (les institucions cal que siguin estudiades pels juristes; fa notar la importància de la repoblació duta a terme per Ramon Berenguer IV, que comenta breument). — JOAN-F. CABESTANY, Secretari.

28 gener 1955: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. PERE BOHIGAS exposa la seva comunicació sobre *Les miniatures en manuscrits escolàstics*. Distingeix dues etapes en les miniatures dels manuscrits medievals que ha pogut estudiar — conservats a les biblioteques de Barcelona, Lleida, Tarragona, Aragó i València —: una, que comprèn fins al final del romànic, i una altra a partir d'aquest moment, de característiques diferents. Cap al segle XI hom pot distingir ja una escola catalana de miniatures, d'influència carolíngia, diferenciades de les de la resta de la Península, d'estil mossàrab. El pas del romànic al gòtic en la miniatura catalana pot seguir-se bastant bé. Dins el gòtic podem classificar els manuscrits miniaturats per les matèries que contenen: a) les anomenades Bibles de París, amb miniatures de gran perfecció tècnica, d'estil força uniforme; b) els llibres litúrgics, amb miniatures influïdes per l'art local, però fetes per una mà no tan hàbil i en general de tipus més variats; c) els llibres de caràcter literari, habitualment no miniaturats; d) els llibres jurídics, amb il·lustració abundant, com els reculls de privilegis, els *Usatges* i les *Constitucions de Catalunya* (els tres manuscrits guardats a l'Arxiu de la Ciutat de Barcelona i els dos de Lleida; e) els llibres escolàstics, que es troben en els diversos països, els quals contenen uns textos que es van repetint, com comentaris bíblics, les *Sentències* de Pere Llobard, el *Corpus iuris civilis*, etc. L'estil d'aquests darrers pot haver estat fixat pels *exemplaria* de les universitats. Els *exemplaria* eren els textos oficials de la universitat, sense relligar. Els quaderns o *petiae* que els componien eren llogats als estudiants. Parlen de la *petia*, la Reglamentació de la Universitat de Bolonya, del 1317, les partides d'Alfons el Savi de Castella, del 1259 (hom alludeix a «la petia o cuaderno»), el privilegi de fundació de la Universitat de Lleida, de Jaume II (1300), en el qual es fa referència a l'encarregat de la *petia*. Molts d'aquests manuscrits escolàstics han vingut de fora o n'han imitat models. N'hi ha que reproduïen un model francès, amb marges ornats amb fulles d'heura i amb escenes de cacera a la part inferior, generalment ben acolorits (exs.: ms. 34 de la Catedral de València, copiat a París el 1369 per encàrrec d'un estudiant valencià, i altres d'iguals de València i de Vic), ornamentació que es troba també en alguns còdexs no escolàstics, com els llibres de privilegis; n'hi ha un altre grup, de tipus italià, amb orles de sarments nous amb temes vegetals i figures grotesques de bèsties i éssers humans, amb poc or i amb colors mats. D'aquest tipus italià ha sortit un tipus català, molt practicat en manuscrits de tota mena.

Intervenien el PRESIDENT i el Sr. F. DURAN i CAÑAMERAS (necessitat de fer un estudi de les miniatures des del punt de vista artístic, sobretot de les més tardanes, puix que tenen una relació amb la pintura de l'època). — R. ALBERT i LLAURÓ, Secretari.

16 febrer 1955: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. JOSEP ROCA i PONS comença la seva comunicació sobre «*Tenir*» + *participi en català antic* remarcant el procés de gramaticalització que ha sofert el verb *tenir* i els seus equivalents en altres llengües. Es refereix, sobretot, a la perífrasi llatina *habere* + *participi*, que compara amb les corresponents romàniques, formades amb els derivats d'*habere* o *tenere*. Per a determinar el valor — o valors — de la unió de *tenir* amb el

participi, el Sr. Roca té en compte, ultra els diferents matisos o graus de gramaticalització del verb *tenir*, l'aspecte del verb en participi, la natura d'aquest darrer i la circumstància de coincidir o no el subjecte del verb en mode personal amb el lògic del participi. Un veritable valor aspectual del perfet —ço és, el que s'obté quan ha desaparegut qualsevol sentit concret del verb *tenir*, el participi és perfectiu i la identitat dels dos subjectes alludits està assegurada —és més aviat rar en català antic, bé que devia ésser més freqüent en la llengua parlada. El català antic, com el modern, no va tan lluny com el castellà en l'ús auxiliar de *tenir*, i molt menys que el portuguès, puix que en aquesta llengua el triomf de *ter* ha estat total. El Sr. Roca ha il·lustrat la seva comunicació amb abundosos exemples.

Intervé el PRESIDENT (caldria precisar l'ús d'aquests verbs en escriptors de totes les èpoques i de totes les tendències i influències, així com, per a la llengua parlada, en les distintes capes socials) i el COMUNICANT (es proposa d'ampliar el seu treball en aquest sentit). —CARME BOYÉ, Secretari.

26 febrer 1955: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Prof. CONSTANTIN MARINESCU exposa els resultats dels seus estudis referents a *Nouveaux éléments historiques dans «Tirant lo Blanch»*. Es refereix en primer lloc als coneixements geogràfics de Joanot Martorell concernint sobretot l'Orient, en primer lloc Rodas i Xipre, illes on els catalans es trobaven en nombre considerable a la seva època. Episodis de guerra (renegats passats als cristians, l'incendi de tal galera capitana, etc., mencionats per l'autor) recorden esdeveniments contemporanis força fàcilment identificables pel recercador que coneix la història del segle xv. El Comunicant, després d'alludir al rei de Xipre, que en la novella resulta ésser fill d'un forner, en el qual veu un paral·lel amb les versions populars sobre l'origen del rei Ferrante de Nàpols, es detura especialment en l'enumeració, força detallada per Martorell, de dues categories de nobles, els uns fidels a l'«Emperador bizantí», els altres en lluita contra ell a sou dels turcs, i després d'un examen minuciós de llurs noms i títols, pervé a identificar-ne un gran nombre, entre els contemporanis de l'autor, i conclou que es tracta de la presentació disfressada de les revoltes dels barons contra Ferrante. Per consegüent, l'Emperador bizantí, que en la novella no té res d'un sobirà oriental, no és altre que el successor a Itàlia d'Alfons el Magnànim, i els episodis contats per Martorell no fan sinó reflectir els renous provocats per la presència al tron de Nàpols d'un rei estranger que sacsejaren el reialme de Nàpols després de la desaparició d'Alfons el Magnànim i ens aporten un element incontestable per a precisar la data en què fou començada la redacció de *Tirant lo Blanch* (el moment indicat per Martorell —el 2 gener 1460— seria doncs fora de dubte, car la primera revolta dels barons napolitans havia esclatat el 1459). Un examen més aprofundit de la segona revolta dels barons contra Ferrante (1485-1487) podria potser menar a noves conclusions concernint l'acabament de la redacció. Quant al problema de la intervenció de Martí Joan de Galba en la redacció de *Tirant lo Blanch*, el Comunicant no pot defugir un cert escepticisme: voldria saber, per exemple, si hom coneix cap escrit degut a la ploma de Galba, la qual cosa permetria de fer comparacions d'ordre estilístic. A més, què sabem de la carrera d'aquest Martí Joan de Galba? En aquest respecte el Sr. Marinescu es complau a aportar al dossier d'aquest darrer una simple menció referent a ell a les Corts convocades el 1449.

Intervenien el PRESIDENT (agraeix al Comunicant que després del treball guanyador del Premi Bonsoms de 1952, actualment en premsa, insisteixi en les seves investigacions sobre la gran novella catalana quatrecentista), els Srs. J. RUBIÓ (el Sr. Marinescu ha internacionalitzat el *Tirant* amb els seus treballs i ens ha fet veure un Martorell ben al corrent de tot el que passava a les terres mediterrànies) i P. BOHIGAS (bé que no tots els materials adduïts siguin provatoris, demostren que en el *Tirant* ha estat recollit un

ambient històric que Martorell coneixia; la qüestió de la data de la novella és encara difícil de resoldre; el suposat fill del rei que resulta ésser fill d'una persona de condició humil pot ésser un tema purament literari) i el COMUNICANT (precisions sobre la data). — R. ALBERT I LLAURÓ, Secretari.

11 març 1955: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. JOAN AINAUD.

El Sr. MIQUEL TARRADELL informa sobre *Noves descobertes referents a l'Edat del Bronze*, fetes en excavar una cova marroquina de la zona de Gibraltar, en una petita vall entre Ceuta i Alcazarseguer, prop del poblat del Biutz (a 20 km a l'oest de Ceuta). Aquesta vall s'obre al mar en una petita cala, anomenada amb un topònim que significa «el port», prou clar per a indicar-ne la importància com a camí de penetració a l'interior del territori, on altrament han estat trobades restes de civilitzacions antigues (púnica i romana). La cova estudiada — el nom de la qual és Gar Cahal, que significa «forat negre» — fou excavada pel Comunicant en dues campanyes el juny i el novembre passats, i ofereix un interès especial per l'estratigrafia segura que presenta i pels rics materials que hi han estat trobats. Hom pot observar-hi els següents nivells: a) nivell superficial, amb materials d'època històrica (0,5 m); b) nivell probablement del Bronze, amb materials pobres (de 0,6 m a 1,4 m; correspon potser a l'època de l'Argar; cal fer encara l'estudi dels perfils dels vasos per a veure amb què concorda al nord d'Àfrica); c) nivell Eneolític, amb materials diferents, que subdivideix en III a, amb restes del vas campaniforme del tipus de Carmona (d'1,4 m a 2,05 m; nivell caracteritzat per les cendres d'una llar de foc; confirmació de l'intercanvi entre Andalusia i el nord d'Àfrica), i III b, amb ceràmica pintada de tipus sicilià o de la Mediterrània oriental, amb vasos pintats dels Millares i amb un vas de ceràmica cardial fragmentat (de 2,05 m a 2,70 m); d) nivell del final del neolític i mesolític, sense ceràmica, només amb sílex (fins als 4,5 m). Hi ha també restes de ceràmica «de les coves», repartits en els diferents nivells. Els estrats, ampliat i que no admeten barreja, del Gar Cahal, mostren l'ordre cronològic de la ceràmica, que va del Neolític a l'entrada del Bronze: 1) ceràmica pintada de Sicília i oriental; 2) ceràmica cardial; 3) vas campaniforme. Segons les conclusions del Comunicant, queda comprovat el pas del vas campaniforme al Marroc, però no com a conseqüència d'una invasió ni de simple influència cultural de la Península, sinó probablement per simples contactes comercials; la presència per primera vegada de ceràmica pintada, gràcies també al comerç, marca una etapa segura de navegació costera o de cabotatge. La cova excavada és, doncs, important per a la fixació de la cronologia i per a les relacions de la ceràmica pintada i el vas campaniforme. Cal continuar, però, l'estudi dels materials descoberts; el Sr. Tarradell no podia, en la sessió d'avui, donar-ne sinó un petit avanç.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. J. DE C. SERRA I RÀFOLS (es refereix a les excavacions que duu a terme a la Llacuna — Vall de Cerves — i a Mojà; l'estratigrafia i la cronologia que en pot deduir concorden amb les de Gar Cahal) i el COMUNICANT. — PERE VEGUÉ, Secretari.

18 març 1955: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT presenta el Prof. Arnald Steiger, de la Universitat de Zuric, i recorda els seus estudis més importants.

En la seva comunicació sobre *Cuestiones de Geografia lingüística*, el Prof. STEIGER diu que un dels problemes fonamentals que planteja la lingüística és el de les etapes de diferenciació del llatí en els distints països de la Romània. Una rigorosa investigació ha d'ésser basada en la comparació progressiva. Si, per exemple, a Dàcia són conservats arcaïsmes que hom troba a la Romània central, això és degut al fet que hom ha parlat en aquell país un llatí més antic. És també fonamental l'estudi dels fenòmens d'analogia entre els diferents pobles. A la Romània meridional és un problema bàsic. Per exemple,

els mots cast. *rastrojo*, port. *rastollh*, cat. *rostoll* i prov. ant. *restol*, s'expliquen, segons Menéndez Pidal, per la forma *re* de *restare* (que perpetua). El Comunicant discrepa d'aquesta opinió prenent com a base la relació geogràfica. Per l'it. *ristoppare* creu que deriva de *re-* de *restipula* (corda). Per un canvi de sufix semblant al de *manupulu* que dóna *manuculu*, *manajo* en castellà i *manolh* en provençal, hom passa de *restipulu* a *rastrojo* i *rastollh* i per acomodació de *rastrojera* passem a *rastrillo*. En altres fenòmens lingüístics cal tenir en compte les classes socials, els refranys, la fraseologia vulgar i l'ús corrent que expliquen, per exemple, les diverses accepcions de *tripas*, *panxa*, *barriga*, *andorga*, etc. Per a aprofundir aquestes qüestions fan molta falta estudis d'Etnografia espanyola. També la Cartografia en color és essencial per a l'estudi de la Lingüística moderna.

Intervenen el PRESIDENT (subratlla l'interès que ofereixen els fenòmens lingüístics referits a tot el domini romànic, però creu que cal que puguem disposar d'atles lingüístics de tots els països de la Romània per tal de poder partir d'una base segura, puix que no tots els diccionaris actuals ofereixen ni dades suficients ni prou garanties) i el Sr. A. M. BADIA I MARGARIT. — CARMÉ BOYÉ, Secretari.

16 abril 1955: Història. — Presideix el Sr. JOAN AINAUD.

El Sr. FERRAN SOLDEVILA exposa la seva comunicació sobre *La pugna entre Jaume I el Conqueridor i el seu fill Pere II el Gran*. Comença assenyalant que el regnat de Jaume I — seixanta-tres anys — comença massa aviat i acaba massa tard, té una llarga minoritat i, en la senectut, hi ha una manca de contacte entre el rei i les noves generacions. En realitat, Jaume I fou un revolucionari, puix que es deslligà de la tradició política: les particions dels reialmes, la seva política a Occitània i a Castella són coses noves en la Confederació. L'infant Pere representa de nou la tradició: la intervenció i, si cal, la guerra. Les diferències entre pare i fill són importants pel que es refereix als problemes de Múrcia i d'Occitània. Les topades a causa dels afers occitans són importants; no sabem fins a quin punt Pere inspirà la conspiració de Marsella (1263); és important sobretot la intervenció de Pere perquè Tolosa, a la mort de Ramon VII, no fos d'Alfons de Poitiers: els tolosans oferiren la ciutat a Pere, però Jaume el desautoritzà. Una altra topada es produeix l'any 1269, quan Pere, actuant com a lloctinent, anul·la el privilegi de 1254 atorgat a Barcelona per Jaume sobre encunyació de moneda; en tornar de la Croada, Jaume confirma el privilegi. El problema més greu, però, foren les diferències entre Pere i la noblesa, complicades després amb l'afer de Ferran Sanxes. La causa de la destitució de Pere com a lloctinent no fou la mort de Ramon Guillem d'Òdena, com indiquen Desclot i els *Gesta Comitum*, sinó un dels episodis de la lluita fratricida amb Ferran Sanxes. Sembla que l'inici d'aquesta enemistat es troba en l'entrevista entre Carles d'Anjou i Ferran Sanxes en tornar aquest de Terra Santa. Desclot atribueix a Ferran Sanxes un intent d'assassinat de Pere, per tal d'esdevenir ell rei, cosa improbable, puix que Jaume tenia altres fills amb més drets que Ferran. Els fets de Borjoman — Pere sorprèn Ferran, però aquest pot escapar-se — foren la causa real de la destitució de Pere com a lloctinent (11 abril 1272). El *Llibre de les nobleses dels Reis* reporta que Pere es dedicà aleshores a fer de bandoler. El bisbe de València intervingué per tal que finissin les diferències entre Jaume i Pere, les quals acaben a la mort de Ferran Sanxes. La pau es restableix entre pare i fill durant els darrers anys del regnat de Jaume I.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. M. COLL I ALENTORN (creu que la divisió dels reialmes fou la base de les diferències entre pare i fill; en els afers d'Occitània, on Jaume tenia raó, les desavinences no eren importants) i F. DURAN I CAÑAMERAS i el COMUNICANT (no es proposava de tocar en la seva exposició el problema de les particions dels reialmes). — JOAN-F. CABESTANY, Secretari.

20 abril 1955: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El Sr. JOAN AINAUD s'ocupa de *Retrats de cavallers valencians del segle XV*. Manifesta que hom conserva a casa nostra molt pocs retrats contemporanis de cavallers medievals pintats per artistes del país, i que tots els coneguts pertanyen a figures de donants de taules de tema religiós. És molt valuosa, doncs, la documentació complementària que ens poden proporcionar algunes obres d'art d'autor foraster. En primer lloc cita una taula de l'any 1432, atribuïda al pintor italià Cecchino da Verona, guardada al Musée des Arts Décoratifs de París; una inscripció ens conta que fou feta per encàrrec d'una dama italiana, Sor Sara, com a ex-vot per la intercessió de sant Francesc, que va evitar la mort en combat a ultrança de dos cavallers — l'un «Misier Çoane di Chastelo, ciosse de Spagna»; l'altre, «Misier Çoane de Valenza de Spagna» —, retratats al moment de fer les paus i abraçant-se; el cavaller valencià és alt i gairebé calb; al seu escut, quarterat, hi ha pals de güella sobre argent i petxines d'argent sobre atzur, cosa que permetrà als estudiosos d'heràldica valenciana d'identificar-lo. D'un altre cavaller valencià, Felip Boil, ens és presentada la figura en una il·lustració, estudiada i publicada diverses vegades, del ms. 775 de la Pierpont Morgan Library de Nova York, procedent d'Anglaterra; es tracta, més que no pas d'una veritable miniatura, d'un dibuix il·luminat, en el qual és representat el combat a peu — que anà precedit d'un cartell de desafiament de Felip Boil, redactat en anglès i contingut en el mateix manuscrit — entre el valencià i el cavaller anglès John Asteley, que tingué lloc a Smithfield, en presència del rei Enric VI, el dia 30 de gener de 1442; en el seu cartell Boil feia notar que combatia per l'honor del seu sobirà Alfons *el Magnànim* i preveia la contingència que el seu arnès fos encara a Flandes al moment que un cavaller anglès acceptés el rept. Tots dos personatges valencians són contemporanis de Joanot Martorell i ofereixen exemples reals molt típics de com eren els cavallers vivents al temps que fou escrit *Tirant lo Blanch*. El Comunicant aprofita l'avinentesa de tractar de temes cavallerescos per a anunciar que gràcies a la restauració de la imatge d'argent de sant Jordi de la capella de la Generalitat, que ha dut a terme el nostre consoci Sr. Ramon Sunyer, ha estat possible de treure impromptes del punxó, i per a indicar que una altra notable imatge de sant Jordi conservada al Metropolitan Museum de Nova York sembla una hàbil mistificació del segle passat.

Intervenien el PRESIDENT, el Sr. J. PUIG I CADAFALECH i el COMUNICANT. — PERE VEGUÉ, Secretari.

6 maig 1955: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

Mn. JOAN TARRÉ exposa *L'evolució històrica de les delimitacions de les diòcesis del Principat de Catalunya*. Comença assenyalant la importància dels concilis a la Tarraconense, com ho prova l'atenció que hi dedicaren els PP. Villanueva i Gams en llurs obres. Això ens dóna idea de l'organització de l'església en aquest territori. La divisió eclesiàstica dels bisbats es féu sobre la divisió municipal romana. Cal considerar que aquesta responia a una realitat històrica a quasi tot l'Imperi i, sobretot, a la Tarraconense. Narbona és inclosa a vegades dins la Tarraconense; durant l'Imperi a vegades el prefecte de Tarragona i el de Narbona són la mateixa persona. Més tard, en els concilis del Migjorn de França assisteixen els bisbes de la Tarraconense, i també trobem el cas contrari. Cal no confondre l'evangelització amb l'Església. La vinguda de sant Pau és evangelització, l'organització jeràrquica és molt posterior. No coneixem històricament la divisió en bisbats fins al temps de Constantí. Els primers bisbats foren els de Tarragona, Barcelona i Tortosa, i posteriors, però també del temps de l'Imperi, Girona i Lleida. Amb la dominació visigoda ténim tres nous bisbats: Urgell, Vic i Empúries, i el tan discutit d'Egara. Sembla com si el bisbat d'Egara creat pel Papa Hilari fos una sufragània de Barcelona, perquè es donen molts casos que a la mort del bisbe de Barcelona, el d'Egara passa a la Ciutat Comtal. En produir-se la

reconquesta els bisbats reben molta influència de l'organització comtal. Són importants els intents de Vic per esdevenir metropolità. Són també molt importants per a conèixer l'organització i el territori dels bisbats a l'Edat mitjana les visites pastorals de Girona, Barcelona i Vic, sobretot les de Girona, que són les més riques. Finalment, al segle XVI, de part dels bisbats de Vic i Urgell es forma el de Solsona. Ha estat l'última delimitació de bisbats fins avui. Els enclaus dels bisbats de Catalunya no fan difícil, per tal com són pocs, una nova delimitació més propera a la de les divisions civils d'avui; només a Lleida aquesta tasca és una mica més complicada. Amb tot, si no se segueix la tradició és impossible que una reorganització pugui ésser acceptable a la realitat històrica. És quasi impossible de coordinar la divisió civil amb la històrica dels bisbats.

Intervenien el PRESIDENT i els Srs. F. DURAN i CAÑAMERAS (tendència independentista dels bisbes catalans respecte a Narbona i intents metropolitans de Vic), i M. COLL i ALENTORN (precisions locals sobre Egarà i l'actual Terrassa). — JOAN-F. CABESTANY, Secretari.

13 maig 1955: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. JOSEP PERENYA parla de *Les disposicions testamentàries de Verdaguer*.¹ El testament del 3 de juny fou preparat per V. Serra i Boldú i molt discutit per Mn. Cinto, el qual, finalment, després de molts precs, el signà. Són llegits els apartats més importants de l'escriptura de poders atorgada per Verdaguer (que el Comunicant dóna a conèixer per primera vegada); amb aquest document, Verdaguer concedeix amplis poders als Srs. Viada i Lluch, Busquets i Punset i d'altres, perquè puguin disposar dels seus llibres, papers i edicions; assenyala com a marmessors els apoderats que havia designat anteriorment; i deixa la seva biblioteca al Seminari de Barcelona i els drets literaris a la Diputació Provincial de Barcelona. Llegeix un document redactat pel Sr. Viada i Lluch que creu inèdit, en el qual aquest explica com Verdaguer fou traslladat del carrer d'Aragó, de casa la família Duran, a Villa Joana. Els amics del poeta creien haver-lo alliberat de la família Duran, però no fou així. Quan el 3 de juny un grup d'amics, amb el notari Ricard Permanyer, es presentà a Villa Joana, Empar Duran exigí que el testament fos atorgat en presència del seu marit; després d'un diàleg molt viu entre el notari Permanyer i Empar Duran, Verdaguer ordenà que aquesta sortís de la cambra i signà el document en presència de dos testimonis. En una visita que li feren Mn. Valls i Mn. Costa, els donà un manuscrit perquè l'esquincessin i documents importants. El dia 9 de juny envià una carta a l'alcalde dient que volia testar de nou. L'alcalde cregué que la carta no era autèntica; hi anà amb el notari Borràs de Palau i dos metges, per si calia certificar un estat anormal de Verdaguer, però fou comprovat que tenia el perfecte ús de les seves facultats mentals. Verdaguer reconegué la carta com a autèntica i digué que volia fer un altre testament més d'acord amb la seva consciència. En aquest segon testament deixa com a hereus la seva família adoptiva. Conclou el Comunicant que ambdós testaments són legals, que el del dia 3 fou atorgat sota fortes pressions, i que el del dia 10 respon a les últimes voluntats de Verdaguer.

Intervé el PRESIDENT. — CARME BOYÉ, Secretari.

21 maig 1955: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. EDUARD VALENTÍ parla sobre *La composició del primer proemi de Lucreci*. Fins a l'edició de Diels de l'any 1923 els sis versos del proemi I *De rerum natura*, 44-49, eren, o bé omesos totalment, o bé transposats després del vers 61; a partir de Lachmann l'omissió es féu general. La reivindicació del text dels manuscrits fou empresa per

1. Una versió ampliada d'aquesta comunicació va inclosa en el llibre *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer*, "Biblioteca Verdagueriana", vol. III (Barcelona 1955).

Bignone el 1919, i des d'aleshores els versos han tornat a figurar en les edicions. El problema es posa en els termes següents: a) Després de l'himne inicial a Venus, aquests sis versos afirmen el principi epicuri segons el qual els déus no tenen contacte amb nosaltres; el passatge contradiu els versos precedents; b) Aquesta contradicció és un reflex de la contradicció entre l'himne i el poema sencer; c) L'antiguitat del passatge és indubtable, car es troba en totes les edicions; no ofereix tampoc cap dubte la seva atribució a Lucreci; d) Aquests versos es troben repetits en un passatge del llibre II, 646-651, on s'adiuen perfectament amb el context; e) Lucreci acostumava a aprofitar passatges ja elaborats en substitució d'altres de poc satisfactoris; f) El proemi del llibre I consisteix en un complex d'elements no ben fosos entre ells. Partint d'aquests antecedents, el Comunicant proposa la interpretació següent: L'antiguitat d'aquests versos fa inversemblant l'atribució a un *interpolator irrisor* o *Christianus*; no sembla, però, explicable que els destinés aquí definitivament (hipòtesi de Bignone i Friedländer), ni es pot considerar una interpolació del mateix poeta (hipòtesi de Lachmann), puix que la seva funció és provisional. En què consistia aquesta funció? A preparar la redacció d'una transició que conciliés l'himne a Venus amb la diatriba antireligiosa següent. Si hom té en compte el passatge VI, 68-79, segons el qual els déus poden influir en els homes pels *simulacra* que esmenten; que la pregària a Venus només demana la pau per al poeta i el seu amic Memni; que, segons afirma Lucreci, els éssers immortals posseeixen la pau, i l'allusió a la incomunicació entre els déus i els homes, la transició projectada per Lucreci devia haver estat del tipus següent: 1) dels déus pot venir-nos pau, puix que la pau està en llur essència; 2) la pau no ens vindrà en forma de premi, ni ens serà negada com a càstig, sinó que l'obtindrem gràcies a la comprensió de llur natura. Aquesta hipòtesi té l'avantatge de reduir al mínim la contradicció entre el proemi i el poema: l'únic element incompatible dins la doctrina epicúria és el fet que la pau sigui «demanada».

Intervenien el PRESIDENT i el Sr. J. VERGÉS. — CARME BOYÉ, Secretari.

27 maig 1955: Història. — Presideix el Sr. FERRAN SOLDEVILA.

El PRESIDENT informa sobre el VI Congrés Internacional d'Estudis Sards, celebrat a Càller els dies 1-8 de maig.

El Sr. JAUME VICENS I VIVES presenta la seva comunicació sobre *La formació de la burgesia catalana del segle XIX*.¹ Manifesta que l'intent d'estudiar el segle XIX a casa nostra el portà a estudiar el període de 1714 a 1833, que serà la base de la present comunicació. Aquests anys constitueixen una etapa de formació i posen en relleu el gran esforç que féu Barcelona. L'any 1833 la burgesia era ja formada i tenia unes directrius determinades. L'any 1719 només existien a Barcelona quatre comerciants disposats a comerciar amb Amèrica; l'any 1833 aquest nombre ha ascendit a sis-cents. Des de 1730 a 1745 el país es refà, i el vi és la base d'aquesta prosperitat. L'abolició de les duanes interiors és un triomf de la burgesia, que pressiona el Govern. En aquella època és fundada la Real Compañia de Comercio de Barcelona, que l'any 1758 agrupa quaranta-un comerciants, d'una edat mitjana de cinquanta-vuit anys —generació vella i cansada, doncs. L'any 1763 és fundada la Junta de Comerç, formada també per quaranta-un comerciants, molt més joves que no els de la Real Compañia —la mitjana de l'edat és de trenta-vuit anys. Aquesta Junta inicia l'any 1765 el comerç del sucre amb Amèrica, i al cap de pocs anys té a les mans tot el comerç de sucre al Mediterrani. L'acumulació dels capitals del comerç del sucre fou la base de les indies. Pierre Vilar diu que l'any 1765 la força econòmica passa del centre de la Península a la perifèria. La revolució del cotó fracassà. Aquesta generació inquieta té un diari

1. Una versió ampliada d'aquesta comunicació ha estat publicada, en castellà, a "Estudios de Historia Moderna", IV (1954 [1955]), 349-391.

— el «Tarazona» — amb prou lectors, que fou prohibit per la censura eclesiàstica. La Revolució Francesa permeté una nova acumulació de capital a Barcelona. El Cuerpo de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Algodón, base posterior del Foment del Treball Nacional, fou en el seu origen una agrupació de petits fabricants — la quota era d'un duro — que arribaren al centenar. Molts d'ells esdevindran els grans fabricants del 1833. L'anomenada Guerra de la Independència interrompé la prosperitat de Barcelona, però entre el 1808 i el 1814 la generació negra dels *hacendistas* reuní una gran quantitat d'or, i Barcelona esdevingué un centre de contraban actiu. Remisa és un bon exemple d'aquesta generació. Comercia amb totes les fraccions, i l'any 1823 és el proveïdor dels cent mil fills de sant Lluís. A aquesta generació cal agrair que el país pogués viure. La nova generació és antigremial. De la Comissió de Fàbriques, formada per set persones (1820-1823), l'any 1827 n'han fugit cinc. Els errors de Ferran VII obliguen la burgesia a passar-se al camp liberal. Hom és liberal pel negoci. L'any 1833 veiem que la burgesia contribueix amb vuitanta mil duros a combatre els carlins.

Intervenien els Srs. J. RUBIÓ (remarca la importància dels problemes plantejats pel Comunicant) i el PRESIDENT (l'estudi de la història econòmica és una novetat en la Història de Catalunya, i hom ha d'agrair-ho principalment al Sr. Vicens, però no hem d'oblidar els aspectes espirituals) i el COMUNICANT (manifesta el seu acord amb el punt de vista exposat pel Sr. Soldevila). — JOAN-F. CABESTANY, Secretari.

18 juny 1955: Història. — Presideix el Sr. R. ARAMON I SERRA.

El PRESIDENT informa sobre la III Reunió d'Estudis Comarcals, tinguda a Cervera el dia 5 de juny.

El Sr. Jordi Carbonell llegeix la comunicació del Sr. GEOFFREY W. RIBBANS, de la Universitat de Sheffield, titulada *L'Espanya setcentista vista des de fora, amb referència especial a Catalunya*.¹ El Sr. Ribbans comença assenyalant la manca de viatgers abans del 1755 i l'abundor d'ells en temps del regnat de Carles III. Segons Jean Sarrailh, aquests viatgers mereixen molt poc crèdit, perquè alguns d'ells, sobretot els francesos, no havien estat mai a la Península; es tractava, en realitat, de viatgers literaris. A l'Anglaterra del segle XVIII, al contrari, la volta per l'estranger era una veritable institució. La major part dels viatgers, però, no estigueren a Espanya. Entre els anys 1760 i 1790 coneixem vint descripcions; d'aquestes, només deu tracten de Catalunya. De viatgers d'altres nacionalitats, deixant a part els francesos, el Comunicant en coneix tres: dos italians i un danès. Quasi tots aquests autors coincideixen en llurs apreciacions amb els viatgers peninsulars i amb les teories dels historiadors moderns. El Sr. Ribbans manifesta que amb la seva comunicació vol afegir noves dades a les consignades en el seu llibre *Catalunya i València vistes pels viatgers anglesos del segle XVIII*: es referirà a tota la Península i recollirà notícies de viatgers d'altres nacionalitats. Els anglesos són severs en jutjar la situació política i administrativa de Carles III. Townsend i el P. Caimo parlen del despoblament d'Espanya i descriuen l'abandonament de la ciutat de Toledo. Swinburne estudia i descriu la repoblació de Sierra Morena i subratlla el gran esforç econòmic que representa. Tots els viatgers coincideixen a assenyalat les regions perifèriques com les millors considerades agrícola i industrialment. Townsend descriu Catalunya com una regió industrial i agrícola de primer ordre i amb una gran activitat comercial. Swinburne presenta Tarragona com una ciutat bruta i despoblada, i assenyalat Reus com a població comercial i pròspera. Young parla d'una Catalunya pobra i amb una agricultura que no té punt de comparança amb la del sud de França, que coneix bé i que descriu; no compara, però, aquestes terres amb les de la resta de la Península, com fan d'altres viatgers. Les descripcions del P. Caimo (1755) coincideixen amb les de Townsend (1785). Aquest darrer asse-

1. Aquesta comunicació es publica en el present volum del *BSCEH*, pàgs. 7-19.

nyala unes característiques econòmiques iguals a les que avui ha posat al descobert el Prof. Pierre Vilar a base de les seves darreres recerques a l'Arxiu de Notaris de Barcelona. Tant Townsend com Bourgoing parlen de la indústria tèxtil barcelonesa. Tots els autors estan d'acord a afirmar que les carreteres del país són dolentes. Madrid no rep tantes lloances com Barcelona, però hom indica que és una ciutat neta com a resultat de les reformes higièniques de Carles III. San Ildefonso i Aranjuez els plauen, però l'Escorial els deixa atordits. Sevilla és encara la ciutat pròspera de les Índies, i Cadis comença a enriquir-se també amb el comerç d'Amèrica. Townsend ens descriu les Societats d'Amics del País, i fa un gran elogi de l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona. Només Barette coneix, i ben poc, la Universitat de Cervera; Townsend parla de la Universitat de València, que creu superior a la d'Edimburg. El caràcter de la gent del país és jutjat bastant convencionalment, però no injustament; la majoria estan influïts per la llegenda negra. Gairebé tots s'adonen de les diferències regionals i jutgen els bascos i els catalans més favorablement que no pas els habitants de la resta de la Península. Acaba referint-se a les injustícies de Ponz i de Juderías en tractar d'aquells viatgers, puix que la majoria eren homes de bona fe.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. J. CARBONELL (subratlla l'interès de les descripcions d'aquests autors) i F. SOLDEVILA (el treball del Sr. Ribbans valora la consideració de treballadors que hom atribueix generalment als catalans). — JOAN-F. CABBESTANY, Secretari.

22 juny 1955: Llengua i Literatura. — Presideix el Sr. R. ARAMON i SERRA.

El Sr. JOAN TRIADÚ exposa *Algunes notes sobre l'exercici de la crítica literària a Catalunya*. La crítica literària catalana — diu — no pot comparar-se, ara per ara, amb la italiana, la francesa, l'alemanya o l'anglesa, les característiques sumàries de les quals poden servir de terme de comparació per a assenyalar els trets essencials de la nostra: superficialitat, indulgència, manca de mètode, to personal i agressivitat. La primera d'aquestes característiques és comuna als països meridionals i es pot relacionar, per exemple, amb la situació de la novella; les altres ja són més específiques. Nosaltres no hem trobat encara la nostra actitud crítica. Diversos factors en són la causa, entre ells la vida dels crítics, la posició dels editors davant els llibres de crítica, la resposta del públic, la temptació del periodisme bilingüe. Els casos de Joan Maragall, Miquel dels Sants Oliver, Josep Yxart i Joan Sardà, il·lustren aquest esquema, particularment el de Maragall, que té una tria de temes ben clara segons que escrigui en català o en castellà. El problema del nostre poble, com a poble petit, poc jeràrquic, igualitari, duu la crítica a un dilema: caritat o hipocresia. L'opinió del crític es fa personal. D'això prové la indulgència i l'agressivitat. El factor patriotisme desvirtua també la missió de la crítica. La crítica universal d'avui és una altra cosa.

Intervenen el PRESIDENT i els Srs. O. CARDONA (la crítica hauria d'ésser de recreació literària), F. SOLDEVILA (Alcover ja remarcà que els articles castellans de Maragall eren millors que els catalans; no podem ésser massa benèvols amb la prosa catalana de Maragall, perquè Verdager ja havia escrit correctament en prosa catalana), M. SERRAHIMA (circumstàncies familiars de Maragall que poden haver influït sobre la seva llengua), C. RIBA (en tota societat no organitzada la crítica literària no pot existir; no es tracta únicament del problema de la llengua: és també l'estretor del medi, la desmesurada ambició i el fet de conèixer-se tothom) i R. TÀSIS (considera urgent de restablir, al costat de la crítica d'anàlisi, una crítica de tipus informatiu). — CARMÉ BOYÉ, Secretari.

30 juny 1955: Art i Arqueologia. — Presideix el Sr. JOAN AINAUD.

El Sr. ALEXANDRE CIRICI i PELLICER presenta la seva comunicació, que versa sobre

El valor espai, constant de l'arquitectura catalana. Indica que en estudiar el conjunt de l'arquitectura catalana sense partió d'èpoques ni regions per tal de veure si és possible de definir-la amb alguna característica que pugui diferenciar-la de les altres i serveixi de patró per a les pròpies realitzacions, ha trobat com a valor fonamental l'espai interior unitari i homogeni. Cal estudiar, partint de l'arquitectura domèstica, que és la fonamental, la cèl·lula elemental del gran cos urbanístic — la casa — i l'element bàsic d'ella — la sala. Analitza seguidament el sentit de l'espai interior (centrípet — casa grega mediterrània, barraca valenciana, casa de la Pampa, etc. — o centrífug — arquitectura imperial romana, etc. —), la fidelitat a la llar (la sala catalana, en el seu origen, s'identifica amb la llar; per això té un caràcter sagrat, bé que casolà; només als segles XVII-XVIII la gran influència italiana aporta galeries, balcons, balustrades, esgrafiats), la nuesa exterior, la comunicació (l'espai interior es basta; àdhuc en el gòtic hi ha més murs que no pas finestres), la porta sagrada (l'entrada pren caràcter ritual d'iniciació, la qual cosa explica l'estranya continuïtat de la porta adovellada), els patis (la preservació de l'interior necessita el pati, exterior interioritzat), els eixos ortogonals (l'espai centrípet no pot indicar una fuga, sinó que ha d'expressar quietud; per això tenim l'equilibri dels eixos, ni els longitudinals del nord ni els transversals del sud), els cimboris (expressió del tercer eix, intersecció dels altres; no són fuga de forces, sinó tapadora que cobricela), la massa compacta (la tendència cap al centre impedeix les formes divergents, disperses; manquen ací els pinacles d'altres països, i si hi ha campanar gran, és a part), les arestes pures (sense agulles, ni pinacles, ni frondes, ni crestes), l'horitzontalitat (imatge externa de l'equilibri intern) amb ritme d'horitzontals a la façana (en contrast amb el ritme vertical francès o amb l'aglutinació central castellano-andalusa), l'esfericitat com a tendència (que engendra l'arc, la volta, la cúpula; prové de l'abric sagrat semític), la volta total (apareguda a Amer el 949 per primera vegada, en el nostre romànic), la basílica cupular (apareguda a Cardona el 1019, síntesi de l'edifici social i el sagrat), els arcs diafragmes (traducció esfericista del cavall de fusta, que permet els més grans espais), les grans dimensions (en què Catalunya bat els màxims: a) eixamplament de les naus — com a Girona, amb 22,80 m —; b) igualament d'altures de naus — com a Ciutat de Mallorca, amb 44,30 m —; c) reducció de suports i ampliació de formes — com a Santa Maria del Mar, amb quatre en 60 m —; d) altura — com a Ciutat de Mallorca, amb 44 m a la nau central, que hom pot comparar amb els 42 m d'Anvers i amb els 46 m de Beauvais, però aquesta darrera construcció s'esfondrà; quant a les naus laterals, cal recordar Mallorca, amb 30 m, en contrast amb Beauvais, amb 20 m) i l'aproximació a l'esfera (la més perfecta és la sala del Castell Nou de Nàpols, obra de Guillem Sagrera, que fa $26 \times 26 \times 28$ m). El Sr. Cirici il·lustrà la seva exposició amb abundosos exemples.

Intervenen el PRESIDENT, el Sr. SANTIAGO PEY (es refereix a la casa de l'estament mitjà, que creu que contradiu les característiques indicades) i el COMUNICANT (s'ha referit naturalment als caràcters fonamentals; creu que la resta — galeries, lògies, etc. — és secundari). — PERE VEGUÉ, Secretari.

ELS NOSTRES MORTS

EMILI VIGO

* 1917 - † 1954

Emili Vigo i Bènia nasqué a la Bisbal d'Empordà, el dia 6 d'octubre de 1917, en el si d'una família menestral. Des de molt jove alternà la seva feina de comptable en un despatx amb les seves afeccions literàries i historiogràfiques. La guerra civil, però, canvià el rumb de la seva vida. En efecte: l'any 1939 hagué d'abandonar la nostra terra i instal·lar-se a França, on resolgué aquelles seves afeccions juvenils en una professió científica. A Montpeller cursà els estudis de batxillerat i, més tard, sota el mestratge del Prof. Augustin Fliche, la Llicenciatura en Història. Acabats els estudis, es traslladà a París a fi de recollir materials a l'Arxiu Nacional i al de la Guerra, amb destinació a una projectada tesi doctoral sobre les relacions entre Catalunya i la Convenció. Tan-

mateix, els primers símptomes d'una tuberculosi l'obligaren a deixar la capital francesa. Fixà la seva residència a Perpinyà, en els arxius de la qual ciutat prosseguí els estudis empresos. L'any 1950 travessà de nou l'Albera, i s'acolli al sanatori de Puig d'Olena. L'any següent ingressà a la nostra S.C.E.H., on, el 24 de maig de 1952,¹ llegí una comunicació relativa als estudis que tenia embastats i que produí una forta impressió. La tuberculosi, però, havia anat fent el seu curs inexorable i, el 27 de febrer de 1954, morí.

La bibliografia del nostre company de Societat és molt escassa, com correspon a una vida marcada per difícils circumstàncies personals i collectives. De fet, es redueix a uns pocs treballs apareguts a la «Revista de Catalunya» de París: *Un exemple de síntesi històrica* — ressenya de la *Histoire de l'Espagne* de Pierre Vilar — i *Robespierre i Catalunya*, interessant article on rebat la tesi de M. dels S. Oliver segons la qual Robespierre havia estat a Catalunya el mes de novembre de 1791. La seva obra màxima havia d'ésser la tesi doctoral per a la qual, com hem dit, ja tenia aplegats molts materials i de la qual només arribà a redactar un capítol: *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública*. Poc abans de morir, el 13 de febrer de 1954, l'I.E.C. prengué l'acord de publicar-lo dins les «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica»,

1. Veg. BSCEH, II (1953), 65.

i actualment es troba en premsa. Es tracta d'una breu monografia, molt coherent i d'un notable interès per al coneixement de la Guerra gran, com a fet precursor de l'acció napoleònica tretze anys després. Tots els problemes i totes les qüestions que aleshores foren debatuts tenen un precedent obligat en les acurades investigacions d'Emili Vigo. Descansi en pau el jove historiador desaparegut!

JOAN MERCADER

MN. LLUÍS G. CONSTANS

* 1901 - † 1955

Mn. Lluís G. Constans i Serrat nasqué a Banyoles, el dia 1 de novembre de 1901. Féu estudis religiosos a la Casa Missió de Banyoles, al Seminari de Santa Maria del Collell i al Seminari Major de Girona, i fou ordenat sacerdot el 18 de setembre de 1926. La seva vida ofereix una doble dedicació: la pròpia del ministeri sacerdotal, que exercí des del seu lloc a la Casa Missió, i la literària. Ordenà la rica biblioteca de la Casa Missió, procedent del vell cenobi benedictí de Sant Esteve, i treballà en la instal·lació de l'Arxiu Històric de Banyoles, basat en el fons de l'arxiu municipal. Fou un dels membres fundadors del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles (1943), i membre de la nostra Societat gairebé des dels primers moments. Obtingué diversos premis i accèssits, entre els quals cal desta-

car, com a més lligats amb els nostres estudis, els accèssits al IV Premi Enric de Larratea (1948) i al I Premi Pròsper de Bofarull (1949), atorgats per l'I.E.C., i al V Premi Rubió i Lluch (1951), atorgat per la nostra Societat. Morí sobtadament el 16 de juliol de 1955.

Des de molt jove s'havia lliurat al conreu de les lletres i mostrà una especial predilecció per la història, la narració i el folklore. El denominador comú d'aquestes predileccions fou, com ho fou també de totes les seves activitats d'home i de sacerdot, la comarca nadiua: Banyoles o, més en general, el Gironès. Com a historiador excel·lí per la riquesa documental dels seus treballs, i publicà nombrosos articles en revistes catalanes: «Cuadernos del Centro de Estudios Comarcales de Bañolas», «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», «Analecta Montserratensia», etc., així com llibres prou interessants: *Dos obras maestras del arte gótico en Bañolas* (1947), *Bañolas* (1951), *Girona, bisbat marià (Història, art, pietat, folklore)* (1954), *Història de Santa Maria del Collell* (1954), etc. Deixà inèdites, entre d'altres, dues obres importants: *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* i *El «Graduarium» del monestir de Banyoles*, la darrera de les quals fou coronada per

la S.C.E.H. Com a narrador i folklorista, es dedicà, fonamentalment, a reproduir amb art senzill les rondalles que recollia de viva veu a la seva comarca natal. Col·laborà en diverses publicacions periòdiques, entre elles «La Mainada», i donà a les premses tres reculls: *De la fosca a la llum* (1923), *Llegendes muntanyenques* (1925), *Rondalles* (1952).

Descansi en pau el venerable sacerdot, l'erudit historiador, l'amable narrador de temes populars, l'estimat company de Societat!

JOAN-F. CABESTANY

C R O N I C A

Un estudi sobre el llatí medieval de la Península Ibèrica. — El Prof. Joan Bastardas acaba de publicar un llibre ben interessant sobre algunes *Particularidades sintácticas del latín medieval*,¹ que ha vingut a omplir un buit sensible entre els estudiosos. Ens cal destacar el rigor amb què ha estat realitzat i la claredat expositiva, que en facilita la lectura o la consulta. Cal remarcar d'antuvi que el llibre va precedit d'un pròleg ben interessant i elogiós d'un especialista tan eminent com Dag Norberg. L'estructura de l'obra és comuna a la d'altres que tracten temes similars. Hom estudia alguns problemes provocats en la concordança per la desaparició del neutre. Després, segueix un capítol dedicat a la desaparició gradual dels casos. És ben interessant l'afirmació que a la Península Ibèrica no hi hagué un cas oblic paral·lel al de la Gàl·lia. Els capítols que segueixen tracten de temes clàssics en els estudis de sintaxi històrica: la sintaxi del nom, del pronom, el verb i les veus, l'ús dels temps i dels modes, les perífrasis verbals i les partícules relacionants. Ens permetrem alguna petita objecció, més aviat de caràcter metodològic. La triple classificació de la veu verbal en activa, mitjana i passiva no és, potser, gaire adequada, puix que ni en llatí ni en les llengües romàniques no trobem una veritable veu mitjana, tal com se'ns presenta, per exemple, en grec. Per altra banda, si hom vol tenir en compte l'aspecte semàntic, trobem un valor mitjà en els verbs intransitius amb significació mitjana reflexiva, dels quals hom parla en el capítol dedicat a la veu activa. Quant a les perífrasis verbals, potser caldria advertir que algunes de les construccions estudiades o al·ludides en capítols anteriors són, també, veritables perífrasis (per exemple, *habere* + participi, etc.). Aquestes objeccions de caràcter general — i que no afecten d'una manera particular l'obra del Dr. Bastardas — no constitueixen, evidentment, cap obstacle al seu gran valor. Tant de bo l'autor pugui mostrar-nos ben aviat algun estudi que afecti particularment el llatí de Catalunya, i tant de bo, també, que aquest llibre pugui inspirar nous treballs o investigacions sobre l'antiga sintaxi hispànica, i d'una manera especial sobre la catalana, dels quals estem tan necessitats. — JOSEP ROCA I PONS.

Troballa de pintures romàniques a l'església de Puig-reig. — Darrerament han estat descobertes unes interessants pintures romàniques murals a l'església parroquial de Puig-reig (Berguedà). La troballa es produí casualment, en ocasió de la visita que hi feren els Srs. Josep Gudiol i Ricart i Camil Pallàs, els quals havien estat cridats pel rector d'aquella parròquia, Mn. Concordi Guasch, per tal que es fessin càrrec de la direcció de les obres de consolidació i restauració de l'esmentada església. Les pintures havien estat cobertes fins aleshores per una gruixuda capa d'arrebossat, que fou curosament arrencada per posar al descobert la totalitat de la composició. Es troben en un arcossoli d'arc apuntat, a la nau de l'església, a la dreta de l'absis principal. Ocupen el plafó central la representació de l'Anunciació de l'Àngel a Maria i la de la Visitació, sota unes arcuacions en forma de tríptic. L'escena de l'Anunciació — cas raríssim en

1. L'obra duu el subtítol *Cartularios españoles de los siglos VIII al IX*, que ens indica clarament la procedència dels materials utilitzats. Ha aparegut dins les publicacions del C. S. I. C. (Barcelona-Madrid 1953).

la iconografia de la part romànica, com observa el senyor Gudiol —, té lloc en presència de sant Josep. La Verge, a peu dret, hi és representada tot filant, mentre l'Àngel l'assenyala amb la mà, com volent confirmar amb el gest les seves paraules. Els peus de les dues figures principals de l'Anunciació, ço és, la Verge Maria i l'Àngel, no arriben a ésser mai pintades, però, en canvi, hom pot percebre bé el traç dibuixat amb pinzell d'unes línies vigoroses i segures, de color vermelló. La part inferior de la figura de sant Josep, d'aquesta composició, i de les de la Verge i santa Isabel, en la de la Visitació — que són d'un realisme extraordinari i d'una gran perfecció — foren destruïdes fa alguns anys en practicar-se una obertura al mur per tal de comunicar amb la sagristia annexa. Al costat hi ha un espai blanc, emmarcat per una sanefa, en el qual probablement degué anar una imatge avui inexistente. Ocupen tota la part inferior uns cortinatges, el color dels quals és pràcticament desaparegut, però que conserven encara els plecs dibuixats amb traços negres. A l'esquerra de l'arcòsoli, en un plafo quadrat hi ha una representació de la Verge i l'Infant, d'una marcada influència bizantina, i a la dreta, dues serps entrelaçades, una d'elles amb el cap de griu, que exerceixen, segons sembla, una funció purament ornamental. Aquestes pintures tenen una valor incalculable no solament per llur indiscutible mèrit artístic, sinó també, i especialment, perquè vénen a refermar la personalitat del *Mestre del Lluçanès*, a qui els Srs. Gudiol i Pallàs atribueixen les pintures de Puig-reig, per llur entroncament estilístic amb les obres fins ara conegudes d'aquell artista, com són el frontal d'altar de Lluçà, el Crist sobre taula, també de Lluçà, avui al Museu Episcopal de Vic, i les pintures murals del sepulcre de l'església de Sant Pau de Casserres, que es conserven al Museu Diocesà de Solsona. — F. S. i Q.

Restauració d'una ermita romànica. — L'ermita romànica de Sant Pere de Valhonestà, als afores de Sant Vicenç de Castellet (Pla de Bages), ha estat objecte darrerament d'una acurada restauració. Feia temps que el seu campanar, en forma d'espadanya, amb dos pisos de dues obertures cadascun, cas raríssim en l'arquitectura romànica catalana, amenaçava ruïna a causa de l'estat en què quedà quan, l'any 1936, li arrencaren les campanes per mitjà de cartutxos de dinamita. Tan compromesa quedà la seva estabilitat, que fou gràcies a una pedra que sobresortia extraordinàriament que el campanar de Valhonestà no s'enderroqués, i, amb ell, la nau de l'església. En vista de l'estat en què aquesta ermita es trobava, i després de diverses gestions dutes a terme per alguns manresans i veïns de Sant Vicenç de Castellet, encaminades a evitar-ne el total enderrocament, es constituí una Comissió, la qual ha iniciat ja els treballs de consolidació de la fàbrica. S'ha restaurat el campanar i s'ha suprimit el portal de la façana de ponent, obert en època moderna, el qual, per haver estat construït amb rajoles i formant arc escarser — insuficient per a aguantar el pes de la nau i de l'espadanya —, havia produït una esquerda en el mur que hauria pogut provocar, un dia, l'enderrocament de l'església. En substitució del portal tapiat ha estat obert l'antic, situat a la paret sud, i hi ha estat col·locada una porta de fusta, nova. Hom preveu la possibilitat, quan les disponibilitats econòmiques ho permetran, de restaurar la coberta de l'absis, de fer desaparèixer la sagristia nova i l'escala d'accés a la teulada, i d'emprendre les obres de consolidació de la nau. — F. SOLER i QUINTANA.

Un llibre sobre Alfred Figueras. — De la Impremta de Sant Josep, de Manresa, acaba de sortir un llibre luxosament editat en paper couché, sobre el pintor Alfred Figueras,¹ en el qual col·laboren André Gide, Jean Cocteau, Raoul Dufy, Jean Cassou, Sebastià Gasch, Albert del Castillo, Joan Cortès, Philippe Rebeyrol, René Janon i Rolland Simon. L'obra — dirigida per Albert Torra — presenta una breu biografia del

1. *Figueras* (Manresa), 1953.

pintor, nat a Sant Fructuós de Bages el 12 de novembre de 1900, i hi podem seguir els moments culminants de la seva vida d'artista. Als setze anys Figueras ingressa a Llotja, i als vint-i-dos exposa per primera vegada, amb un èxit remarcable. Formà part del Servei de Monuments Històrics. Després marxà a París, i en retornar, pinta a Andalusia i el tempta la idea de passar a l'Àfrica. L'any 1925 es trasllada a Alger, on, junt amb el seu amic l'escultor Tona, obre l'Acadèmia «Arts». El 1927 forma part d'una missió al desert, com a dibuixant, i més tard retorna al nostre país, on romangué durant la guerra civil. Uns quants anys després tornà de nou a París i a Alger, i entrà en contacte amb els moviments artístics d'aquestes dues ciutats. Aleshores donà a conèixer el seu àlbum *Images d'Alger*, col·lecció de vint aiguaforts amb citacions originals d'André Gide, impresa a Manresa, en edició d'alta bibliofília, per la qual el Govern francès li atorgà les Palmes acadèmiques. L'any 1950 treballa a Rabat i a Feç, invitat pel Govern del Marroc, i actualment prepara l'edició d'una nova obra seva, *Oasis i visions del desert*. L'obra que comentem conté nombroses làmines en fotogravat, algunes d'elles en color, amb reproduccions d'obres del pintor; la seva bibliografia, i una relació de museus, biblioteques i institucions que posseeixen obres seves. — F. SOLER I QUINTANA.

L'origen dels nostres reis, segons un manuscrit àrab. — En preparar l'edició crítica d'un manuscrit àrab que conté un tractat de geografia d'Ibn Saïd al-Magribi, el Dr. J. Vernet, professor de llengua àrab a la Universitat de Barcelona, ha trobat, en el lloc on parla de Catalunya, una notícia veritablement curiosa, bé que hom no la pugui acceptar sinó com una llegenda sense cap fonament històric.¹ Diu no menys que això: «La ciutat de Barcelona és aquella on resideix el barceloní, rei dels catalans, el qual descendeix [*mantassib*] de Jabala b. Al-Ayham, rei de Gassan, que fou vençut durant el Califat d'Umar b. al-Khattab». Segons el text precedent, la dinastia de Barcelona descendiria dels famosos reis àrabs que vivien en el *limes* bizanti, des del temps de Justinià. El Prof. Vernet creu que aquesta és la idea que enclou el text esmentat d'Ibn Saïd, acceptant per a la paraula *mantassib* la traducció que li dona. Sempre, però, indica *filialitat*, bé directa (com és en aquest cas), bé adoptiva d'un personatge en relació amb un altre. Jabala b. al-Ayham fou un reietó del qual ens parlen els *Annals del Islam* de Caetani, i, segons la informació de què disposem, representà un paper molt brillant en la conquesta de Síria pels àrabs. — F. S. i Q.

Els «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón». — A la Universitat de Saragossa, el Prof. José María Lacarra, tot aprofitant l'ajut econòmic del Consejo Superior de Investigaciones Científicas, ha aconseguit de crear un nucli prou important d'estudiosos de l'Edat mitjana i, principalment, de la història d'Aragó, en un sentit regional i fins i tot, en alguns casos, en el sentit medieval de Corona de Catalunya-Aragó. El mitjà de comunicació d'aquest grup d'estudiosos aragonesos és la revista «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón».

Hom intentà que aquesta publicació fos anual, però la manca de recursos econòmics ha acabat convertint-la en una publicació de periodicitat molt irregular. Entre 1948 i 1952 aparegueren cinc volums, d'unes vuit-centes pàgines cadascun, que constitueixen una aportació historiogràfica força important, acrescuda, a partir del tercer volum, amb una àmplia informació bibliogràfica, agrupada per matèries, que comprèn els territoris de la Corona de Catalunya-Aragó, i una secció de notícies diverses (congressos, reunions, cursets, activitats d'institucions, etc.).

Els treballs publicats ofereixen una gran qualitat científica, fins i tot aquells d'abast estrictament local. Hi ha treballs que són veritables aportacions a la història

1. El professor Vernet ha publicat la notícia d'aquesta troballa sota el títol *Los reyes de Aragón, ¿son de ascendencia árabe? Un documento curioso*, a la revista «Bages» de Manresa, núm. 37 (març de 1956), pàg. 10.

dels antics reialmes que formaren la Corona, i d'altres d'interès més reduït. En aquesta nota només destacarem aquells que, per llur importància, poden tenir interès per als historiadors catalans.

En primer lloc, foren traduïts els dos treballs capitals de Paul Kehr sobre *Cómo y cuándo se hizo Aragón feudatario de la Santa Sede* (vol. I) i *El Papado y los reinos de Navarra y Aragón hasta mediados del siglo XII* (II), que tracten de les relacions d'Aragó i la Santa Seu, força importants per a poder comprendre, en part, la successió d'Alfons el Bataller i d'Alfons el Cast. Àngel Canellas hi ha publicat un interessant treball sobre *Aragón y la empresa del Estrecho en el siglo XIV* (II), en el qual posa en relleu l'aportació de la Corona de Catalunya-Aragó a les lluites suscitées pel domini de l'Estret, la conseqüència de les quals fou de tallar tota la possible relació entre els regnes musulmans de l'un i de l'altre vessant. L'estudi de M. Dualde i Serrano sobre *La elección de los compromisarios de Caspe* (III) ha estat molt discutit; hi aporta noves idees i noves interpretacions sobre la personalitat i les activitats dels nou famosos compromissaris, i sobre la solució que arbitraren. La transcendència del tema i les diverses interpretacions proposades fins avui donen actualitat al treball, que representa quasi tota la vida científica de l'autor. Amb el rigor de mètode i amb la preparació que li són habituals, Ramon d'Abadal hi publica un estudi sobre l'*Origen y proceso de consolidación de la sede ribagorzana de Roda* (V),¹ notable aportació a l'estudi de la problemàtica que la Catalunya carolíngia té plantejada. V. Salabert i Roca hi donà a conèixer un capítol de la seva tesi doctoral: *Tratado de Agnani y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón* (V), que ja comentarem en referir-nos a la publicació de tot el treball, avui en curs d'impressió. Important i, alhora, curiosa és la publicació d'un corpus documental relatiu a la cultura en temps de Pere el Cerimoniós (III ss.), feta a cura d'Amada López de Meneses, que completa el coneixement que teníem d'aquest regnat i, en determinats aspectes, de la cultura catalana medieval. És d'agrair la publicació d'un corpus tan vast, tot i les seves lleus deficiències, no pas paleogràfiques o diplomàtiques, ans de valoració històrica.

Les conseqüències d'una publicació feta amb mètodes tan rigorosos han d'ésser extraordinàries, i han de proposar valuoses orientacions als estudiosos de l'Edat mitjana de la Corona de Catalunya-Aragó. — JOAN-F. CABESTANY.

Estudis sobre Joan II i la seva època.— Aquests darrers anys s'han caracteritzat per la publicació no solament d'importants treballs més o menys de conjunt sobre la personalitat i el regnat de Joan II, sinó també de breus aportacions monogràfiques aparegudes en diverses publicacions periodístiques. El més important, fruit, alhora, d'investigacions personals i síntesi d'altres dutes a terme paral·lelament pels deixebles, és l'obra del Prof. Jaume Vicens i Vives *Juan II de Aragón (1398-1479): Monarquía y revolución en la España del siglo XV*,^{1a} estudi dens i complet de la personalitat de l'home i de l'estadista, que, en part, enllaça amb els realitzats sobre *Fernando el Católico, Príncipe de Castilla y Rey de Sicilia*.² Aquest darrer plantejà per primera vegada la crisi catalana del segle xv.

Aquestes recerques sobre la problemàtica quatrecentista foren dutes a terme en incorporar-se el Prof. Vicens a les tasques universitàries de Barcelona, i tot seguit foren seguides pels seus deixebles. Per desgràcia només un d'aquests, la Srta. Núria Coll, ha reeixit a publicar un llibre: *Doña Juana Enriquez, lugarteniente real en Cataluña (1461-1468)*.³ Es tracta d'un estudi prou complet de la difícil personalitat de la segona

1. Aquest article és una refosa, amb dades noves, d'uns capítols de *Catalunya carolíngia*, vol. III: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, Primera part (Barcelona, I. E. C., 1955).

1a. Barcelona, Ed. Teide, 1953, xvi + 420 pàgs.

2. Madrid, C. S. I. C., 1952, 480 pàgs.

3. Dos volums. Madrid, C. S. I. C., 1953, xiv + 364 i 474 pàgs.

muller de Joan II, sens dubte una de les persones més responsables del desenvolupament dels fets revolucionaris del xv. En els vuit anys que van de l'inici de la Revolució a la seva mort, la figura de la reina és la més important dins el quadre dels esdeveniments i, fins i tot, hom pot considerar-la en molts d'aspectes més important que la del mateix Rei. L'obra de Núria Coll permet de centrar millor, i de completar, els estudis sobre Joan II.

Deixant de banda l'obra de Jesús-Ernest Martínez i Ferrando, examinada en una altra nota, 4 cal donar compte de l'obra del Prof. Michel Mollat *Les affaires de Jacques Cœur. Journal du Procureur Dauvent. Procès-verbaux de sequestre et d'adjudication*.⁵ Aquesta obra ens dóna importants referències a l'activitat mercantil mediterrània a mitjan segle xv, de gran interès per a comprendre l'actitud revolucionària de Barcelona, anys després de l'amistat, i de la protecció, d'Alfons el Magnànim amb Jacques Cœur, i dels perjudicis que aquests comportaren per al comerç barceloní. No podem oblidar tampoc, al llarg de l'activitat de Jacques Cœur, la seva completa fidelitat al rei de França, enemic tradicional de la casa de Barcelona.

Aquestes monografies ja queden des d'ara incorporades a les grans aportacions fetes a la comprensió de la nostra història medieval; ens resta esperar que d'altres treballs inèdits, que giren entorn d'aquests mateixos temes, seran posats a l'abast dels estudiosos. — JOAN-F. CABESTANY.

La documentació de Pere IV de Catalunya. — Després d'haver publicat dos llibres essencials per a l'estudi de Pere IV de Catalunya,¹ J.-E. Martínez i Ferrando ens dóna ara uns regesta de totes les disposicions reials, als quals va unida com a apèndix una breu col·lecció de documents no emanats directament de l'autoritat reial, que vénen a complementar aquelles.²

El conestable Pere de Portugal —nét del comte Jaume d'Urgell, la víctima de Casp— fou cridat a regir els catalans en lluita contra Joan II, cognominat *Sens Fe*, després que aquests es deseixiren d'Enric IV de Castella, a qui havien ofert anteriorment la corona. Pere IV tingué el govern de Catalunya —d'una part de Catalunya, puix que sempre hi hagué algunes comarques en possessió del Trastàmara— des del gener de 1464 fins al juny de 1466, data de la seva mort.

La documentació extractada en aquests dos volums prové de diverses sèries guardades a l'Arxiu Reial de Barcelona, altrament dit de la Corona d'Aragó (dos registres *Curiae*, dos *Peccuniae*, dos *Exercitum*, un *Secretorum*, un *Officialium*, un *Gratiarum*, un *Firmarum et Obligationum*, dos *Promiscuorum*, les anomenades cartes reials, uns papers solts i pergamins de Joan II);³ tot plegat forma un conjunt de tres mil dos-cents noranta-dos documents signats pel rei, i trenta-un de procedència diversa.

Com diu el collector en el pròleg que encapçala el catàleg, la simple lectura d'aquelles obres «proporciona una visió molt directa del desenrotllament dels esdeveniments, principalment dels de caràcter militar i polític, a través del curt període d'actuació del nét de Jaume el Dissortat, comte d'Urgell. Junt a les disposicions que dibuixen la trajectòria de les circumstàncies, n'apareixen d'altres que tracten de múltiples aspectes de la vida atzarosa del príncep i que sovint reflecteixen d'una manera molt immediata la seva pròpia personalitat, els seus moments d'eufòria i d'abatiment,

4. Cf., a continuació, *La documentació de Pere IV de Catalunya*.

5. Paris, 1952-53. 2 vols. xxiv + 387, 388-696 pàgs.

1. *Pere de Portugal, "rei dels catalans", vist a través dels registres de la seva cancelleria* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936); *Tragedia del insigne condestable don Pedro de Portugal* (Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Instituto Jerónimo de Zurita, 1942).

2. *Archivo de la Corona de Aragón: Catálogo de la documentación de la cancelleria regia de Pedro de Portugal (1464-1466)*. 2 vols. Madrid, Dirección General de Archivos y Bibliotecas: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación Nacional, 1953-1954. 256 + 264 pàgs.

3. No han estat catalogats els registres *Diversorum* (4 vols.), *Communes* (5 vols.) i *Sententiarum* (1 vol.), així com tampoc els fons provinents d'arxius altres que el reial, com el de l'anomenat Reial Patrimoni i el de la Diputació del General.

les seves afeccions artístiques i literàries, la seva tendència a les instal·lacions suntuoses, a elegàncies en el vestir, el favor que dispensà als seus compatriotes portuguesos, etc. A través dels esdeveniments prenen relleu els constants esforços que féu Pere per obtenir ajuda de l'exterior, principalment de Portugal, Borgonya, Anglaterra i altres països i poder contrarestar l'hostilitat de la veïna França...

Els extrets dels documents reials van ordenats cronològicament i no per registres, amb la qual cosa ens és ofert al mateix temps un itinerari del monarca. El Sr. Martínez i Ferrando indica en nota els documents que han estat publicats. Un índex onomàstic al final del volum facilita la utilització d'aquest catàleg; només és de doldre, però, que hom s'hi hagi anticientíficament deixat dur, així com en els regesta, a donar els noms en castellà i no en la forma d'origen (Jaime Alemany en lloc de Jaume Alemany, Dionisio Deza en lloc de Denis d'Eça, per exemple).

Aquests dos volums, bellament presentats, formen part d'una sèrie de «Catálogos de Archivos y Bibliotecas». Per a l'Arxiu Reial de Barcelona han vingut a continuar, amb els mateixos encerts, els catàlegs dels documents del regne de València de l'època de Jaume I i de Pere II, deguts també al Sr. J.-E. Martínez i Ferrando, director il·lustre d'aquell dipòsit.⁴ Els estudiosos sabran agrair-li la seva abnegada i utilíssima labor. — R. ARAMON I SERRA.

Una revista d'estudis d'Història moderna.— Sota el títol d'«Estudios de Historia Moderna» ha aparegut una nova publicació, portaveu del Centro de Estudios Históricos Internacionales, depenent de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, que dirigeix i anima el Prof. Jaume Vicens i Vives. Hi han col·laborat, ultra estudiosos estrangers i nacionals de reconeguda vàlua i personalitat en el camp dels estudis històrics, els joves deixebles del Prof. Vicens.

Els «Estudios», tot i comptar només que cinc anys de vida (1951-1955), han sofert ja diverses reestructuracions no solament pel que fa als col·laboradors, ans també als temes i als mètodes. Així, hem de considerar una veritable fita l'aparició del vol. III, l'any 1953, en el pròleg del qual el Sr. Vicens definí la nova orientació temàtica i metodològica de la revista i, de fet, de tota l'escola historiogràfica barcelonina.

Una breu anàlisi bibliogràfica dels «Estudios» permet d'apreciar millor aquesta evolució de la revista. El primer volum fou dedicat a l'estudi de les relacions internacionals d'Espanya amb França i amb Anglaterra (segles XV-XIX), i respon del tot a l'esquema d'una història política i institucional. El segon volum segueix el mateix esquema, tot i la publicació dels treballs de Santiago Sobrequès sobre *Los orígenes de la Revolución catalana del siglo XV: Las cortes de Barcelona de 1454-1458*, i d'Emili Giralt sobre *La viticultura y el comercio catalán del siglo XVIII*; aquest darrer inicia, de fet, la nova orientació metodològica.

La nova etapa comença amb el volum tercer. Deixant de banda el pròleg programàtic del Prof. Vicens, trobem els treballs de Constantin Marinescu sobre *Alphonse le Magnanime, protecteur d'un rival du commerce catalan: Jacques Cœur. Pourquoi?* (fa nova llum sobre la problemàtica catalana del xv), de Claude Carrère sobre *Le droit d'ancrage et le mouvement du port de Barcelone au milieu du XVe siècle* (estudi d'un aspecte de la crisi revolucionària quatercentista: l'esgotament mercantil de Barcelona) i d'Emili Giralt i Jordi Nadal sobre *Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717* (dóna a conèixer els primers resultats de la nova orientació metodològica).

El volum quart ofereix l'interès de publicar una primera aportació de Jaume Vicens

⁴ *Catálogo de la documentación relativa al antiguo Reino de Valencia contenida en los registros de la Cancillería Real* [A la coberta: *Catálogo de los documentos del antiguo Reino de Valencia*]. 2 vols. I: Jaime I, el Conquistador. II: Pedro el Grande (Madrid, Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1934).

i Vives a l'estudi de la història catalana vuitcentista: *Coyuntura econòmica y reformismo burgués: Dos factores en la evolución de la España del Antiguo Régimen*. Els segles xiv i xv, bé que representats per treballs d'Yves Roustit i de Núria Coll, són desplaçats pels treballs d'Antoni Borràs, d'Enric Serrahima i, sobretot, de Joan Reglà, que tracten del bandolerisme del xvi i, per consegüent, de la seva evolució social i econòmica. Aquests treballs són cabdals per a la comprensió del nostre Cinc-cents. L'estudi de John H. Elliot sobre *The Catalan revolution of 1640: Some suggestions for a historical revision* ha donat lloc a l'inici d'una polèmica sobre la interpretació de la revolució catalana del xvii.

El volum cinquè s'obre, cronològicament, amb un treball de Jean Broussole, paral·lel, i en part complement, del d'Yves Roustit, que tracta de l'organització financera del municipi barceloní del xiv. La revolució del xv és representada per un treball de Carme Batlle: *La ideologia de la «Busca»: La crisis municipal de Barcelona en el siglo XV*. Cal destacar-ne també dos treballs prou importants: *Sobre el comercio exterior de Barcelona en la segunda mitad del siglo XVII*, per Josep M. Fontana, i *La crisis política española de 1832-1833: La opinión pública en Barcelona*, per Rosa Ortega. Aquest darrer utilitza de forma orgànica la premsa com a font historiogràfica.

Hauríem pogut destacar molts d'altres treballs, però ens ha calgut limitar-nos a aquells realment representatius dins la historiografia general catalana o, més concretament, dins l'orientació de la publicació. Repetim que els «Estudios de Historia Moderna» poden ésser considerats com la revista històrica més important d'aquests darrers anys, no solament a Catalunya, ans també a la Península. — JOAN-F. CABESTANY.

El tercer Col·loqui Internacional d'Historiadors d'Espira. — Del 17 al 20 d'octubre de 1949 tingué lloc a Espira la tercera reunió internacional d'historiadors, preparada per un Comitè presidit pel Prof. Henri Grégoire i en la qual dotze coneguts estudiosos d'Alemanya, França, Anglaterra, Bèlgica i Suïssa exposaren davant una seixantena d'auditors llurs idees sobre una de les qüestions fonamentals de la història i de l'actualitat europees: Europa i el nacionalisme. Les conferències i un resum de les discussions que elles promogueren foren publicades l'any següent pel Verlag für Kunst und Wissenschaft.¹

En els mots que obren el volum, Grégoire manifesta que aquell *Sitzungsbericht* vol oferir un testimoniatge dels esforços d'alguns historiadors de diferents països europeus per trobar una solució a vells prejudicis i disputes, i creu que aquell col·loqui constituï, com els anteriors, un pas endavant per a la represa de les relacions científiques i humanes interrompudes per la guerra. «Tots els participants», diu, «sentiren com una cosa essencial que la conversa desapaixonada i la voluntat personal de comprensió es troben no solament al principi d'una col·laboració plena d'èxit més enllà de les fronteres, sinó també al començament de tota investigació històrica.»

Els temes tractats foren els següents: La base històrica de l'epopeia medieval, per H. Grégoire i per R. Lejeune; Principis ètics en la vida comuna dels pobles occidentals, per G. Tellenbach (només publicat un resum); Romanticisme alemany i nacionalisme, per E. Vermeil; Bismarck i les nacions, per F. Schnabel; Concepte francès i concepte alemany del principi de nacionalitat, per J. Droz; Les tesis germano-franceses de 1935, per R. Minder i per P. Rassow; El concepte de la Història de la jove generació a Alemanya, per H. Mertens; La Història en les seves repercussions sobre la vida pública a França, per Ch. Maignial; L'ensenyament actual de la Història a Alemanya, per W. Wühr; Sobre l'ensenyament de la Història i els manuals d'Història a Suïssa, per E. Gruner. En les discussions intervingueren principalment els profes-

1. *Europa und der Nationalismus*. Bericht über das III. Internationale Historiker-Treffen in Speyer, 17. bis 20. Oktober 1949 (Baden-Baden, Verlag für Kunst und Wissenschaft, 1950). 212 pàgs.

sors F. Kern, H. Heimpel, W. von den Steinen, P. Rassow, A. Dupront, U. Noack, F. Hepner, H. Grégoire, F. Schnabel i d'altres.

Per la qualitat dels conferencians i dels assistents — les últimes pàgines del volum en donen la llista — el colloqui fou un èxit. — R. A. I S.

Dos nous congressos d'onomàstica. — La tradició dels congressos de Toponímia i d'Antroponímia és relativament curta. El primer fou convocat, a París, l'any 1937, a iniciativa personal d'Albert Dauzat. Aquesta reunió científica havent obtingut un èxit remarcable, hom convingué que un segon congrés fóra tingut a Munic el 1941. Però la guerra mundial, que trencà tantes activitats en la internacional de la cultura, també impedí la continuació d'aquesta sèrie tot just iniciada. L'infatigable Dauzat, en una postguerra difícil, convocà un segon congrés, novament a París, l'any 1947. Bé que poc concorregut, en realitat aquest congrés salvava la continuïtat de la sèrie. L'homenatge tributat a Dauzat, a Brusselles, el 1949, en l'esclat del tercer Congrés era, doncs, totalment merescut. Aquesta reunió de Brusselles fou veritablement modelica (per l'assistència, pel to científic i per l'organització). D'altres fites eren aconseguides, encara, a Brusselles: la constitució del Comitè Internacional de Ciències Onomàstiques i del Centre Permanent, i la publicació d'un butlletí (*Onoma*) d'informació i bibliografia. Amb aquestes mesures, els congressos ulteriors (organitzats en col·laboració per la universitat local i els organismes internacionals) restaven assegurats.

Els dos que han seguit el de Brusselles han estat el IV Congrés (Upsala, 18-21 d'agost de 1952) i el V Congrés (Salamanca, 12-15 d'abril de 1955). Les dues concrecions geogràfiques ens palesen l'interès que els congressos facin acte de presència pertot arreu. En canvi, el contingut científic d'ambdues reunions és molt semblant: hi ha, certament, i és molt natural, més participants nòrdics a Upsala, i n'hi ha més de meridionals a Salamanca; el nombre de comunicacions exposades a Upsala (una quarantena) fou doblat a Salamanca, però, de fet, els temes proposats (més segons un criteri sistemàtic a Upsala, més segons una classificació geogràfica a Salamanca, i sempre molt genèrics) quedaven bastant equivalents. Els congressos d'onomàstica formen una sèrie homògena, més que no pas els d'altres especialistes. Potser això és degut al fet que apleguen erudits de branques molt diverses (romanistes, indogermanistes, eslavistes, etc.).

A Upsala, els congressistes, després d'ésser rebuts a la Universitat (dia 17 d'agost), assistiren a la sessió inaugural (dia 18) i foren invitats a un banquet per la Reial Acadèmia de Gustau Adolf (el mateix dia 18). El dia 19 fou dedicat a una excursió a través de la província d'Uppland, de gran interès toponímic i cultural. Ultra les sessions de treball, els congressistes tingueren reiterades ocasions de mesurar l'abast de les recerques onomàstiques a Suècia (visites a l'Arxiu Suec de Toponímia, a la Biblioteca Universitària Carolina Rediviva), i de festejar el jubileu de la Comissió de Toponímia. El dia 21 fou celebrada la sessió de clausura, seguida d'un nou banquet, al castell d'Upsala.

A Salamanca, els congressistes assistiren a la recepció del Rectorat (dia 11 d'abril) i a l'acte inaugural i recepció i festa folklòrica de la Diputació Provincial (dia 12), es reuniren en un dinar de germanor, i escoltaren el guitarrista R. Sáinz de la Maza (dia 13). La tarda del dia 14 fou dedicada a una excursió a les «tierras charras». El dia 15, al matí, hi hagué la sessió de clausura, i a la tarda una visita a la ciutat. El mateix dia 15, després de l'acte de clausura, el Prof. H. Jos. Van de Wijer, Secretari del Comitè Internacional (Lovaina) fou investit Doctor Honoris Causa de la Universitat de Salamanca, segons l'antic ritual d'aquesta universitat.

Tant a Upsala com a Salamanca, i al marge de les sessions científiques, hi hagué les reunions reglamentàries del Comitè Internacional de Ciències Onomàstiques. El volum d'actes i memòries del primer d'aquests dos congressos és una publicació important dins

l'especialitat; ha estat editat per Jöran Sahlgren, Bengt Hasselrot i Lars Hellberg, l'any 1954, i té 544 pàgines.

Voldriem assenyalar, dels dos congressos, les comunicacions que tenien interès per a nosaltres. Del d'Upsala: *Toponymie et histoire dans le «Chemin de Saint-Jacques» en Espagne* (A. M. Badia i Margarit), *Les «Rationes Decimarum», sources de valeur considérable pour l'étude de la toponymie* (A. Grier), *Les mouvements de population dans le midi de la France du XIe au XVe siècles, d'après les noms de personne et les noms de lieu* (Ch. Higounet), *Les anciens noms du Col du Perthuis* (R. Lejeune), *Blüte und Verfall der westgotisch-hispanischen Personennamen* (J. M. Piel), *Noms des métiers dans l'onomastique toulousaine au XIVe et au XXe siècles* (J. Ségu), Del de Salamanca: *El fichero de toponimia balear* (F. de B. Moll), *Nethou ou Aneto. Quel est le nom du point culminant des Pyrénées sur les cartes françaises?* (A. Guilleré), *Algunas notas sobre estudios de Onomástica Hispana* (M. García Blanco), *Alguns topònims en relació amb l'aigua a Cerdanya i Conflent* (E. Guiter), *Influencia de la Reconquista en la toponimia catalana* (F. Marsà), *La toponimia en el Cartulario de San Cugat del Vallés* (A. Grier), *L'acte de reconnaissance de propriété au Monastère de Sant Joan de les Abadesses (an 913) et son importance pour l'onomastique catalane* (A. M. Badia i Margarit), *Distribution relative des toponymes formés sur albus et sur blank dans la Péninsule Ibérique* (P. Roca i Garriga), *Las minorías religiosas en la toponimia de Cataluña, Valencia y Mallorca* (M. Sanchis Guarner), *L'anthroponymie gotique du IVe au Ve siècles et ses rapports avec l'anthroponymie franque* (M. Broëns).

Consignem, per acabar, que la S.C.E.H. fou representada al congrés d'Upsala per l'autor d'aquest report, i al de Salamanca pel Sr. R. Aramon i Serra i també per mi. — A. M. BADIA i MARGARIT.

Una bibliografia de qüestionaris lingüístics. — Formant part de les Publicacions de la Comissió d'Enquesta Lingüística, sots-divisió del Comitè Internacional Permanent de Lingüistes, el professor romanès Sever Pop, acollit des del final de la guerra de 1939-45 a la Universitat de Lovaina, ha fet aparèixer una *Bibliographie des questionnaires linguistiques*,¹ que havia estat inclòsa en el programa d'activitat de la Comissió a la reunió de l'1 de setembre de 1952, a Londres.

Com indica el collector de la bibliografia, «es tracta abans de tot de salvar de l'oblit el que subsisteix encara dels mitjans emprats pels pioniers dels nostres estudis lingüístics, d'indicar cronològicament les nombroses temptatives per a estudiar d'una manera més aprofundida el llenguatge, i de facilitar la tasca del qui escriurà un dia la història més detallada de la nostra disciplina».

En aquestes pàgines és assajada per primera vegada, doncs, una bibliografia cronològica de qüestionaris lingüístics o d'altres mitjans d'enquesta usats pels investigadors. Més de cinc-cents títols hi són aplegats, des de l'any 1394 fins al 1954, referents a les llengües més diverses.

«Ha calgut», diu Pop, «donar al terme *qüestionari* lingüístic un valor semàntic més estès, a fi de poder mencionar també les nombroses traduccions en *patois* regionals; així com certes monografies d'una gran importància històrica». Però, en realitat, es tracta més d'una bibliografia d'obres preparades a base de qüestionaris que no pas d'una bibliografia de qüestionaris. El mateix autor ja reconeix que el seu treball «conté, potser, massa obres sense valor, que no mereixien d'ésser mencionades»; però assenyala que «hom no ha d'oblidar, de tota manera, que aquells qui ens han precedit han patit molt, abans de trobar el bon camí de la recerca, i que no hàviem de passar en silenci les temptatives més modestes».

No hi ha cap bibliografia, com és sabut, exempta de llacunes i d'errors. Algunes de

1. Louvain, Commission d'Enquête Linguistique, 1955. 172 pàgs.

les que poden ésser observades en aquesta haurien estat fàcilment esmenades partint de *La dialectologie* del mateix Pop, que en constitueix la font més important. Referint-nos només al català, podríem adduir com a oblits, per exemple, els estudis de Barnils sobre el parlar d'Alacant, de Kuen sobre el de l'Alguer, de Coromines sobre el de Cardós i Vallferrera, el «Butlletí de Dialectologia Catalana», etc. En parlar dels qui tingueren cura de la publicació del *Diccionari Aguiló* (a rectificar el nom *Agmiló* que encapçala l'article) oblida de mencionar Pompeu Fabra sens dubte per malèvola omissió de qui li forní la dada. D'on ha tret, d'altra banda, que Antoni M. Alcover era arqueòleg i arquitecte?

Malgrat aquestes menudes reserves, l'obra de S. Pop pot ésser útil a tothom qui s'interessi per la història dels estudis lingüístics. — R. ARAMON I SERRA.

Els problemes de la llengua en Unamuno. — Les tesis doctorals dels Srs. Fernando Huarte Morton i Carlos Blanco Aguinaga tracten un tema comú, bé que, com és natural, examinat des de punts de vista molt diferents, i amb procediments de mètode també allunyats. Desconeguts l'un de l'altre, foren publicades el mateix any. Però l'elaboració del treball d'Huarte¹ fou anterior: la tesi fou llegida pel març de 1950, a la Universitat de Madrid,² mentre que la de Blanco Aguinaga³ ho fou a la Universitat de Mèxic pel setembre de 1953. Res no hi ha que no sigui molt suggeridor, àdhuc apassionant, en l'obra, diversa i variada, de Miguel de Unamuno. Però el tema de la llengua, tant en un pla teòric com en els seus aspectes més concrets (d'un mot dialectal, d'una nova proposta d'etimologia), és gairebé sempre suport de greus consideracions en el pensament unamunià. D'ací que aquests llibres hagin d'ésser considerats importants, tant o més que d'un punt de vista lingüístic, quant a la història de les idees de l'Espanya moderna. Altrament, ambdós llibres difereixen fonamentalment, no ja en l'estructura, sinó sobretot pel contingut, per la intenció, per la manera personal d'estudiar i d'entendre Unamuno. Huarte ha despullat, amb un esforç admirable, tots els elements, fins els més insignificants, que, en la copiosa i fragmentada obra d'Unamuno, tenen alguna relació amb temes de llengua, els ha sistematitzats segons un criteri de tipus lingüístic, i els ha comentats. Blanco Aguinaga, en canvi, menys erudit en els detalls i en la informació prèvia, ha subordinat els seus materials a la corba ideològica de l'autor estudiat, fent veure que una gran part de les dades sobre el pensament unamunià poden relacionar-se i àdhuc han de descansar, lògicament, damunt les notes i al·lusions als fets de llengua del professor de Salamanca.

Huarte divideix el seu llibre en sis capítols. El primer, introductori, tracta de la vocació i la formació d'Unamuno, la seva voluntària *dispersió*, el seu esperit de contradicció sistemàtica, aplicat constantment als més diversos aspectes de llengua, els fruits que el lector treu dels seus escrits (l'ús més propi i més digne de la llengua, una visió total de les doctrines lingüístiques, una gran sensibilitat i una segura intuïció). I si algú vol negar que existeixi la «filologia o la lingüística d'Unamuno», sempre quedarà la possibilitat d'estudiar Unamuno com a filòleg, com a lingüista, com a filòsof del llenguatge, car a tots tres vessants s'abocà amb la seva curiositat i el seu interès universals. Segueixen els capítols segon i tercer, que Huarte titula, respectivament, «filosofia del llenguatge» i «lingüística i filologia». Aquell recull tot allò que fa referència, dins Unamuno, a la paraula, a la funció d'apellació, on hom no troba un cos de doctrina elaborat, sinó més aviat un conjunt de vaguetats, abans de tipus filològic

1. FERNANDO HUARTE MORTON, *El ideario lingüístico de Miguel de Unamuno*, extret de «Cuadernos de la Cátedra Miguel de Unamuno», V (Facultad de Filosofía y Letras, Universidad de Salamanca, 1954), 186 pàgs.

2. Hom en coneixia l'existència per una referència bibliogràfica dins la *Historia de la lengua española*, de RAFAEL LAPESA, ja en la segona edició (Madrid 1950), pàg. 274, com d'una tesi aprovada.

3. *Unamuno, teórico del lenguaje*, por CARLOS BLANCO AGUINAGA (El Colegio de México, 1954), 130 pàgs.

que lingüístic. Aquest estudia, primer, allò que hom faria entrar dins un tractat de lingüística (el llenguatge i la societat, l'origen del llenguatge, el pensament i la concepció del món i el llenguatge, la llengua i la raça, l'expressivitat i el silenci); després, en un terreny menys especulatiu, els conceptes unamunians de lingüística *temàtica* (temes de llengua que són tractats, d'una manera més o menys organitzada, al llarg dels seus escrits), lingüística biològica, i gramàtica i filologia; aquest capítol s'acaba amb un comentari als treballs d'investigació d'Unamuno sobre història del castellà i etimologia. Els capítols quart, cinquè i sisè, de contingut ja més aplicat, són dedicats a la llengua espanyola, al vocabulari i a l'obra literària, respectivament. Quant al castellà, surten ací velles preocupacions del mestre de Salamanca sobre el *casticismo*, la labor de l'Acadèmia espanyola, les varietats populars, el castellà d'Amèrica; també ací trobem exposat el complicat pensament d'Unamuno sobre les llengües i els dialectes de la Península («el español castellano», «la cuestión del vascuence», «el catalán»): postulava la supremacia del castellà; respectava, estudiava i feia estudiar el català, el gallec, el portuguès; quant al basc i al català, considerava que la solució era l'abandonament del primer i la conservació del segon, fonamentat tot en raons lingüístiques, que, a més, demostren com tenia raó, atès que el basc va reculant sense remei i el català manté, malgrat tot, la seva vigorosa vitalitat; altrament, quan foren plantejats problemes de reconeixement del català en diverses institucions públiques, a les Corts de Madrid de 1931, Unamuno s'alçà rotundament a favor del castellà, tot recitant, però, poesies i fragments literaris catalans en català. Unamuno era així. El capítol cinquè recull el pensament d'Unamuno sobre el lèxic: estrangerismes, mots savis, mots populars, neologismes (amb els neologismes unamunians). El capítol sisè i darrer és «una visió superficial i apressada sobre temes d'estil i de retòrica en la mesura en què es troben influïts en Unamuno per les qüestions de llengua», ens diu Huarte (pàg. 30).

Blanco Aguinaga ens fa veure com Unamuno viu de la paraula i per la paraula, i ho manifesta, irònic, àdhuc sarcàstic, a cada moment, com jugant amb quelcom molt seriós: «siguiendo su juego trágico paso a paso, Unamuno elabora una teoría de la lengua que cala hasta lo más hondo de su problemática» (pàg. 9). En aquest segon llibre, el seu autor parteix, doncs, no pas de les idees d'Unamuno sobre la llengua, sinó d'Unamuno ell mateix. I Unamuno —l'home i les seves preocupacions— li forneix la matèria del seu treball. I així com el pensament unamunià pot ésser reduït, més que a un sol tema o problema («el qué será de mi conciencia»), a dos de fonamentals («el qué es de España, tema generacional y regeneracional», i «el qué es de la inmortalidad»), així també les seves consideracions sobre la llengua poden ésser estudiades des d'aquests dos temes.⁴ Les dues parts del llibre porten els títols de «Primeras ideas sobre la lengua, 1895-1903», i «Realidad y poesía: El método de la pasión y la lengua». Cadascuna té uns capítols de preparació, i, després, un capítol com a nucli. Així, dins la primera part, després de tractar de l'ideari espanyol i la generació del 98, del problema de la llengua, d'«Unamuno, español moderno», arribem al capítol IV: «Teoría de la lengua». Ací trobem l'examen dels problemes concretament castellans: la necessària renovació de la llengua, l'obsessió d'uropeïtzar Espanya; encara que en alguns punts toquen la teoria del llenguatge, abunden ara les citacions positives sobre

4. «... Unamuno quiere tener un pie en la tierra y otro en el cielo: la tierra es el tiempo, la historia y, muy a menudo, concretamente, España; el cielo es la eternidad, la intrahistoria y, concretamente, la tragedia del hambre de inmortalidad». «Unas veces pretendía vivir en la historia y otras aspiraba a vivir en la eternidad». «... su obra se ocupa de dos realidades fundamentales: la realidad histórica, circunstancial, que era su España, y la realidad personal y universal que era su ansia de inmortalidad» (pàgs. 10-11). Blanco Aguinaga mostra que, bé que aquestes dues èpoques (que ell fixa de 1895 a 1903, la primera, i de 1903 cap ençà, la segona) semblen no correspondre a una realitat ben clara i definida (hi ha molts rastres de la preocupació per l'home abans de 1903, i l'atenció a la cosa pública és evident durant la Dictadura i al començ de la República), nogensmenys, en el fons és com ell ho estableix (pàgs. 11-12).

problemes concrets del castellà. Un capítol de transició («Hacia una preocupación poética por la lengua») clou la primera part. 5 La segona part correspon a l'època de la preocupació unamuniana del llenguatge com a fenomen humà abans que cap altra cosa. Hi ha hagut en ell un canvi de front: a l'«Unamuno, español moderno», que volia europeïtzar Espanya, ha succeït «nuestro Unamuno», que ara vol espanyolitzar Europa, que fa professió d'*africanisme*. I això té una projecció en l'aspecte lingüístic: ja no interessa la llengua pel seu costat social pràctic, sinó que l'individualisme irracional marcarà la pauta per a la revolució lingüística; a més, «si Àfrica comença als Pirineus», la llengua castellana ha d'ésser africana, és a dir, apassionada i angoixosa. Per aquest camí, després dels capítols de preparació, sobre *nuestro Unamuno* i el mètode de la passió, la realitat i el seu coneixement, i el problema de la comunicació, arribem al capítol IV: «Teoría poético-agónica del lenguaje». Hi són tractats veritables epígrafs d'una lingüística teòrica, d'una gramàtica general, d'una estilística lingüística: entre altres: la imaginació, metàfora i paradoxa, solitud, diàleg i monòleg, el crit, naturalitat i èmfasi, sinceritat, la funció de l'escriptor.

Ambdós llibres són d'un gran interès per al coneixement d'aquell gran turmentat que fou Miguel de Unamuno, i es complementen l'un a l'altre. — A. M. BADIA I MARGARIT.

Record d'Amado Alonso. — La mort d'Amado Alonso, el 26 de maig de 1952, marca una pèrdua irreparable en el cens, mai no prou abundós, dels conreadors de lingüística, filologia, estilística i crítica literària espanyoles. Havia nascut l'any 1897. En el cas d'Amado Alonso hom pot adonar-se, una vegada més, de la influència que els factors exteriors exerceixen damunt la vida dels homes. La seva orientació inicial (deixeble de Menéndez Pidal, pensionat a estudiar fonètica a Hamburg, col·laborador del qüestionari de l'atlas lingüístic peninsular, autor de *La subagrupación románica del catalán*, etc.) fou rectificada per les conseqüències de la seva instal·lació, que semblava definitiva, a Buenos Aires. Allí, bé que sempre continuà fidel, d'una manera o altra, a la seva trajectòria inicial (pensem en els seus estudis sobre la geografia de $r = l$, els *Problemas de dialectología hispanoamericana*), es veié obligat a compartir-la amb altres interessos lingüístics i culturals; com ha dit Alfonso Reyes, allí Amado Alonso havia de passar a les «energies subjectives» de la llengua (contribucions a la filosofia del llenguatge, el pròleg al llibre clàssic de Saussure, la col·lecció d'estudis estilístics, etc.), alhora que duia una gran campanya sobre el problema del castellà a Amèrica. De la conjunció de tots aquests factors de la seva formació sorgiren alguns dels seus treballs més remarcables, com el del diminutiu, el de l'article, i els estudis preparatoris del seu gran llibre d'història de la pronunciació del castellà. Malauradament, aquest llibre (el seu volum primer, car la resta segueix en preparació per Rafael Lapesa) ja fou de publicació pòstuma. I, malgrat que havia estat concebut a l'Argentina, pertany a la darrera etapa geogràfica (Harvard University) de la vida d'Amado Alonso. Però el millor de la seva vida, en tots sentits, fou fet a l'Argentina. L'escola que aconseguí de fundar-hi, tan eficient i tan digna, el retrata d'una manera perfecta. I la publicació que se'n despenia, la «Revista de Filología Hispánica» (1939-1946), continuada després a Mèxic («Nueva Revista de Filología Hispánica»), és tinguda com una de les revistes més acurades i més solvents. Bé que no d'una manera sistemàtica ni constant, Amado Alonso s'ocupà diverses vegades del català; en aquest terreny, i superant el to polèmic del vell treball de 1926 (suara alludit), publicà a la «Miscel·lània Fabra» una de les

5. Vers la fi del capítol, llegim: «En cuanto al lenguaje, seguirá ocupando un lugar de importancia en su obra. Pero ya no se enfrentará Unamuno al problema de la lengua práctica. Ya no será cuestión de buscar la forma adecuada al pensamiento y al ritmo de la vida nacional. Ahora hablará Unamuno del lenguaje en cuanto poético o universal. Nos hablará de la expresión de lo espiritual íntimo. Irá hacia lo concreto por excelencia, hacia lo personal único; hacia lo inefable» (pàg. 71).

seves millors contribucions, on establia les relacions de les llengües romàniques occidentals des de Valònia a Lusitània, en les quals el francès (sobretot) i també el castellà (bé que amb menys de força) són les llengües d'excepció dins la gran «família romànica» que comprèn, és clar, la nostra llengua catalana.—A. M. BADIA I MARGARIT.

Record de William James Entwistle.—William James Entwistle, nat l'any 1896, mort el 1952, pertanyia a aquella llei d'erudits que són capaços de treballar bé en camps molt heterogenis. Són relíquies de la vella època (conservada encara, almenys en part, a Alemanya), en què el concepte de *filologia romànica* comprenia les matèries que avui, més o menys subdividides, són agrupades gairebé pertot arreu entorn de *lingüística* i *literatura*. És el tribut forçós als progressos de la ciència, cada vegada més especialitzada. Però, per això mateix, l'exemple d'aquells qui poden sostreure's a l'inevitable és senzillament reconfortant. W. J. Entwistle ha d'ésser recordat ací per tres aspectes importants de la seva obra científica: el lingüístic, el literari i el folklòric-literari. En tots tres féu aportacions remarcables, que esmentarem succintament. En el camp lingüístic, recordem el seu valuós llibre *The Spanish Language, together with Portuguese, Catalan and Basque* (1936), que és un dels primers instruments per a la formació dels hispanistes de parla anglesa. Com el seu títol indica, les diverses llengües de la Península Ibèrica hi són tractades segons llurs realitats objectives; bé que amb aquest llibre el seu autor no es proposava d'ésser original, hom s'adona aviat de la seva agudesia i del seu esperit crític. En el camp de les recerques literàries, cal esmentar *The Arthurian legend in the literatures of the Spanish Peninsula* (1925), obra que encara conserva el seu valor, malgrat el temps transcorregut (sobretot després de la seva refosa de 1942), i les *Observacions sobre la dedicatòria i primera part del «Tirant lo Blanch»* (1927), intuïció d'un fet històric (el viatge de Joanot Martorell a Anglaterra) que després fou demostrat documentalment. En el camp folklòric-literari, el nom de W. J. Entwistle va unit al d'investigacions importants sobre la cançó popular: el seu llibre *European Balladry* (1939) és considerat per molts com la seva obra més important. Si tenim en compte que en el darrer grup dedicà atenció especial a diverses cançons catalanes (com *La Dama d'Aragó*, i d'altres), veurem que, en cadascuna de les seves orientacions, William James Entwistle sabé valorar amb mesura justa la llengua i la literatura del nostre país.—A. M. BADIA I MARGARIT.

Record de nou escriptors catalans desapareguts.—Aquests darrers anys han traspasat una sèrie d'escriptors nostres que, nascuts vers els anys 80, iniciaren llur carrera literària en la primera dècada del segle. Tots ells es veieren abocats a unes mateixes crisis estètiques, ideològiques i socials. Uns pocs, dirigits per Eugeni d'Ors i Josep Carner, les resolgueren tot iniciant el poderós moviment de cultura que ha informat la Catalunya moderna; d'altres, més o menys sensibles als nous corrents, prosseguiren esquemes més lligats als pròpiament vuitcentistes.

Josep Pous i Pagès nasqué a Figueres l'any 1873. Fill d'un propietari i metge d'Avinyonet, començà els estudis de Medicina a la Universitat de Barcelona, els quals, però, abandonà ben aviat per tal de lliurar-se al conreu de la literatura. Als vint-i-nou anys estrenà la seva primera peça dramàtica: *Sol ixent*. Un any després publicà la seva primera novella: *Per la vida*. Més endavant, el 1905, en fundar-se «El Poble Català», començà a publicar-hi articles fins a esdevenir-ne redactor. Menà, des del teatre, la novella i la premsa, una noble campanya d'agitació d'idees. Un seu article li valgué un procés i una condemna de sis mesos, que una amnistia general reduí a un. Fruit d'aquesta experiència fou un llibre prou interessant de memòries: *De l'ergàstula* (1909). De fet, la seva producció novel·lesca s'estén de 1903 a 1914, i comprèn obres tan remarcables com *Quan es fa nosa* (1904), *Revolta* (1906) i, sobretot, *La vida i la mort d'en*

Jordi Friginals (1912). Pous hi utilitzà tècniques genuïnament naturalistes, en les quals, però, introduí un element tot nou: la lluita que l'individu sosté per salvar i afirmar la pròpia individualitat. La seva producció dramàtica, iniciada, com hem vist, l'any 1902, assolí la màxima intensitat entre 1912 i 1930. Tot i ésser molt desigual, constitueix una de les fites del modern teatre català. Comprèn comèdies i drames de costums, que molt sovint plantegen problemes ideològics prou vius. Entre els més interessants, cal citar *L'endemà de bodes* (1904), *Els visionaris* (1909), *Senyora àvia vol marit* (1912), *En Joan Bonhome* (1919), *No tan sols de pa viu l'home* (1920) i *Vivim a les palpentes* (1930). Pous escriví també un drama històric: *Damià Rocabruna, el bandoler* (1917), escenificació de la vida de Perot lo Lladre. L'any 1936 prengué actituds clares, contundents, fruit de les quals fou el llibre d'articles i discursos *Al marge de la revolució i de la guerra* (1937), i un lloc destacat dins el Consell directiu de la Institució de les Lletres Catalanes. El mes de gener de 1939, passà la frontera juntament amb Antonio Machado, la mare d'aquest i la família Carles Riba, i s'installà a França, on residí fins que retornà a Catalunya, el 1944. En els darrers anys de la seva vida, Pous, lliurat a la tasca de revisar les seves obres completes i d'escriure les seves memòries, adquirí un prestigi moral molt considerable. «Havia esdevingut», ha escrit Domènec Guansé, «una de les més imposants figures de la nostra literatura. Alt com una torre, es mantenia redreçat a despit dels anys, i en el rostre molt pàl·lid, com treballat en cera, els ulls, darrera unes modestes ulleres, li prenien lluïssors esperitades. Tenia aire de mestre, d'apòstol, gairebé de profeta i una mica de sant». El vaig conèixer a les galeries Argos. Si no m'erro, Albert Manent fou qui me'l presentà. Comentàrem superficialment l'exposició, no sé quina, que visitàvem; de fet, no parlàrem gaire. Poc després, l'escriptor morí al seu pis del carrer de la Diputació. L'enterràrem un dissabte a la tarda del mes de febrer de 1952. Aquella tarda, uns amics férem — més ben dit: reférem — l'experiència del que comporta prendre certes actituds cíviques. El meu record de Josep Pous i Pagès anirà sempre lligat amb aquestes experiències.

Joan Llongueres (1880-1953), poeta, compositor i comentarista musical, excel·lí com a pedagog i com a introductor dels mètodes rítmics i plàstics de Jacques Dalcroze. Tanmateix, la seva figura d'escriptor és més aviat modesta, senzilla. Ofereix algun deix noucentista; ara: es formà en els ambients modernistes i intentà de seguir les actituds maragallianes més superficials. Concorregué diverses vegades als Jocs Florals de Barcelona, i el 1934 obtingué el Mestratge en Gai Saber. «De les seves poesies», escriví Alexandre Plana, «les millors són les que foren inspirades per un moment de confusió de la seva sensibilitat amb l'acció tranquil·la d'un ambient rústec». Publicà diversos llibres i opuscles de poesia i d'assaig; recordem-ne alguns: *Lluminoses* (1906), *Infimes cròniques d'alta civilitat* (1911), *L'estiu al cor* (1928), *El ritme en la educació y formació general de la infància* (1942), *Sonets* (1938 [1946]). Probablement, l'adaptació catalana d'algunes de les cançons de Dalcroze i les obretes originals que compongué seguint la línia d'aquelles, constitueixen la part més interessant de la seva producció.

Avellí Artís (1881-1954), periodista i autor teatral, impressor i editor, nasqué a Vilafranca del Penedès i morí, exiliat, a la ciutat de Mèxic. Encara adolescent, s'installà a Barcelona i, gairebé simultàniament, emprengué els oficis d'impressor i d'escriptor. Ben aviat aquest doble ofici el menà, fatalment, al d'editor. Com a autor teatral, Artís estrenà, entre 1909 i 1934, vint-i-vuit comèdies i sàinets d'un costumisme amable, barreja de sentiment i d'humorisme, que li crearen un públic vast i fidel. Entre les més interessants, cal esmentar *Quan l'amor ha encès la flama* (1909), *A sol ixent fugen les boires* (1921), *Comèdia d'amor i de guerra* (1921), *Les noies enamorades* (1924), *Els cinc sentits* (1927) i *Les ales del temps* (1934). Sens dubte, la més famosa és *Seny i amor, amo i senyor* (1925), la qual, esdevinguda de repertori al nostre país, fou traduïda al castellà i estrenada amb èxit a Madrid. El teatre d'Artís, en una època que a tot Europa eren assajades les experiències més extremes, no ofereix cap inquietud tècnica

o ideològica, ans segueix les fórmules vuitcentistes més típiques. Així, cal buscar la seva màxima eficàcia en el joc dels recursos escènics, en l'ús del diàleg, en la qualitat discretament humana dels personatges i dels arguments. Com a editor, cal recordar les col·leccions «El Teatre Català», «Les Ales Esteses» i «Col·lecció Catalònia», a més de les revistes «La Mainada» i «La Nostra Revista». Probablement, «La Mainada» és la publicació catalana per a infants de més qualitat. Aparegué entre 1921 i 1923, i hi col·laboraren, entre d'altres, A. Rovira i Virgili, Àngel Guimerà, Josep Carner, Carles Riba i Joan d'Ivori. A les seves pàgines aparegué per primera vegada la sèrie de narracions *Els nens de la meua escala* de Joan Salvat-Papasseit.

Joan Santamaria, nat a Lleida l'any 1886, seguí els estudis de Dret a la Universitat de Barcelona i, a Barcelona, exercí d'advocat i, més endavant, de jutge. Encara jove, l'any 1915, començà les tasques d'escriptor amb una primera sèrie de *Narracions extraordinàries*, que obtingueren un remarcable èxit de públic i que valgueren a l'autor l'encoratjament dels sectors més lligats a les tècniques i a les actituds vuitcentistes, entre ells el de Víctor Català. La publicació de tres noves sèries de *Narracions extraordinàries*, entre 1919 i 1922, acabaren d'assegurar-li el respecte i la devoció del públic. Poc temps després, el 1925, inicià la publicació de les novel·lesques *Memòries del Dr. Verdós*, personatge molt de principi de segle, espècie de Casanova o de marquès de Bradomin apassionat per l'aventura i per l'amor. Aquestes memòries, però, quedaren interrompudes amb l'aparició dels dos primers volums: *Ma vida en doina* (1925) i *L'apòstol* (1927). Pels mateixos anys donà a llum dues novel·les que cal tenir molt en compte per a fixar les seves posicions: *Quatre titelles i un ninot* (1926) i *La filla d'en Tartari* (1926). Simultàniament, Santamaria inseria a les pàgines de «La Publicitat» una sèrie de *Visions de Catalunya*, barreja de realitat i de fantasia, d'arravats lírics i d'observacions crues, que més endavant reuní en tres volums (1927-29). Durant la República escriví una nova sèrie de *Visions de Catalunya* (1935) i una darrera novella: *Adam i Eva* (1936). Així mateix, una obra estrictament professional: *Formulari jurídic català* (1934). En morir el 1955, després d'un llarg silenci de gairebé vint anys, ha deixat inèdits, segons sembla, un drama històric, nombroses novel·les i llibres de narracions. De fet, Santamaria, amic de les tertúlies de cafè i de la facècia esqueixada, traïa una formació, una sensibilitat pròpia del tombant del segle. L'estranya barreja de realitat i de fantasia, la sensualitat directa i violenta, l'estil carregat de metàfores, la mateixa influència de Poe el situen molt al marge del moviment de cultura propugnat per Eugeni d'Ors, per Carles Riba i per tants d'altres. Algun cop la tècnica metafòrica, o les tècniques estrictament novel·lesques —intermedis que trenquen el curs de l'acció, inserció de narracions autònomes, imprecacions al lector, situacions i personatges convertits en veritable màscara caricaturesca, etc.— el podrien col·locar en una espècie de mig camí entre els esquemes modernistes i d'altres més o menys pròxims als avantguardistes. En darrer terme, l'obra narrativa de Santamaria excel·leix per l'opulència de la prosa, que és, segons Montoliu, «robusta, densa, turgent, d'una saturació violenta de sucs vitals».

Eugeni d'Ors nasqué a Barcelona l'any 1882; fill d'una família benestant, cursà la carrera de Lletres, i més tard, la de Lletres. Féu estudis de Filosofia a París, concorregué a diversos congressos i commemoracions internacionals, féu conferències en terres d'Europa i d'Amèrica. Morí, a Vilanova i la Geltrú, l'any 1954. La seva aparició en el camp de les nostres lletres, ràpida i tumultuosa, constituí un veritable esdeveniment. De fet, les seves actituds i les seves ambicions, pouades principalment de França, traduïen unes mitjanes més o menys elementals en els grans països d'Occident. Al nostre, però, que acabava de sortir d'una guerra colonial, que es realitzava al marge dels medis oficials i que, finalment, no disposava d'un instrumental de cultura prou fi, constituïren un revulsiu eficaç, sorprenent. Ell, com a teòric i com a intel·lectual, per

dir-ho així, de xoc, juntament amb Prat de la Riba —home de govern—, Fabra, Nicolau, Rubió, Puig i Cadafalch —homes de ciència—, Carner i *Guerau de Liost* —poetes, periodistes—, assoliren de formular un pla de treball per a transformar el nostre país en un fet autònom, civilitzat, perfectament integrat en les estructures burgeses sorgides arran de la Comuna de París i del Pacte de Berlín. Així, doncs, l'obra d'Ors —moral, didàctica— s'orientà en dos sentits: destruir tot allò que, massa arrelat a sentiments i a idealismes romàntics o, més en general, vuitcentistes, podia constituir una visió deformadora de la nova situació que postulava; formular aquesta nova situació en uns pocs principis: teoria del bon gust i de l'arbitrarietat —o artificiositat— creadora, home que treballa i que juga, culte de la forma i subjecció a la norma, europeisme i imperialisme, etc. Breu, culte de la cultura en ella mateixa, de la Grècia i de la Roma clàssiques, del *Grand siècle* francès, de Goethe. Ors fou, doncs, o intentà d'ésser, el guia de la nostra societat burgesa, aproximadament, entre 1906 i 1920. En aquest període desplegà una activitat prodigiosa de comentarista de l'actualitat filosòfica, artística, literària, científica, etc. europea des de la seva secció quotidiana de «La Veu de Catalunya» (*Glossari de Xènius*); aquesta secció, juntament amb una labor complementària de conferenciant i de prologuista, es convertí ben aviat en una espècie de càtedra lliure i, no cal dir-ho, exercí una gran influència. Simultàniament, esdevingué, gràcies a la protecció de Prat de la Riba, un veritable home d'acció. L'any 1911, en ampliar-se el primitiu Institut amb dues noves seccions, fou elegit membre de la de Ciències i, alhora, Secretari general. Posteriorment fou membre del Consell de Pedagogia de la Diputació, i fundà i dirigí els «Quaderns d'Estudi» i la «Biblioteca Minerva de Coneixements Populars»; contribuï a fundar les biblioteques populars de la Mancomunitat i l'Escola de Bibliotecàries; impulsà els Cursos Monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi organitzats per l'Institut; fou nomenat, l'any 1917, Director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat. En el moment més brillant de la seva carrera, Ors, per raons diverses, hagué de deixar els seus càrrecs i, com a reacció immediata, es traslladà a Madrid, on intentà de prosseguir la seva labor cultural. Així, seguí escrivint en diaris i en revistes, en castellà o, més rarament, en francès, publicà llibres que el situaren en un primer pla de la literatura espanyola. Aquesta nova etapa, malgrat el seu gran interès, no aportà res d'essencialment nou. D'altra banda, la seva acció en el camp de la política cultural quedà del tot estroncada. Pels anys de la Dictadura fou un dels nostres escriptors *regionals* que ingressà a l'Acadèmia Espanyola i, tot i que, segons ens assegura el Sr. Menéndez Pidal («ABC», 26-IX-1954), n'era el més «eminent», no desplegà una activitat tan eficaç com la que desplegà essent membre de l'Institut. Més endavant, com a conseqüència dels canvis d'estructura produïts per la Guerra civil, fou Director General de Belles Arts, estimulà la formació d'un Instituto de las Españas, féu cursos de Filosofia i d'Història de la Cultura a l'Escola Social de Madrid, fou nomenat professor d'Història de la Cultura a la Facultat de Ciències Econòmiques i Socials de la Universitat Central. En cap d'aquests càrrecs, fora del primer, no reeixí a realitzar una labor passablement discreta. Eugeni d'Ors fou, per damunt de tot, un assagista que desintegrà l'assaig en un, diguem-ne, gènere personal que anomenà *glossa*: prosa breu entre aforística i epigramàtica, entre lírica i periodística que, en comentar diversos aspectes de la realitat quotidiana en un estil treballat, impressionista, tot críptic, aconseguia de formular principis de vigència general (*Glosari* (1906), 1907; *Glosari* (1906 ss.), 1915 ss.; *El nuevo Glosario*, 7 vols., 1921-23; *Nuevo Glosario* (1920-43), 3 vols., 1947-49; *Novísimo Glosario*, 1946; *Obra catalana completa*, vol. I: *Glosari 1906-1910*, 1950). Així mateix, intentà la novella, on els elements estrictament narratius desapareixien sota els intel·lectuals (*La ben plantada*, 1911); la poesia i el poemà en prosa; el teatre (*El nou Prometeu encadenat*, «El Dia Gráfico», 1920; *Guillermo Tell*, 1926). Excel·lí com a crític d'art (*Tres horas en el Museo del Prado*, 1923; *Cézanne*, 1924;

El arte de Goya, 1928; *Pablo Picasso*, 1930). La seva màxima ambició, però, fou la filosofia, tot i no reeixir-hi completament (*La formule biologique de la Logique*, 1909; *Els fenòmens irreversibles i la concepció entròpica de l'Univers*, 1911).

Els esquemes culturals proposats per Eugeni d'Ors foren seguits, més o menys evolucionats, per la major part d'assagistes nostres anteriors a la Guerra civil. Entre aquests, cal posar en un primer lloc J. Farran i Mayoral i Josep M. Junoy. En realitat, el primer intentà de prosseguir fidelment, tot negant-lo, el missatge orsià; el segon, més que seguir-lo en el sentit moral del mot, el substituï en la seva secció de «La Veu». Farran, nat a Barcelona, fou un autodidacte que, gràcies a la passió per la lectura i pels viatges, aconseguí de fer-se una cultura, més vasta, però, que profunda. Treballà durant un temps a l'Institut en qualitat de Secretari-redactor de la secció de Ciències; tingué al seu càrrec la Biblioteca del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat; féu durant tres anys cursos d'Història de la Filosofia i d'Història de la Pedagogia a la Universitat Industrial. La seva obra, però, no es realitzà pròpiament en tribunes acadèmiques, sinó en la premsa diària i en la conversa. Col·laborà a «La Veu de Catalunya», a «La Revista», a la «Revista de Catalunya»; estimulà vocacions d'escriptors joves i convertí el seu despatx de redactor de «La Veu» en una espècie de saló humanístic. Segons Montoliu, les tres idees essencials de l'obra ferraniana són: incorporació de la cultura catalana a Europa; voluntat de traduir, de recrear i de prosseguir l'humanisme clàssic; unitat última i transcendent de la Cultura. Així, com Ors, Farran comentà qualsevol fet literari, artístic, musical, filosòfic, etc. que l'actualitat posava en un primer pla, i intentà de reduir-lo a una unitat superior. Tanmateix, l'esperit romàntic i la formació autodidacta el menaren cap a les síntesis ràpides, brillants, perilloses. Això no obstant, escriví llibres prou interessants com *La renovació del teatre* (1917), *Lletres a una amiga estrangera* (1920), *Homes, coses, polèmiques* (1930), *Política espiritual* (1935), i féu traduccions de Plató, d'Aristòtil, de Llucià de Samosata, de Goldsmith, de Swift, de Flaubert, de Stendhal. La Guerra civil esfondrà aquest món ideal de cultura, i Farran no va saber, o no va poder, adaptar-se als nous temps. Havia de guanyar-se malament la vida tot fent traduccions al castellà, amb lletra cansada, carregada d'absències i d'imprecisions. L'home «serè, apollini» de què Guansé ens parla anà abandonant-se a poc a poc fins a l'anorreament. Es tancà en ell mateix, perdé tot interès per les coses i per les persones. Aviat quedà aïllat, i només algun amic l'ajudà tot encarregant-li caritativament traduccions que després guardava en un calaix. Quan el vaig conèixer, acabava de sofrir un accident greu. Vaig visitar-lo en companyia d'una amiga comuna. La casa, situada en un dels carrers de l'Eixample, era el testimoni més cru, més tràgic de la desfeta moral i física de l'autor. Aquest —esqueletic, cansat, espellifat, brut— només pogué oferir-nos una sola cadira. La biblioteca, com una boca desdentegada, només contenia uns papers en desordre, algun llibre escadusser. Ens parlà amb veu apagada de les seves malalties, de les seves estretors econòmiques. Li havien tallat la llum, el gas, per manca de pagament. Podríem oferir-li alguna feina? Poc després morí. Era el dia 8 de març de 1955.

Josep M. Junoy (1887-1955) fou dibuixant i poeta, periodista i assagista, comentarista d'art. Féu llargues estades a París, d'on ens portà les darreres conquestes artístiques i ideològiques. Sembla que, durant un temps, defensà els postulats comunistes, col·laborà amb dibuixos al «Papitu», fundà la revista d'avantguarda «Trossos», de la qual dirigí els dos primers números. A les acaballes de la primera guerra europea, probablement suggestionat per autors com Chesterton i Maritain, inicià la seva evolució cap al Catolicisme. El tracte directe amb mossèn Clascar fou un dels factors decisius de la conversió. En el traspàs de *Xènius*, Junoy el substituï en la seva secció diària de «La Veu». Aquesta, diguem-ne, nova època del famós *Glossari* duu per títol *Les idees i les imatges*, i conserva més o menys les formes i les intencions orsianes. Durant la Dictadura fundà «La Nova Revista» i, més endavant, contribuï a la fundació

del «Matí». Des de les pàgines d'aquestes publicacions, Junoy defensà un Catolicisme elàstic, liberal, comprensiu. La Guerra civil li produí un fort impacte, i extremà l'evolució cap a les posicions més tancades. Desertà de la nostra cultura, defensà els esquemes morals i ideològics més reaccionaris. Col·laborà a «Destino» i, sobretot, al «Correo Catalán». En morir sobtadament, els diaris li han dedicat uns comentaris distrets, de compromís. Junoy és gairebé el símbol de la cultura burgesa d'Entreguerres, esteticista i superficial, afectada i elegant, esnob i dandi, cosmopolita. El seu vers i la seva prosa, desarticulats i breus, són fets més de silencis i de suggeriments que no pas d'idees. L'autor hi intentava d'assolir la profunditat per mitjà de l'enginy, però, molt sovint, esdevenia banal. Malgrat tot, la seva obra ofereix un interès històric indiscutible. Així, veiem que fou amic d'Apollinaire, i que fou un dels primers a intentar d'incorporar a la nostra llengua les troballes plàstiques i líriques d'aquest. Sens dubte, *Guynemer* és un dels calligrames nostres més reeixits. Com a prosista, excel·leix principalment per la sensibilitat que traeixen les seves descripcions de paisatge (*El gris i el cadmi*, 1926). Com a assagista, més enginyós que dens, destaca per les màximes morals aplegades a *Marginàlia diversa* (1928). Com a comentarista d'art, començà propugnant les troballes de tot el complex avantguardista i acabà immersit en la defensa dels valors plàstics més tradicionals. Probablement, els dos llibres més interessants són *Arte y artistas* (1912) i *L'actualitat artística (1930-1931)* (1931).

Més joves que els escriptors que acabem de recordar, però vinculats a esquemes estètics més tradicionals, són Lluís Elias (1896-1953) i J. Gimeno-Navarro (1900-1955). Elias fou un comediògraf hàbil i entretingut, que es realitzà d'acord amb les fórmules del teatre de *boulevard*. Encetà la seva carrera amb l'estrena de *Madame* (1934) i, ja abans de la guerra, havia aconseguit de fer-se un públic amable i fidel amb peces com *El fill del senyor Gold* (1934), *Amàlia*, *Amèlia* i *Emília* (1935) i d'altres. Posteriorment, obtingué amb *Bala perduda* (1951) l'èxit teatral més sorollós d'aquests darrers anys. *La blanca negra* i, sobretot, *La nimfa de Bikini* ofereixen, darrerament, una major ambició d'escriptura. Elias era més home de teatre que no pas escriptor; així, reeixí en els plantejaments escènics, en el dibuix de personatges, per dir-ho així, previstos i pintorescos, en l'habilitat de diàleg.

La trajectòria de J. Gimeno-Navarro és ben curiosa: caixista d'impremta, futbolista professional relativament famós i, més tard, en haver de retirar-se de la pràctica activa de l'esport, poeta i comediògraf. La seva primera peça teatral fou estrenada el 1935; el seu primer llibre de versos aparegué el 1936. Durant la Guerra civil adquirí un cert prestigi amb poemes de guerra, de suburbi o d'amor. L'any 1939 fou empresonat i condemnat a trenta anys. Tot plegat el menà a una religiositat abrandada i efusiva, a descobrir un nou mitjà d'expressió artística: el dibuix, la pintura. Des que sortí de la presó, alternà la poesia i la plàstica, fins que, retret i amargat, morí el 1955. Entre les obres publicades, cal esmentar el drama *Barraques de Montjuïc* (1936), i els llibres poètics *Poemes de raval i altres poemes* (1938), *Festeig* (1938), *L'íntim recés* (1947), *L'enyor perdurable* (1949). Tenia anunciat un *Dolor de la guerra*, que no sé si arribà a veure la llum. — JOAQUIM MOLAS.

Homenatge a Karl Michaëlsson. — Per tal de festejar el seixantè aniversari — escaigut el 23 de juny de 1959 — de l'illustre lingüista suec Karl Michaëlsson, professor a la Universitat de Göteborg, els seus amics i els seus deixebles projectaren la publicació d'una miscel·lània de filologia romànica,¹ que veié la llum l'estiu de

1. *Mélanges de philologie romane offerts à M. Karl Michaëlsson* (Göteborg, Université de Göteborg, 1952). 484 pàgs.

l'any 1952. En l'endrega que encapçalava el volum hom recordava al jubilar els seus mèrits: «A la rigor científica ajunteu l'amplada de mires. Especialista dels estudis medievals, manifesteu un interès sempre nou per la llengua i la literatura contemporànies. El filòleg i historiador es dobla d'un literat, l'home d'estudi, d'un home d'acció. Si trebal·leu en la *deffence et illustration de la langue françoise*, feu també conèixer i estimar les civilitzacions dels pobles llatins, rics d'art i de seny».

Quaranta-set contribucions d'estudiosos de països diversos — trenta-vuit en francès, cinc en italià, tres en castellà i una en anglès² — omplen les cinc-centes pàgines dels *Mélanges*. Les més nombroses són dedicades a toponímia i a antroponímia — temes als quals Michaelsson ha prestat una major atenció en els seus treballs —: *Les plus anciens rôles d'impôt de la ville de Mons (Hainaut), 1281-1299*, per M.-A. Arnould; *Le suffixe -ui dans la toponymie pyrénéenne*, per A. Badià; *Deusdedit-Deusde(t)*, per A. Bergh; *Le nom du troubadour Sail d'Escola*, per C. Brunel; *Une curieuse forme d'agglutination dans les noms de personne*, per H. Carrez; *Les villas du Zoute ou les vacances du linguiste*, per A. Doppagne; *Poligenesi e monogenesi nella creazione toponomastica*, per B. Gerola; *Étude stylistique sur quelques termes désignant des personnes dans le «Vair palefrois»*, per G. Gougenheim; *Les Fonts, La Barroca, Sugadell, La Muga*, per A. Grieria; *Hypocoristiques masculins à suffixe féminin au pays de Liège*, per J. Herbillon; *Noms de personne bourguignons en -ey et en -et*, per P. Lebel; *Les prénoms à Agon (Manche), pendant trois siècles*, per F. Lechanteur; *Etruschi e latini in Sardegna*, per G. Serra; *Quelques manières d'indiquer la provenance d'un nom: Petite étude sur la syntaxe des éponymes*, per L. Wiberg; *Per la storia del nome d'Italia nell'antichità*, per E. Wistrand. Un altre grup d'estudis concerneix la lexicografia: *Les dénominations du «Carnaval» d'après les chartes italiennes de l'époque*, per P. Aebischer; *Deux noms galloromans de l'écreuil: «bordasse» et «spirou»*, per P. Falk; *De quelques mots francoprovençaux*, per P. Gardette; *«Botarga»: un recuerdo de la comedia italiana*, per M. Goulard de la Lama; *Éléments romans dans le parler des forgerons «wallons» de l'Uppland*, per E. Legros; *«Venter» per «culus» e l'interpretazione di passi di Sallustio e di Catullo*, per V. Pisani; *Glamures romanes dans les lunaria latins*, per E. Svenberg. D'altres articles són dedicats a temes gramaticals (fonètica, sintaxi, etc.) i a l'explicació filològica de girs o frases: *Quelques réflexions sur l'inversion après et en ancien et en moyen français*, per L. Bergh; *La dislocation du qualificatif en français contemporain*, per A. Dauzat; *Per la storia della latinità euganea: Il gruppo -kl-*, per G. Devoto; *La lengua española en Suecia en el siglo XVIII*, per T. Kleberg; *L'apposition dans le français d'aujourd'hui*, per A. Lombard; *«Il cuide Dieu tenir par les piez»*, per A. Langfors; *Occlusion et spirance dans le système consonantique de l'espagnol*, per B. Malmberg; *Transfert d'intonation en français*, per J. Marouzeau; *Coppie avverbiali aplogiche in italiano*, per B. Migliorini; *«Io la gioia la voglio adesso»*, per H. Nilsson-Ehle; *«Au fond de»*, per K. Ringenson; *«Enfant de la balle»*, per M. Roques. Cal anotar també algunes aportacions a la literatura medieval: *La femme innocente exilée dans une forêt: Motif folklorique de littérature médiévale*, per C. Fahlin; *Contributions aux commediae elegiacae du moyen âge*, per H. Hagendahl; *Une copie inconnue du «Lay de désir en complaintes» d'Oton de Grandson*, per A. Henry; *A propos de l'influence française sur la littérature néohellénique du Moyen âge*, per B. Knös. I, encara, alguns assaigs sobre literatura moderna...³

Un bell aplec d'interessants estudis, doncs, que fan honor a l'erudit romanista al qual van dedicats. — R. A. i S.

2. Els articles dels dos col·laboradors catalans són publicats en francès i en castellà.

3. D'E. Bendz, A. Duraffour, M. Gravier, B. Hasselrot, L. Maury, Y. Pougnaud, I. també contribucions de contingut divers d'E. Blancquaert, A. Jolivet i S. B. Liljegen.

rents versions de «*L'après-midi d'un faune*», per Joan Petit (reproducció de les tres versions successives del poema, d'acord amb l'edició de Henri Mondor, i detallada comparació crítica d'elles, interessant «en vista al procés de decantament, en l'ànim de Mallarmé, del concepte de poesia»); *La mort en la poesia de Joan Maragall* (*Notes breus a un tema amplíssim*), per Josep Romeu; *De Carles Riba a Màrius Torres*, per Joan Sales (amb cartes inèdites —dues de C. R., una de M. T.— en apèndix); *Sobre l'actitud del narrador en la novella*, per Maurici Serrahima (disquisicions de preceptiva literària); *Un poema joglaresc català sobre la batalla de Muret*, per Ferran Soldevila (assaig de reconstrucció, a base de la crònica de Bernat Desclot); *La literatura com a «estat de confessió»*, per Joan Triadú (disquisicions sobre els conceptes d'humil i humilitat, sobre el problema de la sinceritat i de l'escàndol, sobre la passió i la desesperació, etc., en relació amb les confessions literàries); *Sobre la lletra XXIII de Maragall a Pijoan*, per Frederic-Pau Verrié («el fragment catalogat fins ara com a lletra XXIII de les escrites per Maragall a Pijoan té ... data i començament i aquest no és altre que la lletra XIX mancada, al seu torn, fins ara, de final»).

Tres dels articles aplegats en el volum són dedicats a l'obra de l'homenatjat: *Comentari apassionat a una elegia de Carles Riba*, per Xavier Casp (per què prefereix, de les *Elegies de Bierville*, la núm. V); *Situació de Riba*, per Francesc Faus (intenta d'explicar-se «la situació de Riba avui i en l'àmbit de la poesia universal»); *Elegies de Bierville*, per Domènec Guansé (profund comentari a aquest llibre del poeta).

I assenyalen, encara, dins el volum, les versions d'una elegia de Riba, a l'anglès, per Joan Gili, i de dues altres poesies, al francès, per J. Palau i Fabre.

La S.C.E.H. — present en la miscel·lània amb disset dels seus membres — s'havia en certa manera anticipat a aquest homenatge a Carles Riba amb la nominació del gran poeta i humanista com a membre honorari de la Societat. La publicació, doncs, d'aquestes quatre-centes pàgines que vénen a exaltar el seu nom i la seva obra no podien deixar de comptar amb la nostra aprovació i amb la nostra adhesió més cordial i més entusiasta. — R. A. I S.

El segon Congrés d'Estudis Pirinencs — Del 21 al 25 de setembre de 1954 tingué lloc a Luchon el segon Congrés Internacional d'Estudis Pirinencs. Celebrat el primer a San Sebastián, el 1950, a iniciativa de l'Institut d'Estudis Pirinencs, de Saragossa, el Congrés de Luchon era organitzat per la Unió Internacional d'Estudis Pirinencs, nada precisament en el transcurs del primer Congrés. La nostra Societat hi era representada per l'autor d'aquestes ratlles.

Després de la sessió inaugural, al Casino de Luchon, començaren les tasques científiques. Aquestes foren distribuïdes, com a San Sebastián, en sis seccions. Deixant de banda el contingut de les Seccions I (Geologia i Geofísica), II (Meteorologia, Edafologia, Mineralogia, Botànica, Zoologia) i IV (Geografia, Economia), molt allunyat de les nostres disciplines, esmentarem ací algunes comunicacions de les seccions restants que poden ésser d'interès en aquestes planes. De la Secció III (Prehistòria, Antropologia, Etnologia): *Cuevas y simas relacionadas con habitaciones humanas, según las creencias populares del Pirineo vasco* (J. M. de Barandiaran), *Nueva cronología del arte paleolítico* (J. Camón Aznar), *Sobre el Solutrense pirenaico* (L. Pericot), *La mandíbula de Montmaurin* (H. Vallois). De la Secció V (Història, Art, Dret): *Les comtès de Pallars et de Ribagorça à l'époque carolingienne* (R. d'Abadal), *La inmigración gascona en Guipúzcoa* (J. L. Banús), *Censos del morabatín de Ribagorça en el siglo XIV* (J. Camarena), *Proceso entre el Conde de Ribagorça y el de Castro por cuestiones de límites* (A. Cuevas), *Les fresques de Tahull et le décor du sanctuaire de Saint-Sernin* (E. Delaruelle), *Les Lies et Passeries pendant la guerre de Succession d'Espagne* (B. Druène), *Un archivo pirenaico de comienzos del siglo XV: el condal de Ribagorça en Benabarre* (M. Dualde), *Quelques considérations sur la colonisation et la vie rurale dans le Roussillon*

et la Marche d'Espagne au IXe siècle (A. Dupont), *Les passages transpyrénéens dans l'antiquité* (R. Etienne), *Une annexion euphémère, ou le Val d'Aran de 1812 à 1814* (B. Faucher), *Franquicias locales en la comarca del Berguedà (Pirineo Catalán)* (J. M. Font Rius), *Interdependencia económica de las dos vertientes del Pirineo Central a fines del siglo XVII* (E. Giral), *Inmigración de pirenaicos franceses en Cataluña durante el siglo XVI* (J. Nadal), *Problemas de la fijación de la frontera hispano-francesa según el tratado de paz de 1659* (J. Reglà), *Contribución al estudio de los precios, pesas y medidas de Ribagorza en el siglo XIV* (M. I. Rincón de Arellano), *Recientes progresos en historiografía pirenaica* (J. Vicens Vives). De la Secció VI (Filologia): *Dos cortes sincrónicos en el habla de Graus* (M. Alvar), *Precisiones sobre las concordancias léxicas entre gascón y catalán* (A. M. Badia Margarit), *Le préfixe re dans la toponymie pyrénéenne* (W. D. Elcock), *F latine et H basque* (H. Gavel), *Nombres personales de los siglos IX, X y XI, procedentes de la documentación de las comarcas de Ripollés y de Organyà* (A. Griera), *Contribución a la etimología de Aneto* (F. Marsà), *Sobre algunas particularidades del habla del Valle del Flamisell* (J. Roca Pons), *Couches de colonisation romaine et préromaine en Gascogne et en Aragon* (G. Rohlf), *Présentation de l'Atlas Linguistique de Gascogne* (J. Ségu).

Com és habitual en aquesta mena de reunions, hom procurà de fer agradable l'estada a Luchon als congressistes, amb diverses recepcions i vetllades que alternaren amb la tasca científica. Recordem la recepció a l'Ajuntament de Luchon i una vetllada folklòrica al Casino (dia 21); dues excursions, a escollir pels congressistes, a la Vall d'Aran o a St. Bertrand de Comminges (el dia 23, amb recepcions i dinars oferts gentilmente per les corporacions locals, i visites culturals adequades), el banquet de clausura del dia 24, i l'excursió del dia 25 (Luchon, Pic de Midi de Bigorre i recepció a l'Institut de Physique du Globe, dinar a Saint-Sauveur, i Pau), que permeté que el Congrès finalitzés, de fet, amb la recepció i festa folklòrica de Pau.

El segon Congrès del Pirineu demostrà que la Unió Internacional d'Estudis Pirenencs té ja una vida que n'assegura la continuïtat. — A. M. BADIA I MARGARIT.

Una publicació sobre la història de Barcelona.—El 1944, l'Institut Municipal d'Història de Barcelona creà, sota la direcció del Sr. Agustí Duran i Sanpere, un butlletí setmanal de divulgació històrica radiat per Ràdio Barcelona. Aquest butlletí consta de dues notes molt breus (unes dues o tres pàgines), en les quals alguns dels investigadors barcelonins més coneguts donen compte d'una troballa arqueològica o històrica, o comenten algun punt interessant, entre històric i anecdòtic, relatiu a una diada o a un costum típics de la ciutat. Les notes més remarcables, per llur interès històric o per la personalitat de llur autor, han estat aplegades per l'Editorial Aymà en vuit nodrits volums que duen per títol general *Barcelona: Divulgación histórica* (1945-1955).

Els treballs d'Agustí Duran i Sanpere, director i, alhora, un dels col·laboradors més assidus, tracten de l'activitat arqueològica, en especial de les excavacions a la Barcelona romana, de qüestions artístiques i, menys sovint, de qüestions d'història política o d'història de la cultura. La major part d'aquests treballs són notícies o breus resums d'altres obres més extenses. Lluís Camós i Cabruja utilitza els fons documentals de l'Arxiu Històric de la Ciutat per a donar-nos a conèixer notícies ben curioses de caire polític o costumista. La major part fan referència a la trajectòria del Consell de Cent; molt poques són posteriors al 1714. Una tasca paral·lela és duta a terme per Josep M. Madurell i Marimon en comentar documents prou interessants procedents de l'Arxiu Notarial de Barcelona. La temàtica dels seus treballs és molt diversa i complexa, però, en general, fa referència a esdeveniments ciutadans anteriors a l'any 1800. Per contra, les col·laboracions de Frederic P. Verrié no ofereixen una unitat

comparable a la dels autors anteriors. Llur cronologia comprèn tota la història de Barcelona, i llurs temes solen fer referència a història de l'art.

Els treballs dels autors que acabem de ressenyar ocupen gairebé les dues terceres parts del material aplegat en els volums apareguts; els de la resta han estat redactats, entre d'altres, per Joan Ainaud, Joan Amades, J.-E. Martínez i Ferrando, J. M. Font i Rius, F. Mateu i Llopis, J. Carrera i Pujal, R. Violant i Simorra, Aureli Capmany i Enric Bagué, i fan referència a temes i qüestions de llur especialitat.

Tot i el seu caràcter de divulgació, aquesta col·lecció ofereix un interès històric prou remarcable. — JOAN-F. CABESTANY.

Una història del Monestir de Sant Benet de Bages. — El Centre Excursionista de la Comarca de Bages, en ocasió de les seves Noces d'Or, ha publicat un llibre de Mn. Fortià Solà i Moreta, que havia romàs inèdit durant molts anys. Es tracta d'una monografia històrica sobre Sant Benet de Bages,¹ premiada l'any 1914 en un certamen literari organitzat pel diari «El Correo Catalán» de Barcelona. L'obra constitueix un document valuósíssim per a l'estudi de la història de la comarca a l'alta Edat mitjana, la seva organització agrària i l'evolució del seu poblament. La influència que el monestir exercia damunt aquestes terres era tan gran, i les seves possessions, tan extenses, que donaren lloc al reconeixement d'una demarcació jurisdiccional coneguda amb el nom de Baronia de Bages. Mn. Fortià Solà estudia les relacions del cenobi amb la casa comtal de Barcelona, la vescomtal de Bas i les abadies de Sant Ponç de Tomeres i de Montserrat, i els conflictes del nostre monestir amb els veguers de Manresa i els sots-veguers de Moià, i amb la mitra de Vic. Completen aquest estudi històric un capítol de fets i d'anècdotes d'interès, relacionats amb el monestir, i un altre, dedicat a sant Valentí, patró del Pla de Bages, escrit posteriorment, en el qual l'autor enfoca la qüestió si aquell sant arribà o no a cenyir la mitra de la dubtosa seu episcopal de Manresa, a l'època visigòtica, qüestió que deixa sense resoldre per la impossibilitat d'adveració d'un diploma del 596, on se'n parla. Aquesta part històrica és potser la que ofereix un major interès, pel fet d'ésser el primer estudi de conjunt que hom publica sobre Sant Benet de Bages, i en la qual l'autor, tot aplegant, de la bibliografia anterior, les dades que ha cregut convenient d'aprofitar, aporta, de més a més, un considerable nombre de notícies inèdites, fruit d'una llarga i pacient recerca pels nostres arxius, especialment l'Arxiu de la Corona d'Aragó, la secció de manuscrits de la Biblioteca Universitària de Barcelona, el Monestir de Montserrat i, sobretot, l'Arxiu de la Casa Guitart, de Manresa, procedent del mateix monestir de Sant Benet, i que el Centre Excursionista de la Comarca de Bages cedi, no fa gaire; en dipòsit, a Montserrat. Quant a l'estudi de l'aspecte artístic del Monestir, Mn. Fortià Solà es limita gairebé a seguir els estudis precedents de Puig i Cadafalch, Falguera i Goday, de Coll i Vilaclara, de Gudiol i de Gustà i Bondia, tot aportant-hi alguna observació pròpia que pogué recollir durant el seu sojorn a Navarres, quan era vicari d'aquella parròquia, a la qual pertany Sant Benet de Bages. — F. SOLER I QUINTANA.

Estudis pirinencs. — El dia 10 d'octubre de 1942, estretament lligada amb la Universitat de Saragossa i dotada pel Consejo Superior de Investigaciones Científicas, era creada l'Estació d'Estudis Pirinencs,^{1a} amb seu a Jaca. Segons l'ordre ministerial que li donava vida, havia de dedicar-se a investigacions geogràfiques, geològiques, edafològiques, geobotàniques, meteorològiques, històriques, histórico-artístiques, filo-

1. *El Monestir de Sant Benet de Bages*, Manresa, [Tipografia Artística J. Vergé], 1955. L'apartat "Bages i els veguers de Manresa" del capítol XII, referent a la Baronia de Bages, aparegué en el número extraordinari del "Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages", de Manresa, publicat en commemoració del XXVè aniversari de la fundació del Centre. Veg. De "La Baronia de Bages", "Butlletí del Centre Excursionista de la Comarca de Bages", vol. XXV, núm. 141 (15 de novembre de 1930), pàgs. 92-96.

1a. Convertida més endavant en Institut d'Estudis Pirinencs.

lògiques, etc., i havia d'organitzar un museu i una biblioteca del Pirineu. Un cop designat el Patronat que havia de regir la novella institució, hom constituïa diverses seccions de treball, que eren posades sota la direcció dels senyors següents: J. M. de Porcioles i Colomer (Dret), Taurino Losa (Botànica), Ll. Solé i Sabarís (Geologia), L. García Sainz (Geografia), Antoni Griera (Filologia), J. Camón Aznar (Art); Martín Almagro (Prehistòria i Arqueologia), J. M. Lacarra (Història), Ramón Esteruelas (Agricultura), Ricardo del Arco (Folklore), Lorenzo Vilas (Edafologia i Microbiologia), Mariano Tomeo (Aprofitaments Químics), Santiago Alcover (Antropologia) i M. Liso Puente (Meteorologia). Matèries certament massa diverses, que no tenien altre lligam entre elles que el fet de referir-se totes al Pirineu...

El 5 d'agost de 1943 començava la vida de l'Estació amb unes jornades de treball tingudes a Jaca, Sant Joan de la Peña, Hecho, Santa Cruz de la Serós i Osca, en què foren presentades diverses comunicacions de les quals ens interessen principalment les de José M. Lacarra sobre els orígens del comtat d'Aragó, Lluís Pericot sobre la cultura pirinenca fins al final de l'època dolmènica, Antoni Griera sobre la importància de la dialectologia pirinenca, J. Camón Aznar sobre les claus de volta de la catedral de Jaca i de Santa Cruz de la Serós del segle XI, i Martín Almagro sobre la població pirinenca anteromana.²

L'any 1945 era començada la publicació de la revista «Pirineos», que esdevenia l'òrgan de l'Estació. La mateixa diversitat de temes atribuïts a aquesta, amb la consegüent dispersió d'interès, es fa vistent a la revista. En els volums corresponents als seus primers deu anys de vida (1945-1954) anotem els següents treballs — alguns d'ells elaborats com a conferències —, que tenen relació amb les matèries d'estudi de la nostra Societat:³

a) *Prehistòria*. — De Lluís Pericot, sobre materials prehistòrics de Serinyà (alguns capítols redactats per Joan Maluquer i Josep M. Corominas) (volums I, III, V), sobre la cultura megalítica pirenaica (VI) i sobre la cultura megalítica a Aragó (VIII); de Martín Almagro, unes notícies prehistòriques de la vall de l'Anoia (III, IV) i sobre nous camps d'urnes al Llenguadoc i al Rosselló (en col·laboració amb Pere de Palol) (V); de Joan Maluquer, sobre la cultura pirenaica catalana (IV), la cova sepulcral del Forat Negre de Sarradell (VI) i la de les Llenes d'Erinyà (VI) i sobre el Pirineu i les invasions indoeuropees (VIII); d'E. Zudaire, reportant unes prospeccions megalítiques a la vall de Baztán (Navarra) (V), i de J. Elósegui Irazusta, amb un catàleg dolmènic del País Basc (IX).

b) *Història*. — De Georges Fouet, sobre un *terroir* de vall sots-pirinenca a l'època romana (villà de Montmaurin) (X); d'E. Lévi-Provençal, sobre el paper de la Marca superior dins la història política de l'Espanya califiana (VI); de J. M. Millàs i Vallicrosa, sobre la conquesta musulmana de la regió pirinenca (II) i una valoració de la cultura romànica a l'època de Santa Maria de Ripoll (I); de José M. Lacarra, sobre les rutes de pelegrinatge (especialment els passos del Pirineu i el camí de Santa Cristina a Puente de la Reina) (I),⁴ sobre el desenvolupament urbà de les ciutats de Navarra i Aragó a l'Edat mitjana (VI)⁵ i sobre Gastó de Bearn i Saragossa (reproduït del núm. 39 de «La Cadiera», del qual són tirats només vint-i-cinc exemplars) (VIII);⁶ de J. Reglà i Campistol, sobre la Vall d'Aran en la conjuntura

2. Publicades, amb els discursos oficials i documents de creació de l'Estació, en un volum titulat *Primera reunió del Patronat de la Estación de Estudios Pirenaicos* (Zaragoza 1945; 160 pàgs. + 6 llms.), que recull també una poesia en *fabla chesa* — *La agonía de las campanas* — de Veremundo Méndez Coarasa.

3. Cf. una recensió dels treballs referents a filologia i a literatura dels primers set volums, per J. Roca i Pons i J. Molas, dins «Estudis Romànics», IV (1953-54), 369-372.

4. Fragments del llibre, aleshores inèdit, *Las peregrinaciones a Santiago de Compostela*, en col·laboració amb J. Uría Riv i L. Vázquez de Parga.

5. Comunicació presentada al Congrés Internacional de Ciències Històriques de París l'any 1950.

6. Cal recordar així mateix la utilíssima crònica històrica del Pirineu (bibliografia comentada dels segles VIII al X), de Lacarra, apareguda al volum V.

decisiva de la seva història (segles XIII-XIV) (IV); 7 de Charles Higounet, sobre Pampelone — a l'actual departament del Tarn —, bastida d'Albigès (VII); de M. Lucas Alvarez, uns apunts històrics sobre el municipi de Canfranc (VIII) i una carta de pau (1646) entre les valls de Tena i Ossau (en col·laboració amb M. Rosario Miralles) (VIII); d'A. Ubieto Arteta, sobre Gonçal rei de Sobrarb i de Ribagorça (VIII) i sobre les diòcesis navarro-aragoneses durant els segles IX i X (X); d'A. Serrano Montalvo, sobre la població alt-aragonesa al final del segle XV (X), i de J. Vicens i Vives, unes combatives notes sobre el desenvolupament de la historiografia de l'Edat moderna a Barcelona (IV).

e) *Geografia històrica*.—D'A. García Bellido, sobre els Pirineus a través dels geògrafs grecs i romans (VIII), i de J. Bosch i Vila, sobre els Pirineus segons els principals autors àrabs de l'Edat mitjana (V).

d) *Història del Dret*.—De M. Sancho Izquierdo, sobre algunes analogies i diferències entre el dret català i l'aragonès, principalment a les comarques pirinenques (IV); de J. de C. Serra i Ràfols, edició comentada de les ordinacions de la vila d'Ager de l'any 1278 (V), i de J. M. Font i Rius, sobre franqueses locals a la comarca de l'Alt Berguedà (X).

e) *Història de l'Art*.—De Leoncio Urabayen, sobre la catedral de Pamplona, amb especials remarques entorn de les relacions entre la geografia i l'arquitectura (II); d'A. Ubieto Arteta, sobre la construcció de la Collegiata d'Alquezar (V); de J. Esteban Uranga, sobre les escultures de Santa Maria la Real de Sangüesa (VI); de F. Abbad Ríos, sobre algunes esglésies romàniques del Pirineu (de la província de Saragossa) (VII), i de Miquel Dolc, edició i estudi de tres inscripcions de la catedral de Jaca (IX).

f) *Lingüística*.—D'Antonio Beltrán, sobre l'alfabet de la zona de les monedes amb el «genet ibèric» (VIII); de R. Menéndez Pidal, sobre dos dialectes ibèrics, simbolitzats pels noms *Javier* i *Chabbarri* (V); 8 de Paul Aebischer, una nota de toponímia pirinenca sobre el nom *Crexenturri* (VI); de F. Mateu i Llopis, sobre identificació de seques ibèriques pirinenques (assaig de localització de topònims monetaris alt-aragonesos) (III); de Luis Michelena, sobre onomàstica aquitana (X); de Manuel Alvar, sobre paraules i coses a l'Aezcoa (III), toponímia de l'alta vall del riu Aragó (V) 9 i el dialecte aragonès a l'Edat mitjana (estudi de les grafies navarro-aragoneses) (IX); de P. González Guzmán, dues notes sobre lèxic alt-aragonès (*ruaca*, *suchubil*) (VIII), i d'A. M. Badia i Margarit i Francesc Marsà, una memòria dels treballs duts a terme de 1948 a 1952 sobre el Corpus de toponímia catalana.

g) *Literatura*.—D'A. Ubieto Arteta, unes notes sobre la Crònica de Sant Joan de la Penya (VI); de J. M. Castro Calvo, sobre Verdaguer com a poeta pirinenc (I); de J. Romeu i Figueres, sobre la llegenda del Comte Arnau al Gombren i els seus voltants (IV) 10 i sobre mites tradicionals de l'Alt Ripollès i la vall de Ribes de Freser (VI).

h) *Geografia d'interès històric*.—De J. M. Casas Torres i J. M. Fontboté i Muselas, sobre la Vall de Tena (trets fisiogràfics i economia regional) (I); de Ricardo del Arco, sobre els despoblats de la zona pirinenca aragonesa (II); de Salvador Llobet, sobre el Principat d'Andorra (II); de Pierre Deffontaines, una contribució a una geografia humana de la Muntanya (V); de Manuel Riu, sobre la vila franca de Sant Llorenç dels Piteus i la seva antiga indústria llanera (VI); d'Elie Lambert, sobre les rutes dels Pirineus atlàntics i llur ús en el curs de les edats (VII); de J. M. Madurell i Marimon, unes notes per a la història de les fargues pirinen-

7. Anticipació de problemes estudiats en la seva tesi doctoral, *Francia, la Corona de Aragón y la frontera pirenaica* (Madrid 1951). Cf. JOAN MERCADER, *Un estudi històric sobre la Vall d'Aran*, BSCEH, I (1952), 106.

8. Cf. ALWIN KUHN, "Est. Rom.", II (1949-50), 219-220.

9. Cf. KUHN, *loc. cit.*, 224.

10. Forma el capítol V de la seva tesi *El mito de «El Comte Arnau» en la canción popular, la tradición legendaria y la literatura* (Barcelona 1948).

ques (VIII); de M. Foncin, sobre la cartografia francesa dels Pirineus (VIII), i de Jean Coppolani, sobre les capitals regionals dels Pirineus francesos (X).

7) *Etnografia*.—De R. Violant i Simorra, unes notes d'etnografia pastoral piri-nenca (sobre la transhumància) (IV) i sobre l'arada tradicional de la comarca de Jaca i l'esculpida en el claustre de Sant Joan de la Penya (contribució a l'estudi de les arcades radials de la Península Ibèrica i a l'Atlas Etnogràfic del Pirineu) (VI), i de Joan Ainaud, sobre cases amb terrat al Pirineu (VIII).

Ultra els estudis originals, «Pirineos» publica, quan s'escau, traduccions d'estudis apareguts en altres revistes: anotem *Un mapa de las relaciones monásticas transpirenaicas en la Edad Media*, de Ch. Higounet, traduït per A. Ubieto Arteta (VII),¹¹ i *Los sufixos en los dialectos pirenaicos*, de G. Rohlf, traduït per L. Márquez Villagas (VII).¹²

Esparses en diversos números de la revista trobem també cròniques dels congressos internacionals del Pirineu i de les reunions del Patronat de l'Estació o Institut.

Com a publicacions independents, han aparegut una sèrie de volums de tema prehistòric (*Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, per Lluís Pericot),¹³ històric (*La reconquista española y la repoblación del país*, curs de conferències fetes a Jaca el 1947),¹⁴ lingüístic (*Toponimia navarra en la Edad Media*, per C. E. Corona Baratech;¹⁵ *Contribución al vocabulario aragonés moderno*¹⁶ i *El habla del valle de Bielsa*, per A. M. Badia i Margarit;¹⁷ *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées centrales*, per Jean Séguy;¹⁸ *El habla viva del valle de Aragüés*, per P. González Guzmán),¹⁹ museístic (*Catalogue illustré du Musée Pyrénéen du Château-fort de Lourdes*, per Marguerite Le Bonidier i Gaston Balencie),²⁰ ultra les *Actas de la Primera Reunión de Toponimia Pirenaica* tinguda a Jaca l'agost de 1948²¹ i les *Actas del Primer Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos* tingut a San Sebastián el setembre de 1950;²² etc.

Una intensa i lloable activitat, doncs, reflectida tant en congressos i reunions com en publicacions diverses, que cal agrair principalment a l'energia i a la laboriositat dels professors Lluís Solé i Sabarís, de la Universitat de Barcelona, i José Ml. Casas Torres, de la Universitat de Saragossa. Només és d'estranyar, però —i, naturalment, no sabriem estar-nos de lamentar-ho—, l'absència en totes aquestes publicacions, com a vehicle d'exposició, de la més important de les llengües *pirinenques*: la catalana. I és tant més de doldre per tal com ens consta que per part del Consell Directiu de l'Institut i de «Pirineos» no hi hauria cap inconvenient, al contrari, a admetre-la.—R. A. I S.

11. Publicat abans a la «Revue de Comminges», LXIV (1951).

12. Publicat abans a la «Revue de Linguistique Romane», VII (1931), 119-169.

13. Barcelona 1950; 276 pàgs. + 128 figs.

14. Zaragoza 1951; 268 pàgs. + 14 fots.

15. Huesca 1947; 152 pàgs.

16. Zaragoza 1948; 208 pàgs.

17. Barcelona 1950; 368 pàgs. + 27 figs.

18. Barcelona 1953; xxx + 448 pàgs.

19. Zaragoza 1953; 248 pàgs. + 66 mapes. Cf. A. M. BADIA I MARGARIT, «Est. Rom.», IV (1953-54), 311.

20. Zaragoza 1953; 2 vols.; 136 pàgs. + 60 làms.

21. Zaragoza 1949; 212 pàgs. + 1 mapa. Amb contribucions de C. Battisti, R. Menéndez Pidal, F. Lázaro Carreter, P. Aebischer, V. Garcia de Diego, J. Balaztana, B. Pottier, M. Garcia Blanco, M. Alvar, W. D. Elcock, A. Irigaray, A. M. Badia i Margarit, P. Sallenare, H. Gavel. Cf. A. KUHN, «Est. Rom.», II (1949-50), 219-227.

22. Zaragoza 1952; set volums; 190 + 398 + 354 + 224 + 280 + 220 + 194 pàgs. Amb contribucions de J. M. de Barandiarán, A. Beltrán, J. Maluquer, L. Nougier, J. Pons, J. Romeu i Figueres, B. Taracena, R. Violant i Simorra, per als temes prehistòrics, antropològics i etnològics; de M. Dualde, J. M. Font i Rius, Ch. Higounet, J. M. Lacarra, E. Lambert, J. Mercader, J. Reglà, Ph. Wolff i J. Vicens i Vives, per als temes històrics, històrico-artístics i jurídics; de W. D. Elcock, M. Alvar, J. Séguy, R. Lafon, A. Kuhn, H. Gavel, G. Rohlf, A. Grieria, M. Garcia Blanco, A. M. Badia i Margarit, A. Tovar i M. Agud Querol per als temes filològics. Cf. A. M. BADIA I MARGARIT, *El Primer Congrés del Pirineu*, BSCEH, I (1952), 104-105, i *Les actes del Primer Congrés del Pirineu*, BSCEH, II (1953), 99.

Cinc anys d'activitat cultural del Centre Excursionista de Catalunya. — Aquests darrers anys, el Centre Excursionista de Catalunya ha prosseguit la seva lloable tasca cultural, que ha desplegat en molt diverses direccions. Així, entre les conferències organitzades referents als nostres temes d'estudi, cal recordar la dedicada a la llegenda del drac de Sant Llorenç del Munt, per Joan Turull (1951); a Eivissa, per Pierre Deffontaines (1951); als jardins particulars de Barcelona, per Jeroni Martorell (1951); a la fauna i la flora en la cançó basca, pel P. J. A. Donostia (1951); a la geografia històrica del Pla de Barcelona, per Agustí Duran i Sanpere (1951); a la Barcelona dels Reis Catòlics, per F. A. Vilarrúbias (1952); al *Diccionari Català-Valencià-Balear*, per Francesc de B. Moll (1952); a la muntanya en la literatura catalana, per Josep Romeu (1952); a l'àmbit geogràfic de les llegendes, per Esteve Albert (1952); als talaïots de Menorca, per Josep Mascaró (1953); als vells carrers de Barcelona, per Pau Turulla (1954); al pintor Antoni de Viladomat, per Santiago Alcolea (1954); a Andorra, considerada com la més dura jornada excursionista de Jacint Verdaguer, per Josep M. Bordas (1954); a la fesomia geogràfica i humana de les comarques naturals, per Francesc Gurri (1954); als mestres de la pintura catalana durant els darrers setanta anys, per Francesc Serra (1954); a la figura d'Apelles Mestres, per Josep Font i Solsona (1954); als orígens dels cognoms i de l'heràldica, per Ramon Piñol i Andreu (1954); a l'illa de Menorca, per Joaquina Comas (1954); a les festes populars del cicle nadalenc, per Josep Font i Solsona (1924); a les escoles catalanes de pintura romànica, per Josep Gudiol (1955); al cor de la catedral de Barcelona, per Joan Subias (1955); a Menorca, per Josep Mascaró (1955); a la pintura dels segles XVI i XVII en el Museu del Louvre, per Frederic P. Verrié (1955); a la primera zona d'urbanització de la Mediterrània (de Cartago a Le Corbusier), per Pierre Deffontaines (1955); a alguns aspectes desconeguts de la vida de Verdaguer a Vallvidrera, per Josep Pereña (1955); als passos de sant Vicenç Ferrer a Barcelona, per Josep Font i Solsona (1955); a les escultures del Museu Marés (1955), així com les diverses dedicades a la numismàtica hispànica, per Pere Vugué (1955).

Així mateix, han estat organitzats diversos cicles de conferències, entre els quals hem de fer esment dels referents a geografia muntanyenca a càrrec de Pere Blasi (1951); a la història de l'art català, a càrrec de Frederic P. Verrié, Miquel Tarradell, Josep Font i Solsona, Josep M. Madurell, Cèsar Martinell, Pere de Palol, A. Cirici i Pellicer i Josep Colomines (1951-54); a folklore, a càrrec d'Aureli Capmany, Josep Font i Solsona, Eduard Guardiola i Joan Amades (1951-53); a geografia, a càrrec d'Antoni Bescós, R. Candel, E. Albert, P. Joan Canyigueras i Ramon Vinyeta (1951-53); a Barcelona, a càrrec, entre d'altres, d'Agustí Duran i Sanpere (1952); a geografia literària, a càrrec, entre d'altres, de Joaquim Santasusagna (1953).

Algunes sessions solemnes foren dedicades a commemorar el setanta-cinquè aniversari de la fundació del Centre (1951), els cinquanta anys de la mort de Jacint Verdaguer, amb la intervenció de Josep M. de Casacuberta (1952); a la figura de Narcís Oller, amb la participació de J. Oller i Rabassa, Josep Iglésies i F. Duran i Cañameras (1955). Cal no oblidar, encara, les sessions necrològiques dedicades a la mort d'Aureli Capmany (1954) i d'Antoni Palau (1955).

Simultàniament, foren fetes diverses visites culturals a Barcelona i a algunes contrades catalanes, projeccions de films artístics cedits per institucions estrangeres o científiques, exposicions i concerts.

Al costat d'aquestes tasques culturals, el Centre ha prosseguit les seves activitats merament excursionistes, de les quals no hem de donar compte ací. — F. DURAN I CAÑAMERAS.

El Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada. — L'any 1945, uns quants estudiosos igualadins es delien per encomanar a tothom llur reguit intel·lectual, i per això organit-

zaren el grup Anabis, promotor de conferències, exposicions i tertúlies literàries i científiques. L'èxit d'aquella campanya engendrà aviat el Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada (C.E.C.I.), constituït oficialment el dia 24 d'agost de 1947 sota el patrocini del Municipi. Una de les aspiracions màximes del C.E.C.I. era la creació d'un Museu a Igualada (ciutat i comarca) per tal d'acollir-hi totes les manifestacions culturals i artístiques i, fins i tot, industrials o mercantils que poguessin servir per a la història local en tots els aspectes. Tot seguit començaren les tasques per a aplegar objectes destinats al Museu futur. L'octubre del mateix any 1947 hi ingressaven les primeres peces: algunes imatges religioses salvades de la revolució iconoclasta (1936-1939). L'entusiasme dels primers moments no minvava pas; cada setmana s'anava perfilant millor el contingut de les sales diverses i, al cap de pocs mesos, hom podia visitar-lo profitosament. El 4 de juliol de 1948, la S.C.E.H. hi celebrava la sessió de final de curs: el Sr. J. de C. Serra i Ràfols féu la lliçó de clausura.

Per a estrenar oficialment el Museu fou triada una diada ben igualadina: el 6 de juny de 1949, perquè aquell any s'esqueia en dilluns de Pasqua Granada, com el dia de la victòria al Bruc contra els napoleònics (1808). Des d'aleshores el Museu creix sense parar i amb tanta puixança, que el 13 de juny de 1934 hom pogué inaugurar a les seves sales el Museu de la Pell, tercer d'Europa i únic a la Península (a més del Ledermuseum d'Offenbach, a Alemanya, n'hi ha un altre a Londres; però actualment el Museu de la Pell igualadí ja ha assolit el segon lloc en importància dins Europa, per no dir a tot el món). Les seccions del Museu d'Igualada són: 1) Folklore, 2) Art antic, 3) Arqueologia i Ciències Naturals, 4-6) Art modern, 7) Galeria d'igualadins il·lustrats, 8) Cartografia, 9-10) Indústria tèxtil, 11) Sala Emili Vallès, 12) Arxiu històric, Biblioteca i Hemeroteca comarcal, 13-16) Museu de la Pell. Les publicacions del C.E.C.I. passen de la trentena; esmentem només com a característiques: 1947, *Jaume Caresmar*, per Joan Mercader; 1948, *Extensió de la Comarca d'Igualada*, per Josep Iglésies; 1949-1950, *Miscel·lània Aqualatensis*; 1952, *Llibre de la Mostaçaferia*, per Gabriel Castellà; 1955, *Flora i vegetació dels encontorns d'Igualada*, per S. Llensa del Gelcèn. A més, uns quants catàlegs bibliogràfics (autors i temes comarcals, amb més d'un miler de cèdules; premsa periòdica; índex de publicacions històriques), *Guia dels arxius igualadins*, *Índex onomàstic de la Història d'Igualada de Mn. Segura*, *Annals de la Cultura igualadina* (1954 i 1955), biografies (entre les de pintors, cal esmentar la de Gaspar Camps, per Antoni Carner). Cada curs del C.E.C.I. és inaugurat en un lloc divers de la rodalia d'Igualada: Capellades, Carme, Castellolí, Collbató, Copons, Montserrat, Òdena, Piera, la Pobla, Santa Coloma de Queralt. Els cursos acaben amb una sessió plenària a Igualada. Alguns anys és publicada la Memòria corresponent. En tots aquests actes hi ha parlaments científics reglamentaris. A més de les conferències, exposicions, diversos salons d'artistes igualadins, i cursets d'Història, Geologia, Arqueologia, etc., el C.E.C.I. ha organitzat grups filials d'excursionisme, art, cinema, música, goigs i folklore; ha creat alguns patronats especials: Museu de la Pell, Castell de Claramunt, Tossa de Montbui; ha donat protecció moral per a la conservació del Patrimoni Artístic i restauracions tan importants com el retaule de Rubió (segle XIV) i l'ermita pre-romànica de Montbui; ha revalorat els arxius municipal i notarial, etc. El C.E.C.I. ha après lliçons interessantíssimes d'altres entitats catalanes que han triat Igualada i el seu museu per a celebrar-hi alguna sessió extraordinària. A més de la S.C.E.H., ja esmentada, cal recordar la Fundació Bosch i Cardellach, de Sabadell, amb la sessió acadèmica del 20 de juny de 1953. Però l'impetuosa cultural del C.E.C.I. també ha transcendit fora d'Igualada: no solament amb l'intercanvi de publicacions i visites, sinó sobretot amb la creació de les Assemblees Intercomarcals. L'any 1950 organitzà a Martorell la I Assemblea Intercomarcal del Penedès i Conca d'Òdena, en col·laboració amb els nuclis culturals de Vilafranca i Vilanova i la Geltrú; les Actes i Comunicacions foren editades a Igualada el 1952.

Cal destacar-ne els estudis notabilíssims d'A. Duran i Sanpere, Josep Iglésies, Joan Mercader, Pere Bohigas, etc. Després d'aquesta I Assemblea hom n'ha celebrades d'altres a Santes Creus (1953) i Cervera (1955). La llista de tots els personatges no igualadins que han honorat el C.E.C.I. amb llurs parlaments i conferències seria massa llarga. Donem-ne uns quants noms d'entre els que no han estat esmentats encara: Lluís Pericot, Miquel Coll i Alentorn, Mn. Josep R. Bataller, F. Maspons i Anglasell, Ferran Soldevila, Joan Ainaud, Cèsar Martinell, Mn. Josep Sanabre, Mn. J. Llorens, J. Vilà i Valentí, Josep M. de Casacuberta, R. Capmany, F. Vidal i Burdils, Delfí Dalmau, Artur Martorell, J. B. Roca i Caball, etc. — IGNASI M. COLOMER.

Congressos. — La S.C.E.H. ha estat representada o ha tramès la seva adhesió als següents congressos:

IV Congrès Internacional de Ciències Onomàstiques: Uppsala, 18-21 agost 1952 (Delegat: A. M. Badia i Maragarit).

VII Congrès Internacional de Lingüística: Londres, 1-6 setembre 1952 (Adhesió).

IV Congrès Internacional de Ciències Antropològiques i Etnològiques: Viena, 1-8 setembre 1952 (Delegat: P. Bosch i Gimpera).

XXXI Reunió d'Història del Ressorgiment Italià: Màntua, 21-25 setembre 1952 (Delegat: J. Vicens i Vives).

II Congrès Panafricà de Prehistòria: Alger, 29 setembre - 4 octubre 1952 (Delegat: P. Bosch i Gimpera).

V Congrès d'Història de la Corona d'Aragó: Saragossa, 4-12 octubre 1952 (Delegats: R. Aramon i Serra, F. Soldevila i J. Mercader).

VII Congrès Internacional de Lingüística Romànica: Barcelona, 7-10 abril 1953 (Delegats: R. Aramon i Serra, P. Bohigas, A. M. Badia i Margarit, J. Carbonell i E. Hernández Roig).

IX Congrès Internacional d'Estudis Bizantins: Tessalònica, 12-25 abril 1953 (Adhesió).
Congrés de la Federació Històrica del Llenguadoc Mediterrani i del Rosselló: Perpinyà, 16-17 maig 1953 (Delegat: J. Ainaud).

II Assemblea d'Estudis Comarcals: Santes Creus, 31 maig 1953 (Delegat: J. Mercader).

I Congrès Arqueològic del Marroc Espanyol: Tetuan, 22-26 juny 1953 (Delegat: M. Tarradell).

III Congrès Arqueològic Nacional: Galícia, 18-27 juliol 1953 (Delegat: E. Serra i Ràfols).

V Congrès Internacional d'Estudis Sards: Càller, 6-15 setembre 1953 (Delegat: F. Soldevila).

IV Congrès Internacional de Ciències Prehistòriques i Protohistòriques: Madrid, 21-27 abril 1954 (Delegats: J. de C. Serra i Ràfols i M. Tarradell).

CXII Congrès Arqueològic de França: Perpinyà - Girona - Besalú - Narbona, 24-29 maig 1954 (Delegat: J. Ainaud).

II Congrès de la Federació Internacional d'Associacions d'Estudis Clàssics: Copenhaguen, 23-28 agost 1954 (Adhesió).

V Congrès Internacional d'Arqueologia Cristiana: Ais de Provença, 13-20 setembre 1954 (Delegat: J. Ainaud).

II Congrès Internacional d'Estudis Pirinencs: Luchon - Pau, 21-25 setembre 1954 (Delegat: A. M. Badia i Margarit).

VI Congrès Internacional d'Estudis de l'Alta Edat Mitjana: Alemanya - Holanda, 31 agost - 9 setembre 1954 (Adhesió).

VI Congrès de la Federació Internacional de Llengües i Literatures Modernes: Oxford, 9-15 setembre 1954 (Adhesió).

V Congrès Internacional de Ciències Onomàstiques: Salamanca, 11-15 abril 1955 (Delegats: R. Aramon i Serra i A. M. Badia i Margarit).

- VI Congr s Internacional d'Estudis Sards: Càller, 1-8 maig 1955 (Delegat: F. Soldevila).
- III Reunió d'Estudis Comarcals: Cervera, 5 juny 1955 (Delegats: R. Aramon i Serra i J.-F. Cabestany).
- XX Congr s Internacional de Ciències Històriques: Roma, 4-11 setembre 1955 (Delegat: R. Gubern i Dom nech).
- II Congr s de Llengües i Literatures del Migdia de França: Avinyó, 7-11 setembre 1955 (Delegat: R. Aramon i Serra).
- X Congr s Internacional d'Estudis Bizantins: Istanbul, 15-21 setembre 1955 (Adhesió).
- IV Congr s d'Història de la Corona d'Aragó: Ciutat de Mallorca, 25 setembre - 2 octubre 1955 (Delegats: R. Aramon i Serra, F. Soldevila, J. Ainaud i R. Gubern i Dom nech). — R. A. i LL.

Excursions a diverses comarques. — D'acord amb els seus propòsits inicials, la S.C.E.H. ha procurat sempre de fer la sessió de final de curs fora de Barcelona. Aix  li ha perm s de visitar diverses localitats i de posar-se en estret contacte amb els estudiosos que hi cultiven les disciplines que formen la base de les nostres activitats.

Ultra les excursions a Igualada (1948),¹ Mataró (1949)² i Santes Creus (1950),³ de què ja donàrem compte, n'han estat fetes darrerament a Vilafranca (1952), Vic (1953) i Tarragona (1954).

Suspesa l'excursió a Vilafranca projectada per al dia 17 de juny de 1951, pogué ésser duta a terme el 15 de juny de l'any següent. Els membres de la S.C.E.H. visitaren les esglésies de Santa Maria, Sant Francesc i Sant Joan sota la direcció del Sr. F. Duran i Cañameras, de la Societat, i els museus de la vila sota la direcció del Sr. Pere Giró, President del Patronat del Museu, i celebraren una sessió acadèmica amb la intervenció dels Srs. Giró i Pere Bohigas —que peror  sobre *La microfotografia i la documentació*— i el President de la Societat. Després de dinar, els expedicionaris visitaren Sant Martí Sarroca, sota la guia del Sr. F. Duran i Cañameras.

El 7 de juny de 1953 tingué lloc una excursió a la Plana de Vic. Hom visit  la Catedral i el Museu, la Biblioteca i l'Arxiu episcopals, sota la direcció del canonge Eduard Junyent, del Patronat d'Estudis Ausonencs. En la sessió acadèmica parlaren els Srs. E. Junyent, M. Coll i Alentorn, membre de la Societat —que s'ocup  de *La llegenda de Guifré el Pelós*— i el President de la Societat. A la tarda els expedicionaris visitaren Can Tona, sota la direcció del Sr. Josep Miracle, de la Societat, i la Font del Desmai de Folgueroles, sota la direcció del Sr. Josep M. de Casacuberta, de la Societat.

La sessió de final de curs de 1954 tingué lloc a Tarragona el 20 de juny, on els membres de la S.C.E.H. visitaren la Catedral, el Museu episcopal i el Museu provincial sota la direcció del canonge P. Batlle i Huguet, President de la Societat Arqueol gica Tarraconesa. En l'acte acadèmic prengueren part els Srs. P. Batlle, J. de C. Serra i Ràfols —el discurs del qual, sobre *Tàrraco i Emèrita*, fou llegit pel Sr. R. Albert i Llauró, Secretari de la Societat— i el President de la Societat. Després de dinar, hom visit  el Museu de la F brica de Tabac i els monuments arqueològics dels voltants de Tarragona, sota la direcció del Dr. P. Batlle i Huguet.

L'any 1955 no fou possible a la S.C.E.H. de realitzar cap excursió de final de curs. — R. A. i LL.

1. Cf. *BSCEH*, I (1952), 113.

2. *Ibid.*, 114.

3. *Ibid.*, 115.

Visites de la S.C.E.H. — Durant els dos darrers cursos la Societat ha efectuat una visita a l'exposició de pintura dels primitius mediterranis, instal·lada al Tinell i a l'església de Santa Àgueda, sota la direcció del Sr. F.-P. Verrié (9 novembre 1952); una altra a les seccions medieval i moderna del Museu de la Ciutat, sota la direcció del Sr. A. Duran i Sanpere (22 febrer 1953), i una altra, encara, al Museu Marítim, sota la direcció del Sr. E. Cubas (22 març 1953). — R. A. i LL.

El setè Premi Rubió i Lluch. — El dia de Sant Jordi de 1955 fou donat a conèixer el veredict del premi de la S.C.E.H., que havia de concedir-se per setena vegada.¹ El Jurat, constituït per J. Puig i Cadafalch, Ll. Faraudo de Saint-Germain, R. Aramon i Serra, F. Soldevila i R. Albert i Llauro, cregué que l'únic treball presentat a concurs no era mereixedor del Premi. — R. A. i LL.

1. Per als premis anteriors, vegeu *BSCEH*, II (1953), 101.

TAULA

	Pàgs.
Mesa de la S.C.E.H. per als anys 1954 i 1955. - Membres honoraris de la S.C.E.H. - Delegat de l'Institut	5
La Catalunya i l'Espanya setcentistes vistes des de fora, per GEOFFREY RIBBANS ...	7
La data de la mort del comte Borrell II, per FERRAN VALLS I TABERNER †	21
Sobre la data de l'anomenat primer cens de Catalunya, per JOAQUIM LLOVET	25
L'escut de la ciutat de Barcelona, per M. BASSA I ARMENGOL	27
Margarida de Prades (III), per FÈLIX DURAN I CAÑAMERAS	33

Sessions científiques del curs 1952-53:

[J. MERCADER: La ideologia dels catalans del 1808]	37
[J. M. DE CASACUBERTA: La gènesi de «L'Atlàntida» de Verdaguer]	38
[F. SOLDEVILA: Entorn dels almogàvers]	39
[A. DURAN I SANPERE: Bernat Martorell]	39
[M. BATLLORI: Darreres novetats en els estudis sobre Ramon Llull]	40
[C. MARINESCU: Jacques Cœur et la Catalogne]	41
[R. GUBERN: Comentaris a la independència del Comtat de Barcelona i a la numeració dels Reis d'Aragó]	41
[C. COLON: Els mots que designen «tardors» en català i en la Romània]	42
[M. TARRADELL: Noves descobertes arqueològiques al Marroc]	43
[G. PEYRONNET: La politique italienne d'Alphonse le Magnanime]	44
[J. METTRA: Victor Hugo et la conscience française au XIX siècle]	45
[J. GUDIOL: L'Institut Amatller d'Art Hispànic]	45
[O. CARDONA: Verdaguer i Lamartine]	46
[F. DURAN I CAÑAMERAS: Els formularis notariais]	46
[J. M. PONS I GURI: Roig i Jalpí i el Prior de Meià]	47
[C. BOYÉ: Màgia i retòrica en la poesia de St. John-Perse]	48
[R. TASIS I MARCA: Pere el Cerimoniós, rei polític]	48
[M. COLL I ALENTORN: La llegenda de Guifré el Pelós]	49
[J. COROMINES: Sobre l'estil i manera de Martí J. de Galba i el de Joanot Martorell]	51

Sessions científiques del curs 1953-54:

[J. AINAUD: La pintura a Catalunya al segle XVI]	53
[M. TRENS: La primitiva iconografia de la Mare de Déu del Roser]	54
[R. ARAMON I SERRA: Com s'han fet i com s'haurien de fer les edicions de textos i documents catalans antics]	55
[J. REGLÀ I CAMPISTOL: L'expulsió dels moriscs de la Corona d'Aragó i les seves conseqüències]	56
[A. ERA: Parlaments a Sardenya en temps de Ferran el Catòlic]	57
[R. GUILLEUMAS: Les relacions de Ramon Llull i Verdaguer]	58
[J. NADAL - E. GIRALT: Contribució a l'estudi de la població catalana durant els segles XVI i XVII]	58
[A. FÀBREGA: Revisió del problema historiogràfic de santa Eulàlia de Barcelona]	59
[J. ROCA I PONS: Valor auxiliar i copulatiu del verb «estar» en català antic]	60
[F. DURAN I CAÑAMERAS: La poliorcètica a la Corona de Catalunya-Aragó durant el segle XIV]	60
[M. BASSA I ARMENGOL: El segon fill de Peronella d'Aragó]	61
[LL. FARAUDO DE SAINT-GERMAIN: Rabelais i el «Gargantua»]	62
[M. TARRADELL: Les invasions germàniques del segle III a la Península Ibèrica]	63
[R. GUBERN: Els banquers de Pere el Cerimoniós]	63
[G. WALSER: César et la découverte des Germains]	64
[R. BNET: Joan Llobet, pintor de principis del segle XVI a Andorra]	65
[M. DOLÇ: La toponímia hispana de Marcial]	66
[LL. BONET I GARI: L'obra d'Antoni Gaudí]	66
[J. H. ELLIOTT: Antecedents de la Guerra dels Segadors]	67
[J. MIRACLE: Escrits inèdits i apòcrifs d'Angel Guimerà]	68
[M. RIU I RIU: Interès històric d'un arxiu local]	69

[J. AINAUD: <i>El darrer Congrés Arqueològic de França</i>]	69
[J. MOLAS: <i>El «Blanquerna» i la narrativa francesa coetània</i>]	70
[J. DE C. SERRA I RÀFOLS: <i>Tàrraco i Emèrita</i>]	70

Sessions científiques del curs 1954-55:

[A. DURAN I SANPERE: <i>Trenta anys d'exploracions arqueològiques a Barcelona</i>]	73
[R. D'ABADAL I DE VINYALS: <i>L'abat Gari de Cuixà</i>]	74
[I. FRANK: <i>Poésie hispanique et poésie européenne en Catalogne au XIIe siècle</i>]	75
[R. LAPESA: <i>Gutiérrez de Cetina: algunos aspectos de su poesía</i>]	76
[J. PUIG I CADAVALCH: <i>L'escultura romànica catalana</i>]	77
[O. CARDONA: <i>La relació entre la poesia d'Alcover i la de Costa i Llobera</i>]	77
[J. M. FONT I RIUS: <i>Aspectes jurídics, econòmics i socials de la repoblació de la Catalunya Nova</i>]	78
[P. BOHIGAS: <i>Les miniatures en manuscrits escolàstics</i>]	79
[J. ROCA I PONS: <i>«Tenir» + participi en català antic</i>]	79
[C. MARINESCU: <i>Nouveaux éléments historiques dans «Tirant lo Blanch»</i>]	80
[M. TARRADELL: <i>Noves descobertes referents a l'Edat del Bronze</i>]	81
[A. STEIGER: <i>Cuestiones de Geografía lingüística</i>]	81
[F. SOLDEVILA: <i>La pugna entre Jaume I el Conqueridor i el seu fill Pere II el Gran</i>]	82
[J. AINAUD: <i>Retrats de cavallers valencians del segle XV</i>]	83
[J. TARRÉ: <i>L'evolució històrica de les delimitacions de les diòcesis del Principat de Catalunya</i>]	83
[I. PERENYA: <i>Les disposicions testamentàries de Verdaguer</i>]	84
[E. VALENTÍ: <i>La composició del primer proemi de Lucreci</i>]	84
[J. VICENS I VIVES: <i>La formació de la burgesia catalana del segle XIX</i>]	85
[G. W. RIBBANS: <i>L'Espanya setcentista vista des de fora, amb referència especial de Catalunya</i>]	86
[J. TRIADÚ: <i>Algunes notes sobre l'exercici de la crítica literària a Catalunya</i>]	87
[A. CIRICI I PELLICER: <i>El valor espai, constant de l'arquitectura catalana</i>]	87

Els nostres morts:

Emili Vigo, per JOAN MERCADER	89
Lluís G. Constans, per JOAN-F. CABESTANY	90

Crònica:

<i>Un estudi sobre el llatí medieval de la Península Ibèrica</i> , per JOSEP ROCA I PONS	93
<i>Trobada de pintures romàniques a l'església de Puig-reig</i> , per F. S. i Q.	93
<i>Restauració d'una ermita romànica</i> , per F. SOLER i QUINTANA	94
<i>Un llibre sobre Alfred Figueras</i> , per F. SOLER i QUINTANA	94
<i>L'origen dels nostres reis, segons un manuscrit àrab</i> , per F. S. i Q.	95
<i>Els «Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón»</i> , per JOAN-F. CABESTANY	95
<i>Estudis sobre Joan II i la seva època</i> , per JOAN-F. CABESTANY	96
<i>La documentació de Pere IV de Catalunya</i> , per R. ARAMON i SERRA	97
<i>Una revista d'estudis d'Història moderna</i> , per JOAN-F. CABESTANY	98
<i>El tercer Col·loqui Internacional d'Historiadors d'Espanya</i> , per R. A. i S.	99
<i>Dos nous congressos d'onomàstica</i> , per A. M. BADIA i MARGARIT	100
<i>Una bibliografia de qüestionaris lingüístics</i> , per R. ARAMON i SERRA	101
<i>Els problemes de la llengua en Unamuno</i> , per A. M. BADIA i MARGARIT	102
<i>Record d'Amado Alonso</i> , per A. M. BADIA i MARGARIT	104
<i>Record de William James Entwistle</i> , per A. M. BADIA i MARGARIT	105
<i>Record de nou escriptors catalans desapareguts</i> , per JOAQUIM MOLAS	105
<i>Homenatge a Karl Michaëlsson</i> , per R. A. i S.	110
<i>Homenatge a Carles Riba</i> , per R. A. i S.	112
<i>El segon Congrés d'Estudis Pirinencs</i> , per A. M. BADIA i MARGARIT	113
<i>Una publicació sobre la història de Barcelona</i> , per JOAN-F. CABESTANY	114
<i>Una història del Monestir de Sant Benet de Bages</i> , per F. SOLER i QUINTANA	115
<i>Estudis pirinencs</i> , per R. A. i S.	115
<i>Cinc anys d'activitat cultural del Centre Excursionista de Catalunya</i> , per F. DURAN i CAÑAMERAS	119
<i>El Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada</i> , per IGNASI M. COLOMER	119
<i>Congressos</i> , per R. A. i LL.	121
<i>Excursions a diverses comarques</i> , per R. A. i LL.	122
<i>Visites de la S.C.E.H.</i> , per R. A. i LL.	123
<i>El setè Premi Rubió i Lluch</i> , per R. A. i LL.	123

<i>Taula</i>	125
---------------------	-----

ACABAT D'IMPRIMIR A LA IMPREMTA ALTÉS, S. L.,
DE BARCELONA, EL DIA 30 D'ABRIL DE L'ANY 1963

